

یک سالی پٹ، پوپی تاکبند
انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، زبان، لبرائنز اٹھانی فیٹلی

میری

تاک چارمی: 2017

انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر
جامعہ تربت، کچ

شوئکاری مجلس:

سرپرست: پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر،	وائس چانسلر یونیورسٹی آف تربت
سر شوئکار: پروفیسر ڈاکٹر عبدالصبور بلوچ،	پرووائس چانسلر یونیورسٹی آف تربت
شوئکار: عبدالغفور شاد	چیئر پرسن شعبہ بلوچی یونیورسٹی آف تربت
کمک شوئکار: عقیل احمد بلوچ	لیکچرر شعبہ بلوچی یونیورسٹی آف تربت
کمک شوئکار: محمد صادق صباہ	لیکچرر شعبہ بلوچی یونیورسٹی آف تربت

سرء سوچی مجلس:

(ممبر)	ڈاکٹر صابر بدل خان ، نیپلز یونیورسٹی اٹلی
(ممبر)	ڈاکٹر بہروز۔ ایم۔ بختیاری، یونیورسٹی آف تہران
(ممبر)	ڈاکٹر عظیم شاہ بخش، یونیورسٹی آف سیستان و بلوچستان ایران
(ممبر)	ڈاکٹر بہناز مرزائی، ایسوسیٹ پروفیسر، بروک یونیورسٹی ٹورنٹو
(ممبر)	ڈاکٹر عبدالغیوم نمائینیا، ریسرچ ایسوسیٹ، یونیورسٹی آف زاہدان
(ممبر)	پروفیسر ڈاکٹر منیر احمد بلوچ، ڈائریکٹر ایریا اسٹڈیز سینٹر، یونیورسٹی آف بلوچستان، کوئٹہ
(ممبر)	پروفیسر ڈاکٹر عبدالحمید شاہوانی، ایکس ڈین فیکلٹی آف لینگویجز، یونیورسٹی آف بلوچستان، کوئٹہ
(ممبر)	پروفیسر ڈاکٹر زینت ثناء ، بلوچی ڈیپارٹمنٹ، یونیورسٹی آف بلوچستان، کوئٹہ
(ممبر)	ڈاکٹر گل حسن، ایکس پرووائس چانسلر لومزاو تھل
(ممبر)	اسسٹنٹ پروفیسر ڈاکٹر واحد بخش بڑدار، قائد اعظم یونیورسٹی اسلام آباد پاکستان

رد	سر حال	نہشتہ کار	تاکدیم
1-	بلوچی ء لیک وڈ ء راست نیستی ء گہتری ء باوست	محمد طاہر حکیم	04-17
2-	بلوچی ء فارسی آزمانک ء رجانک: راجد پتر ء ربیت	رحیم بخش مہر	18-32
3-	بلوچی نیم عہدی شازی ء ڈیہہ دوستی	ناصر علی	33-40
4-	بلوچی لیو ء ازم ء تکنیک	محمد صادق صباء	41-49
5-	”گوانی ء مات“ ء تحقیقی وائنتے	شائستہ بخاری	50-59
6-	بلوچی آزمانک ء دیروی ء تاک ء ماہتنا کافی کرد	محمد مراد	60-71
7-	عطا شاد ء شازی ء رسانک ء جیرہ	محمد سلیم	72-101

بلوچی ء لیک وژ ء راست نبیستی ء گہتری ء باوست

محمد طاہر (طاہر حکیم)

☆ پی ایچ ڈی اسکالر، شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

عقیل احمد بلوچ

☆ لیکچرار بلوچی، انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لیٹنگ اینڈ کلچر، یونیورسٹی آف تربت

Abstract:

Because Balochi language is written in perso-arabic script, that is why it has a number of issues, which particularly pertain to the twelve borrowed perso-arabic alphabets and their sounds used in Balochi language. Secondly, Balochi has issues in this script with hmaza, (ء with diacritics and vowels, because this script does not provide any other particular alphabet or sign for the diacritics and vowels, due to which a number of identical words are more often than not mispronounced, misread or misunderstood

This paper discusses the hypothesis that the scriptal issues of Balochi language can better be resolved by adopting the Roman Script for Balochi language or the same perso-arabic script with reasonable modification which address the issues pertaining to the issues of borrowed phonemes, glottal stop) sounds, the diacritics and vowels

ہستیں لیک وژ (script) ء تہا بلوچی زبان ء نبشتاری ر ہبند ء را، ہستیں خاصیں جیرہ در پیش کہ آھانی تہا اولی ء مستزیں جیرہ عربی ء فارسی ء دوازدمیں حرفانی گنگ ء دومی ہے آہانی بر جاہ دارگ نیگ انت دومی جیرہ ہمزہ نیگ انت کہ ایسی ء بابت ء یک لیکہ یے ایش انت کہ اسے نوکیں نبشتاری دور ء برورد انت ء بلوچی ء کو ھنیں دور ء

نہشتہ چہ ہمزہء ہورک بوتگ آنت۔ سہمی ء اہم ترین چیزہ ٹرینوک ء کٹشابانی انت۔ کہ ہستیں لیک وڑء تہا پہ ایشاں جتاہیں آب ء حرف نیست۔ کہ ہے جخالانی سوب ء بلوچی ء ہستیں لیک وڑء رابدل کنگ ء آئی ء جاگہ ء رومن لیک وڑء زورگ ء لیکہ ء دیما آرگ بوتگ۔

اے نوشٹانک ء تہا ہستیں لیک وڑء ہے اڑء جخالاں ہوار بلوچی لیک وڑء بدلی ء باوست ء بابت ء ہم لہتیں دانک دیما آرگ بیت۔

(i) ہم تواریں آب ء املاء اڑء جخال

بلوچی لیک وڑء درگت ء یک اہمیں لیکہ یے ایش انت کہ نہشتہ رھند ء رابن توارى راست نیستی (phonemic based orthography) ء سرا ایئر کنگ بہ بیت کہ ایشی ء تہا زبان ء بُن توار (phonemes) زورگ بہ بنت پہ یک توارے ء یک آہے گین کنگ بہ بیت ء ایدگہ بدل تواران ء چہ نہشتہ رھند ء درگت بہ بیت۔ اے لیکہ ء متوکانی تہامیر گل خان نصیر، انور شاہ قحطانی، محمد حسین عنقا، سید ہاشمی ء ایدگہ سینئیں بلد کار ء زانیکار ہوار آنت۔

وہدے کہ دومی ٹک ء زانیکار ایشی ء ر phonetic based orthography یے جوڑ کنگ لوٹ آنت بزاں کہ ایشی ء تہا آرد میں آب یا بدل توار ان (Allophones) ء ہم زورگ لوٹ آنت کہ ایشانی تہا عبد الصمد امیری، اکبر بار کزئی، سید ریفرنس کتا، بجاہ کراچی، بلوچی اکیڈمی کونہ، سنگت اکیڈمی آف سائنسز کونہ ہوار آنت۔

اڈلی ٹک ء آدگہ بازیں دلیلان چہ یک دلیلے ایش انت کہ اے توار پہ بلوچی ء وائینگ ء ہیل دینگ ء مشکلات پیدا کن آنت پہ نودر براں اے سرپد بوہگ گران ء مشکل بیت کہ آکجام لبزء گوں / ث / ء کجام ء گوں / س / ء / ء کجام ء گوں / ص / ء نہشتہ بہ کن آنت۔ پمیشکا املاء ر دی ء کن آنت اے رنگیں ر دی دان یک مزین و ہدے ء بر جاہ مان آنت کہ آربان ء املاء ر دی ٹوٹنگ بنت۔

چوناہا اے گپ وئی جاہ ء راست انت بلوچی ء، لہتیں انجیں آب ہست کہ آہانی توار یک آنت ء نہشتہ ء و ہد ء آہانی تہا پرک ء درک کنگ یا آہان ء گیشینگ مشکل بیت کہ چہ ایشی ء املاء تہا ٹنگی یا بے گومی ودی بیت۔ ہے ہم تواریں آب چو اے وڑا آنت:

(1) ا، ع + ا

(2) ت، ط + ت

(3) ث، ص، س، س +

(4) ح، خ، ہ +

(5) ذ، ض، ظ +

(6) ف، پ، +

(7) غ، گ +

(8) ق، ک +

چہ ایشاں پہ ہمک توارہ جہگیری ء ابو کایک یک آ بے زورگی بیت ء آدگہ آب یلہ کنگ کپ انت چشمک سید ہاشمی ء ہے رھند زرتنگ، دوازده آب دور داتگ ء ہشت آب زرتنگ۔ ہما دوازده میں آب کہ دور داتگ انت نئے آحانی بابت ء ہے لیکہ یے دیما آورتگ کہ اے بلوچی ء وقتی جند ء توار نہ انت ء بلوچ اے تواراں گوشت نہ کن انت اے آبانی راتیں گالوار ء بیکہ عرباں دگہ گیشینت نہ کنت ہمائی ء سر پہ در کہ چہ کسانئی ء ماں عرباں رُستگ ء مزن بوتگ یا کہ عربی زبانے پہ جوانی وننگ ء در برتگ۔“ (1)

اے آبانی نہ زورگ ء یک دگہ دیلے ایش انت کہ اے املاء تہا ننگی پیدا کن انت۔ بے اے وڑیں ننگی پیدا کنو کیں آب ایدگہ زبانی تہا گیشتر انت۔ انگریزی زبان ء تہا ء توارانی چچ وڑیں رھندے نیست۔ چیدگ ء توارانی نیام ء بلا میں پرک ء تپاوتے ہست انت کہ چہ ایشی ء آسر ء ماں انگریزی ء املا (spelling) ء تلفظ (pronunciation) ہر دوک مز میں جیزہ انت۔

اگاں ہر لبز ء مانا ء ہما ہی ء آئی ء spelling را ہم شریں وڑے ء زپت کنگ مہ بیت آئی ء نبشتہ کنگ سک گران ء مشکل بیت۔

بازیں زاننکارے ء لیکہ ایش انت کہ ماں بلوچی ء چہ ہے بدل توارانی (Allophonic consonants) سوب ء رومن ء باوست ء جیزہ زندگ انت۔ اگاں اے آبان ء چہ لیک وڑے در کنگ بہ بیت تہ رومن ء زورگ ء جیزہ ہم زور تراثت:

”رومن ء جیزہ عربی، فارسی ء بے ترک ء تواریں آبانی و نیکی کنگ ء وجہ ء پاد آنگلک ماہر چند عربی فارسی بے تواریں آبانی زورگ ء وقتی کنگ ء گڑ ء حُج بکنیں رومن ء جیزہ ء را گیشتر نمب ء حوار رس ایت ء رومن ء واستہ میدان حموار بیت۔“ (2)

عربی ء فارسی ء ہے آبانی بابت ء بلوچی زبان ء یک دگہ زاننکارے ء لیکہ ایش انت کہ:

”اگرچہ اے رَہبند والانی کمی ءِ کنسوننٹانی گیشی ءِ سوب ءِ پے بلوچی ءِ دیمروئی ءِ جنجال کارایت بلے پداہم بلوچ اُلس اے رَہبند ءِ زورگ لوہیت تہ ایثی ءِ تہا ہتہیں بدلی آرگ زلوری انت تنکہ نبشتہ ءِ یک رَہبندے بہ بیت چو کہ اے ہبر ءِ گیشینگ اُلمی بیت کہ آیا ہما کنسوننٹ کہ ماں بلوچی ءِ نیست انت چو کہ ث،خ،ذ،ص،ض،ط،ظ،ع،غ،ف،ق، آیان ءِ زورگ بہ بیت یاناں، چوناہامنی چند ءِ صلاح ہمیش انت کہ اے حرف زورگ مہ بنت۔ شروعات ءِ بلکیں کمے جنجال دیما کنیت وھدے کہ زبان ءِ وتی راہ گت تہ ہچ وڈیں مشکل نہ بیت۔ اگن درائیں حرفانی کنگ مشکل بیت تہ ایو کا دو حرف بزاں ف،خ، زورگ بہ بنت۔“ (3)

دومی ٹک ءِ زاننکارانی لیکہ ایث انت کہ اصل مسئلہ اے آب نہ انت بلکیں ماصل جیزہ ماں اسکول ءِ وانگجاہاں زبان ءِ نہ وانینگ ءِ راج نہ بوھگ انت۔ اگاں زھگان ءِ چہ بند ات ءِ اے وانینگ بہ بیت کہ اے آب عربی زبان نیگ انت ءِ ماں بلوچی ءِ کارمرز بوٹگیں کجام یک لبزے ءِ اے آب ماں بہ بیت تہ بہ زان ات کہ اے لبز چہ عربی زبان ءِ ماں بلوچی ءِ انگگ۔ تہ اے جیزہ وت پشت نہ کپ ایث ءِ دیمتر آھاں ءِ نہ ایو کا زبان زانتی ءِ زبان ءِ معاملہ آنی سرپد بوھگ ءِ بازیں کمے رس ایث بلکیں لبزانی چند ءِ پچار ءِ مانا ءِ زانگ ءِ گیشینگ ءِ ہچ وڈیں جنجال ءِ مشکلیہ دیمانہ ایث۔

سید ہاشمی رفرنس کتا، بجاہ ملیر کراچی ءِ پے پرائیوٹ اسکولاں جوڈ کنگیں کورساں ہمے رَہبند زرنگ در آمدیں آبان ءِ نشان کنگ بوتگ۔ استاد آبینک ءِ وانینگ ءِ وھد ءِ زھگان ءِ آبان پچار ءِ کناہینیت کہ چہ ایثی ءِ آوت سرپد بنت کہ بلوچی ءِ وتی چند ءِ بَن توار کجام انت۔ ءِ عربی ءِ فارسی ءِ آب کجام انت ءِ اے آب پے کجام لبزماں کارمرز کنگ بنت۔

دومی ٹک ءِ زاننکار گول اے دلیل ءِ تپاک نہ کن انت کہ درائیں بلوچ عربی ءِ حرفان اداکت نہ کن

انت:

”اے جر کہ درائیں بلوچ عربی ءِ حرفان اداکت نہ کننت راست نہ انت۔ ماراروچ کپت و قبلہ زمین وروچ درآتک ءِ مریانی گالوار ءِ پٹ ءِ لوٹ و دوئیں دمگانی توارانی پچار (phonetic) ءِ دیم پے دیمی چاروار تقابلی مطالعہ (comparative study) کنگ لوہیت۔ اے دوئیں دمگ چہ یک دگر ءِ سگ دیر انت بلے دوئیں دمگانی بلوچ ث،خ،ذ،ف ءِ ابیدیک حرفے کہ مآئی ءِ انگریزی ءِ ”v“ گوئیں اداکننت اے رنگ ءِ ظہور شاہ ءِ اے گپ کہ بلوچ عربی حرفان اداکت نہ کننت۔ چکاس (test) ءِ دیما پڑشیت۔ پدا ادا نہ کنگ ءِ نیون ءِ چہ زبان ءِ حرفانی چند ءِ

کنگ یا بدل کنگ ہم ردیں گئے۔“ (4)

عرب و عربی زبان ء حرفانی ردا تلفظ نہ کن انت۔ آھانی چند ء جتائیں گالوراں ہتے آب بدل نیست مثلاً مصرء مردم ”جیم“ ء کاف ء قاف گوشت مثلاً جمیل ء گمیل ء جمال ء کمال قلب ء الب، قلم ء الم ء لبنان ء مردم جیم ء کاف، عراق ء خلیج العرب ء گیشتر مردم کاف ء قج تلفظ کن انت، مثلاً کبیر ء جبیر گوشت (5) بلے عرب دنیا ء لبرانکی زبان ء آئی ء آب یک انت۔

اگاں اڈلی صلاح منگ بہ بیت نہ املاء گندگ ء گوں لبرانی وانگ روانی ء بوت نہ کنت۔ اگاں یک مردمے لبران ء یک خاصیں املایے ء گندگ ء ھیل دار بوتگ بلے وھدے آ

صدیق ء سد یک

طاہر ء طاہر

صادق ء سادک

قرآن ء کران

نوٹ ء گوس

غالب ء گالب

اشفاق ء اشپاک

قاضی ء کازی

فاروق ء پاروک

بخش ء بخش

بہ گندیت گڑا پہ آئی ء نہ ایوکا حیرانگی بیت بلکیں مشکل ہم بیت آگوں روانی ء ہما سیاھگ (text) ء و نت نہ کنت۔ البتہ اگاں یکے چہ ہے درآمدیں آباں چٹ ناواقف بہ بیت تہ پہ آئی ء قج وڑیں مشکل نہ بیت۔ بلے اردو، عربی، فارسی و تنگیں مردم ء را الم ء مشکل بیت۔ بلوچی زبان ء گیشتر زانکاراے آباہنی زورگ ء حق ء انت۔ سو شو لینگو سنک کہ ایٹی ء پارست ء زبان ء اڑ ء جنجالانی گیتف ء گیوار زبان ء مئن دپتر، سماجی کردار ء ر بیدگی تب ء مزاج ء ذریعہ ء چہ کنگ بیت اے رھبند ء ردالے آباں ء زورگ بوت کنت۔

(ii) ہمزبانی جیرھ:

ھستیں بلوچی لیک وڑ ء چک ء یک دگہ اہمیں ایرادے اے گرگ بیت کہ ایٹی ء تہا ھمزہ (ء) ء کارمرزی سک باز انت بازیں زانکارانی گوشتگ انت کہ بلوچی ء کو ھنیں سیاھگ ء نبشتہ چہ ہمزہاں ھورک بوتگ

آنت چشمہ اے بابت ءمولوی محمد عمر دین پوری، مولوی حضور بخش جتوئی، قاضی عبدالصمد سر بازی، عبدالکریم میر واڑی، ملک دینار میر واڑی ءایدگہ بازینے ءسیاھگانی سرشون دینگ بیت۔ (6)

ہے لیکہ ءرداھمزہ نوکیں نبشاری دور ءبرورد آنت۔ ایثانی کارمرزی ءبندت چہ پنجاہ ءدھک ءبیت کہ شالکوٹ ءبلوچی ادب ءدیوان ءنبشتہ کارانی نیمگا (ء، ء، ء، ء، ء، او)۔ وھدے کہ کراچی ء(ء، ء، ء، ء، ء) کارمرزکنگ بیت۔ اے ڈرستیں ہمزہ کپان پرنشان ءگار بیت آنت نیں دوہمزہ کارمرز بیگانے کیے ”ء“، ”ء“، ”ء“، ”ء“ (7)

ہے پیا بلوچی زبان ءیک دگہ زانکارے اکبر بارکنی ءگونگ ہمیش آنت کہ اے ہمزہ چہ پنجاہ ءدھک ءپشتریک آنت براں چہ 1930 ءدیما آنگ آنت (8) پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر ءگونگ آنت کہ ہستیں بلوچی لیک وڈ ءہمزہ ء/ ء کارمرزی درستاں چہ پیش محمد حسین عنقاء 1929 ءوتی کتاب ”رحیل کوہ“ ءتہا وتی یک بلوچی شیرے ءتہانگ۔ (9)

سید نبشتہ رھند ءتہا (ء) یک آے کہ کسانیں / ی / ءچہ ساری کیت ہے پیا ”بلوچی۔ نگیجی“ ءتہا اے بلوچی ءسی ءششی آنت (10) سید ءھے آے بنیاد ءپہ بلوچی ءے سے نوکیں علامت ء، ء، ء، ء، جو ڈکنگ کہ اے شت سال ءچہ گیسق آنت کہ ماں بلوچی ءپہ حالت مفہول، اضافت ءگرنج گال ءھاتر کارمرزکنگ بوھگانے بلے بازیں زانکارے ءایثان ءہم چہ رھند ءکنگ ءصلاح دانگ ءایثانی جاگہ ءالف، ءے، وء کارمرزکنگ لوٹ آنت چشمہ:

کراچی ء= کراچیا

شپ ء= شپے

من ءتو= من و تو

اُپالاپونورسٹی سویڈن ءدیما آورنگیں رھند ءآبدان ءتہا ہمزہ مان نہ آنت بلے سیاھگ (text) ءتہا ایثی ءکارمرزی سک بازگندگ ءکیت آنت۔

ماں بلوچی لیک وڈ ءہمزہ (ء) وتی جتا ءیکتا نیں ذروشم ءدووژا کارمرز بیت کیے دوکشابانی توارانی پدکنگ ء، وھدے دوکشاب (vowel) نکلیں جاہ ءبیت تہ اے ہے vowel sequence پدکنگ ءھاتر کارمرزکنگ بیت۔ چشمہ کنی، تئی، منی، آئی، مئے، ءوگ، ءو، دومی ہمزہ بوگانی۔ نگیج ءکشابانی جھداری ءواستاہم کارمرزکنگ بیت براں کشابانی جاہ دار (place holder) بیت ہنچو کہ لہزانی۔ نگیج ءالپ، ءے کرد ءا اکنت بلے لہزانی نیام ءالپ ءکارمرزی بدوژول گندگ ءکیت۔ گیشتر ہما وھدے کہ چہ کشابانی بوگ ءپیسری بوگ گوں ”آ“ ءتوار ءپہ کٹ آیت چوش کہ ”جنامینگ“ اے لہزچار بوگی لہزے چوش کہ ”ج“۔ نا۔ ئی۔ نگ۔ (11) ہمزہ لہزانی نیام ءکارمرزکنگ۔

ہمزہ یک دگہ کارمرزی یے آرات جمال دینی ء حاجی عبدالقیوم بلوچ ء کارگوٹگ دایرں گال ء ہما گال کہ گنگ انت پہ آھاں کنگ چشکہ جن + نگ، کن + نگ، ور + نگ بلے سید ہاشمی ء ہمزہ ء اے رنگیں زہند ء را ہمزہ ء زوریں کارمرزی یے گوٹنگ کہ نہ ایوکا چہ ایٹی ء کارگوٹگ ء رنگیں گال نہ چٹنگ انت بلکیں دگہ بازیں لبزے ہم ایٹی ء زو ء آٹنگ:

”اے زوریں ہمزہ ء تہنا پہ اے بنکار گالاں بیڑ نہ بڑتنگ بلکیں کور، سور، سیل، کمک، کیت، پاندگ، گرتنگ، دور، ء گال پر ماں نوکیں گالواری ء کور، سور، سنیل، کنگ، کنیت، پاندنگ، کرسنگ ء دُور، کرسنگ انت کہ چد ء مسترین زوراکہ پہ بلوچی ء کنگ بیت۔“ (12)

حاجی عبدالقیوم ء رد ء سید نبشتہ زہند ء کارگوٹگ ء گال بید ء ہمزہ ء گنگ بنت ء ہم درو شمس لبزوتی تلفظ ء مانا ء ٹسر گیشنت نہ کن انت“ (13) ہمیشہ پہ اے رنگیں گالاں ہمزہ ء کارمرزنگ ء دلیل دیم آرگ بوتنگ بلے ادا ہمزہ ء کارمرزی راست گنگ ء نیاگ ء انت پرچا کہ برز ء داتنگیں زہند ء ردا ہمزہ ادا آلوت ء پیلوکت نہ کت۔ کہ آلوت گال ء راپکار انت۔

(iii) سرُینوک ء کٹشابانی جیڑہ:

ہستیں لیک وڑ ء تہایک مزنین جیڑہ یے سرُینوک ء کٹشابانی انت کہ پہ ایٹاں جتائیں آب ء حرف نیست۔ انچوش کہ سرگ، سرگ، جن، جن، جن، جن اے گال ہر سیں وڑاوانگ بنت۔ پرچا کہ ماں نبشتہ ء کس سرُینوکانی جنگ ء پرواہ نہ کنت۔ کہ چہ ایٹی ء ہر یک لبزے جتائیں رنگ ء جتائیں مانا یے دارایت کہ چہ ایٹی ء وانوک زوارت۔ لبزے مانا، تلفظ ء اطاء ء سر اسرکپ ایت۔

(iv) پہ بلوچی ء رومن لیک وڑ:

ہستیں لیک وڑ ء عیب ء زور یانی سوب ء پہ بلوچی ء رومن لیک وڑ ء زورگ ء صلاح دیم آرگ بوتگ۔ زبان ہما بلوچی بہ بیت بلے ب، پ، ت، ٹ، ج، ج، ج، بدل ء آئی ء راگوں A, B, C, D, E, F ء ایدگ ء آباں نبشتہ کنگ بہ بیت۔

اشرف سبازی ء رد الیک وڑ ء بدلی ء اے صلاح 1955 ء گسی ہاؤس ء دیوان ء ہم دیم آرگ بوتگ بلے ایٹی ء نیگا آ وصد ء کس ء دلگوش نہ داتگ:

”ممنی دل ء ہما توکا (بلکیں ہم پیسرترا) گوں گل خان نصیر، آرات جمال دینی ء ایدگ ادبی، سیاسی سروکانی ء ہوری ء گسی ہاؤس، کراچی ء گیشتر پہ بلوچی زبان ء نیس وڑ (رسم الخط) ء سرچار و پچار کنگ ء گیشنگ ء دیوان کنگ بوتگ ات و

اے نیادے تہا ”رومن رسم الخط“ ءے کار بند کنگ ءے بابت ءے ہم ”ہلو تکے“ بوتنگ ات بلے آوہدی اے دلسیای ءے نیمگ ءے کس ءے شری ءے سرا دلگوش گورند اتگ ات۔“ (14)

آدور ءے ہوریں جاوہ حال رو من لیک وڑ ءے حق ءے نہ بوتنگ انت بلے پد اہم بہتیں مردماں وتی چندی بستار ءے ایٹی ءے زورگ ءے صلاح داتگ چشمہ اے بابت ءے اکبر بار کزئی ءے گوٹنگ انت کہ آوتی لبز انکی ءے سیاسی زند ءے بنداتی روچاں براں ماں پنجاہ ءے دھک ءے رو من لیک وڑ ءے پلہ مرز ءے بالا بند بوتنگ ءے ماں 1955 ءے چاکیو اڑہ کراچی ءے یک بوتنگیں سیاسی مچی یے ءے دیماکہ آئی ءے تہا بلوچ سیاسی سروکاں ہم بہر زرنگ ءے ہے دیوان ءے تہا رو من رسم الخط ءے بابت ءے نبشیا تکے وٹنگ ءے ہمے تجویز داتگ کہ ہستیں رھند ءے بدل ءے رو من رسم الخط زورگ بہ بیت۔“ (15)

1962 ءے سید ہاشمی ءے پے رو من بلوچی ءے یک رھند ءے لیکے ڈیماکہ اورنگ کہ کمیں راہ ءے رھند جوڑ کنگ ءے مٹ ءے سٹ ءے زند رو من سیاہگ پے بلوچی ءے ہنیتگ ءے چہ ڈرستاں جوان تر انت کہ آو بلوچی ءے دوستریں اڑ براں سر سونوک ءے گال ءے بنگیچی اوشتریں آہانی اڑ ءے آسانی ءے گیشین ایت کہ ہستیں لیک وڑ ءے بلوچی زبان آہانی دیمپان انت۔ (16)

پے رو من بلوچی ءے میر گل خان نصیر ءے ہم 1961.62 ءے پد 1972 ءے یک جہدے کنگ بلے اے جہد آسرے ءے سر نہ بوتنگ انت ءے وتی حق ءے یک مز نہیں پلہ مرزی یے ءے گرگ ءے سوب مند نہ بوتنگ انت۔

بلے چہ ایٹی ءے ابید رو من لیک وڑ ءے حق ءے بازیں مردے چندی بستار ءے وتی ہیال ءے لکھان دیماکہ ارانت ءے اے باوست ءے انفرادی صورت ءے دیما بر انت کہ ایثانی تہا جان محمد دشتی، لعل بخش رند، منیر عیسیٰ، اشرف سر بازی، ملک طوقی ایدگ ءے ماں یورپی مکاں نندو کیں ایدگ ءے بلوچ زانکار ءے چہ اُپسالا یونیورسٹی سویڈن ءے بلوچی زبان ءے پنجاہ ءے نیمگ ہم سال 2000 ءے یک رو من اسکیمے اڑ دینگ ءے اے باوست ءے راجہ نوک دیماکہ آرگ بیت۔

پے بلوچی ءے رو من لیک وڑ ءے بالا بندی ءے ہما لیکہ ءے دلیل کہ دیماکہ آرگ بوتنگ انت آہانی ردااگاں پے بلوچی ءے رو من لیک وڑ زورگ بہ بیت تہ بلوچی ءے املاء ءے نبشتہ وڑ آسان، واناک ءے وشن تر بیت۔

بلوچی ءے علمی، زانشتی ءے لبز انکی مڈی ءے تہا گیشی کیت ءے بلوچی زبان ءے دیمروئی ءے گام گشاد تر بنت۔ بلے بازیں زانکارے ءے گوٹنگ انت کہ چوشمہ اے گپ گندگ ءے آسان انت بلے عملی صورت ءے سک گران ءے مشکل انت ءے اے کار جو آسانی ءے بوت نہ کنت اے درگت ءے چہ دگہ بازیں سبب ءے علتاں دو انجین اہمیں کار فرما (Factors) دیماکہ آرگ بیت کہ اگاں ایثان ءے ریس ءے پرنس کنگ بہ بیت تہ بوت کنت کہ دگہ گیشیں گپ ءے گنجائش پشت مہ کپ ایت۔

ایشانی تھائیے ہستیں راجی، سیاسی ء جغرافیائی جاوہ حال آنت کہ ایشانی سوب ء بازیں زانکارے ء دروارو من لیک وڑ زورگ بوت نہ کنت:

”اے جبر ء راماتی حالت و کش و گور ء حالت و ڈول ء روشنائی ء بچاریں، بلوچی زبان ماں پاکستان، اگانستان و ایران ء گونگ و وانگ بیت بلے نول باز جاگہاں و ایننگ ہم بیت۔ اے سینں ملکانی تہا اے و ہد ء بلوچی ماں انونیں عربی لیک وڑ ء نبشتنگ بیت اے ملکانی جاہ مندیں و نند و کیں دگہ قومانی زبان ہم ماں عربی لیکوڑ ء انت، ہم پلینں زبانانی لیک وڑ یک رازو یک پیچیم و معیاری بوگنت و اے زبانانی دیروئی ء سوب انت و آیانی ضرورتاں پہ شری پورہ کننت۔۔۔ ماں ادا پاکستان ء اگہ بلوچی ء ماں رومن ء نبشتنگ کنگ بناکنیں آیاما و تراچہ ملک ء آباتیں دگہ زبانان نہ سندیں؟ مستریں سوال ایش انت آیاما ہم پلینں مکاں آباتیں بلوچان ء چہ وتی علمی ء لبز انکی جہداں زہر کننیں؟۔۔۔ و ت چہ آہانی لبز انکی جہدانی آسر ء زہر نہ بینیں؟ اے حقیقتان ء صورتی و شری ء چار گزار کنگی انت دومی جسٹ ایش انت کہ تاں اے دمان ء بلوچی و انندگ چہ عربی لیک وڑ ء بلد آنت مادگہ لیک وڑے۔ گنج کننیں اے و انندگ جنجال نہ بنت۔“ (17)

ہے رنگیں زمین را استیانی سوب ء رومن ء بدل ء عربی لیک وڑ ء زورگ ء پلہ مرزی گیشتر گندگ ء کنیت۔ سید ء لیکہ ہم ہے بوتگ کہ رومن پہ بلوچی ء شرترا انت۔ بلے ایشی ء زورگ ء واک ء اختیار مئے دست ء نہ انت گڑا ہاند انت کہ سر جنگ ء بدل ء ہے زہند ء شرترا ء گہتر کنگ ء کوشش کنگ بہ بیت:

”بلے چہ کنگ بہ بیت کہ مئے ریش دگرانی دست ء انت: پیدیشکا مارالوٹ ایت کہ اگاں دگہ بچ نہ بیت بلے ہمے دست ء نہ ء سیاہگ ء را انچیں زہندے ء دور بدیں کہ تا یک سیم سرے ء پہ جوانی وانگ ء نبینگ بہ بیت۔“ (18)

اے نقطہ ء را بلوچی زبان ء یک ڈری زانکار ء پوکارے کارینا جہانی ء ہم من اتگ ء یک جسٹے ء پتو ء در ایننگ کہ:

”پہ معنی نزع رومن گوں بلوچی ء نہ ہئیت۔۔۔ رومن پہ بلوچی زبان ء phonetic سیاہگ انت۔ بلے گوں اے جاوہ رومن باز مشکل انت۔ البت اگاں ترکی ء پیمیں جاوہے بنیت گڑا مردم لاگریں ایتے کش ایت۔“ (19)

رومن لیک وڑ ء وتی جند ء لہتیں انچیں عیب ء نزوری انت کہ آ بلوچی زبان ء بازیں املانی ء لسانی جیوہانی گیشٹ ء گیوار ء کت نہ کنت چوشکہ بلوچی ء توار گیشتر انت ء رومن ء آب کم ترا نت۔ رومن ء بیست ء ششین آب بچ وڑا بلوچی ء کلین توارانی جہگیری ء کت نہ کن انت اگاں پہ پشت کپتنگیں تواراں ہے آہانی سرا دگہ نک ء نشان بہ جن نئے گڑا اے دگہ نوکیں آب گونگ بنت چو کہ فارسی ء ج ء چہ بچ ء، رء چہ ژ، ک، ء چہ گ، چہ ہے

گیشیں نقطہ ء لکیر ء سوب ء اے دگر نوکیں آب جوڑ بنت ء آبدان ء تہادگر گیشی یے بنت۔ یہ وانگ، وانینگ ء نبشتہ ء کمپوزنگ ء ہم اے نوک بنت۔ ایسانی تہاچ وڑا ء چچ جاگہہ ء کمی بوت نہ کنت۔ اے نوکیں آہینکی رھبندے بیت کہ ایٹی ء ہیل کنگ جو آسان ہم نہ بیت۔

اے رومن لیک وڑے یک مزنیں زوری یے زانگ بیت کہ بازیں توارانی واستہ آئی ء گورا آب نیست چشمہ انگریزی ء / چ / ء / ش / ء توار انت۔ اے توار ماں انگریزی ء ہست انت بلے آئی ء لیک وڑ براں رومن ء نیست انت کہ چہ ایٹی ء اے زانگ نہ بیت کہ چہ کجام آباں اے رنگیں توارانی جہگیری کنگ بیت۔ match ء christian ء / چ / ء توار جتا جتا میں وڑا پیدا کنگ بوٹنگ / ش / ء توار ہشت ء وہ وڑا چہ پیدا کنگ بیت ء ہے حال ایدگر توارانی انت۔ چہ ch برے / چ / برے / ش / برے / اک / ء توار در کسنت کہ چہ ایٹی ء املاء تہا گنگی الم ء ودی بیت کہ اے یک لیک وڑے ء مستریں عیب انت چشمہ:

”انگریزی زبان میں جو اور ش کی بکثرت آوازیں موجود ہیں لیکن انگریزی کی خط یعنی رومن رسم الخط میں ان کے کیے کوئی نقوش نہیں ہے۔ نہ ان کا کوئی قاعدہ و ضابطہ ہے۔ محض اہل زبان کی آوازیں اور ان کی تحریروں پر بھروسہ کرنا اور انہیں یاد رکھنا پڑتا ہے۔ چ کی آواز کبھی tu کبھی ch سے اور کبھی ti سے ادا ہوتی ہے۔ مثلاً match, mixture, christian، پھر مشکل بالائے مشکل یہ ہے کہ یہی مرکب دوسری جگہ بالکل دوسری آواز دیتا ہے۔ مثلاً Headach یہی حال ش کی آواز کا ہے۔ کبھی Gch سے، کبھی ssi کبھی ti سے ش کی آواز پیدا کی جاتی ہے۔“ (20)

انچو کہ بلوچی زبان ء بازیں توارے ء ماں رومن ء آسانی نیستی زنگ جمنگ بیت کہ یہ ایساں دودو آب براں (digraph) جوڑ کنگ کپ ایت چشمہ پہ دال ء th یا sh ء اے وت یک معیاری ء منتہنگیں سانسنی لیک وڑے ء ہجارت چپ انت پر چاکہ معیاری لیکوڑ ہما زانگ بیت کہ اودا پہ یک توارے ء ایوکا یک آبے بہ بیت چشمہ اے بابت ء ولیم جوئے سر شون دیگ بیت کہ آئی ء رداسر جمیں لیک وڑ ہما انت کہ آئی ء تہا پہ ہما زبان ء ہمک توار ء واستہ یک جتا میں ء خاصیں نشانے بہ بیت۔“ (21)

رومن ء آسانی توارے لبرانی تلفظ ء فچ وڑیں دائمی نظامے نیست رومن ء زوریں تواریک ء سوب ء بازیں لبرانی تلفظ بوت نہ کنت۔ لبرانی شکل انچو ہر اب بیت کہ آسانی وانگ سک گر ان ء مشکل بیت۔ بلوچی ء و بل انگریزی ء وڑیں زبانے لبرانی تلفظ چہ رومن لیک وڑے پیچیدگی ء سوب ء گوں الکاپی ء ادا کنگ نہ بنت کہ چہ ایٹی ء سوب ء ہمک لبر بلد ء تہا ہر لبر ء دیما آئی ء راست ء تجکیں تلفظ ہم نبشتہ کنگ بیت۔

جارج برنارڈشاہ رومن لیک وڈء اے رنگیں عیب ء زوریانی سوب ء پونزء رستگ ات۔ آخرء آئی ء وقتی تمامیں جائیداد، مال ء مڈی ہرچی کہ است ات انگریزی زبان ء رسم الخط ء اصلاح ء دستاؤ وقف کت انت (22) آئی ء ہفت سد لہزانی یک لڑے تیار کت انگریزی زبان ء زانکاران ء دات کہ ہے بنیاد ء انگریزی زبان ء لیک وڈ چہ نوک سرا جوڑ کنگ بہ بیت ء پے ہما تو اوراں ماں رومن ء آب نیست پے آہاں آب جوڑ کنگ بہ بیت بلے اگت ء رومن لیک وڈ چہ اے زوریال پہک نہ انت۔

دنیاء بیچ لیک وڈ کامل ء سرجم انت ء ناں آچہ عیب ء زوریال ہے عیب انت۔ ہے پیا بہنتیں عیب ء زوری رومن ء تھاہست انت ء دگہ بہنتیں زوری ماں عربی لیک وڈ ء گندگ بیت۔ بلے ماں عربی لیک وڈ ء بلوچی ء وقتی ہے عیب ء زوریان ء درشاہنگ ء دیم پے یک ارتقائی سفرے ء رھاہاگ انت۔ کوہنیں دور ء بل چہ نوکیں دور ء شست سال ء گینت انت کہ ماں ہمے لیکوڑ ء نبشتہ کنگ بوہگ ء انت۔ اگاں ایٹی ء راپد اداگہ یک لیکوڑے ء برگ بہ بیت تہ چہ ادا دگہ یک جیزہ یے ودی بیت کہ دان اے وھدء ماں بلوچی ء ہرچی کہ نبشتہ کنگ بوتگ ایٹان ء پداچہ نوک سرا ماں رومن ء نبشتہ کنگ کپ ایت کہ اے کارنہ ایوکا پے بلوچی ء واستہ سک گران ء مشکل انت بلکیں ہستیں جاور حال ء بوت نہ کنت۔ پرچا کہ اے لہزانی یک ء دو سال ء نہ انت۔ بلکیں ایٹان ء چہ دوسد سال ء گینت انت، حالانکہ دوسد سال پے زبان ء راجے ء چشیں مز نہیں مدتے نہ انت۔

بلے بلوچی ء وڈیں زبانی ء واستہ دوسد سال ء نبشتہ امر سک مزن انت پرچا کہ آئی ء گوراچہ دوسد سال ء پیش ء دگہ بیچ وڈیں نبشتہ نکانے نہ گواہیت۔ آئی ء نبشتہ امر چہ ہے دوئیں سدیں سالاں چہ زانگ بیت۔ پھیدیکا ایٹی ء ارزشت آئی ء گوراسک باز ء مزن انت۔ پے اے مڈی ء conversion ء یک مز میں منصوبہ بندی ء ابید اے جیزہ ء گینت ء گیوار چو آسان نہ انت۔ اگاں ایوکا مرچگیں روج ء مڈی زورگ بہ بنت ء پشت ء کل یلہ کنگ بہ بنت تہ گوہنگیں دوسد سال ء لہزانی ء علمی مڈی ایوکا میوزیم ء زینت بنت۔

رومن لیک وڈ ء بہنتیں ہما تکلیکی ء از می زوری کہ برز ء شون دیگ بوتگ انت گینت ء گیوار کنگ بہ بنت ء اے رداچ وڈیں جیزہ ء اڑے پشت ہم مہ کپ ایت تہ پداہم ہما اولی نقطہ کہ برز ء دیما آرگ بوتگ ات بزاں ہستیں سیاسی ء جغرافیائی جاور حال ء ڈینی کار فرما گرا ایٹانی شورچے بیت، اے جیزہائی گینت ء گیوار چے وڈا بوت کنت۔ اے معاملہ ء تواریک ء زانکار ء زبان زانتانی دست ء چہ ہم در انت گوں آہاں بیچ وڈا گینت ء گیوار بوت نہ کنت ء ناں آہانی معاملہ انت بلکیں ماہیٹی ء چکیں تعلق گوں سیاست ء سماجی بدلی ء بندوک انت۔ دانکہ ایٹانی

جاو ر بدل مہ بیت۔ اے دگ ء تھا یک مزنیں بدلی یے مئیت انت داں ہما وھدء اے معاملہ وتی جاگہ ء ہست بنت۔

آسر:

بچ لیک وڑیک زبانی ء دریں تو اراں سرجمی ء وتی نبشتاری رھبند ء تھا جاگہ دات نہ کنت۔

عربی ء رومن لیک وڑ ہر دو بلوچی ء وتی چند ء لیک وڑ نہ انت پمیشکا ہر دو مین لیک وڑاں بلوچی ء را، ہتیں جڑھ ء جنجال در پیش بیت۔ بلوچی ء رومن لیک وڑ ء نسبت ء ہستیں لیک وڑ ء تھا وتی نبشتاری سفر ء پندے جنگ۔ دومی رومن ء نسبت ء ہستیں لیک وڑ ء بابت ء کیوئی ء understanding گیشتر انت۔ بلوچی زبان ء مستریں گل ء اکیڈمی گیشتریں زانکار ء نبشتہ کار ہے لیک وڑ ء راہ راہ دارگ ء حق ء انت۔

پہ بلوچی ء رومن ء لیکہ هوریں ء اجتماعی ء بدل ء گیشتر جنڈی ء ذاتی انت۔ البتہ ہما بلوچ کہ آدر ملک ء خاص ماں یورپ ء نشنگ انت آاے لیک وڑ ء زرت کن انت بلے پاکستان ء ایران ء جاو حال ء ردا الہی ء زورگ ء گماں گندگ ء نمیت تہ باند انت کہ ہستیں لیک وڑ ء سید نبشتہ رھبند ء اصلاح ء گہتری ء نیگا کار کنگ ء وگوش گور کنگ بہ بیت۔

شوندات:

- 1- سید ہاشمی، بلوچی سیاہگ ۽ راست نمینگ، چارمی چاپ، گوادر، سید ہاشمی اکیڈمی، دسمبر 2010 تا کدمیم: 18
- 2- قحطانی، انورشاه، بلوچی زبان (ہوار) بلوچی زبان ۽ آگبت، جلد یک، رد ۽ بند، صباد شتیاری، کراچی، جد گال چاپ ۽ شینگ، 1995 تا کدمیم: 122
- 3- بدل خان، ماں بلوچی زبان ۽ نبشتہ زھند ۽ گوشتن ۽ جیرہ، (ہوار)، بلوچی زبان ۽ آگبت، جلد دو، رد ۽ بند، صبا دشتیاری، کراچی، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاہ، 1998 تا کدمیم: 137
- 4- امیری، عبدالصمد، بلوچی زبان ۽ مشکلات،، بلوچی زبان ۽ آگبت، جلد دو، تا کدمیم: 90
- 5- امیری، عبدالصمد، بلوچی زبان ۽ نبشتہ زھند،، بلوچی زبان ۽ آگبت، جلد دو، تا کدمیم: 169
- 6- بارکزئی، اکبر، گلگدرے (ہوار) نیاد ۽ بہار گاہ، تاک دو، رد ۽ بند، اے آر داد، تربت، اسٹین شنگکار، 2016 تا کدمیم: 105
- 7- امیری، عبدالصمد، بلوچی زبان ۽ نبشتہ زھند، ہوار،، بلوچی زبان ۽ آگبت، جلد دو، تا کدمیم: 171
- 8- بارکزئی، اکبر، گلگدرے (ہوار) نیاد ۽ بہار گاہ، تاک اولی، رد ۽ بند، اے آر داد، تربت، اسٹین شنگکار، 2013 تا کدمیم: 92
- 9- صابر، عبدالرزاق، ڈاکٹر، بلوچی رسم الخط، کونہ، ماہنامہ سنگت، جون، 1998، تا کدمیم: 5
- 10- بلوچی۔ نیگیجی کونہ، بلوچستان ٹکسٹ بک بورڈ 2015، تا کدمیم: 58
- 11- ضیا بلوچ، بلوچی راست نیسی، کراچی، ریسی چاپ ۽ شینگ جاہ، 2016، تا کدمیم: 199
- 12- سید ہاشمی، بلوچی سیاہگ ۽ راست نمینگ، تا کدمیم: 91
- 13- غوث بہار، بلوچی لیک وڈ، اولی، کونہ، بلوچی اکیڈمی، 1998 تا کدمیم: 140. 139
- 14- سربازی، اشرف، بزگاں من بزگاں، سک بزگاں، کونہ، ماہتاک بلوچی، ستمبر، 1995، تا کدمیم: 8
- 15- بارکزئی، بارکزئی، گلگدرے گوں اکبر بارکزئی ۽، (ہوار) نیاد ۽ بہار گاہ، تاک دو، تا کدمیم: 99
- 16- سید ہاشمی، بلوچی سیاہگ ۽ راست نمینگ، تا کدمیم: 22
- 17- جمالدینی، عبداللہ جان، رومن لکھوڑ ۽ بلوچی (ہوار) بلوچی لیک وڈ ۽ راست نیسی ۽ جیرہ، رد ۽ بند، طاہر حکیم بلوچ، تربت، بلوچستان اکیڈمی، 2017 تا کدمیم: 98
- 18- سید ہاشمی، بلوچی سیاہگ ۽ راست نمینگ، تا کدمیم: 32

- 19۔ کارینا جہانی، گلگد ارے گوں ماہتاک بلوچیء، کوسئہ ماہتاک بلوچی، اپریل 1987، تاکدیم: 24
- 20۔ ندوی، سید عبدالقدوس ہاشمی، رومن رسم الخط اور پاکستان، کراچی، اکیڈمی آف ایجوکیشنل ریسرچ، چاپ سہی 1986، تاکدیم: 16.17
- 21۔ فتح پوری، فرمان، ڈاکٹر، اردو رسم الخط اور الما، لاہور، الو قار پبلی کیشنز، 2013، تاکدیم: 82
- 22۔ بارکزئی، اکبر، نیادء بہار گاہ، اولی، تاکدیم: 86

بلوچیء فارسی آزمانک ءر جانک: راجد پتر ءر بیت

رحیم بخش مہر

☆ اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان کونڈ

Abstract:

The tradition of translating short stories into Balochi began in the early days new era of Balochi literature. The early translators of such short stories translated the selected national and international short stories with utmost clarity, and perfection which directly inspired the Baloch short story writers, which resulted in developing the short story writing genre in Balochi literature. The present research paper is an analysis of the short stories translated from Persian language into Balochi language. The paper also analyzes the tradition and development of translating from Persian into Balochi along with an attempt to analyze the technical and artistic aspects of translation from the said language pair. Though, the number of translated short stories from Persian into Balochi is not big in number, yet again whatever has been translated have been done with full justice and they have been balochised, after reading them one can hardly realize they are translated short stories.

گچین لبز: گوناپ، رجبینگ، گالری پچیس زبان، وت ترانی تکنیک، رجانکی بودشت، گالبند سازی، معنائی جوانی، بدل لبز، رسانک، لسانی چاگردی پزدر، بیالریج۔

پنجر: بلوچی زبان ء آزمانک ءر جانکاری ءنوزده صد ء پنجاہ ء دہک ء رواج گپتنگ بلے فارسی آزمانک ء رجانک ء نیگا پتا د ء ہشتاد ء دہک ء دلگوش دینگ بوتگ، دوہزار ء پداے ربیت گین دیروی کنت، فارسی ء گیشتریں آزمانک تچک ء چہ ہما زبان ء رجبینگ بوتگ انت، اے درگت ء ایران ء جہہ منندیں بلوچ کلکاراں ستا کرزیں جہد

کرتگ۔ اے پوکاری نبشبانک ۽ اندر ۽ فارسی زبان ۽ چہ رجانک بوتگنیں آزمائکانی راجدپتری، تکنیکی ۽ آزمی دانستہ پیش کنگ بوتگ کہ چربشی ۽ زانگ بیت کہ ماں بلوچی ۽ کئے کئے ۽ کجام تکنیک ۽ رہنداں ماں بلوچی ۽ رجبینگ آنت۔

بلوچی زبان ۽ لسانی سرشون ۽ چہ درستان نیک تریں سیادی گوں فارسی ۽ آنت، اے دوینیاں گہاریں زبان ہم گنگ بیت، پرچیکہ اے دوئیں زبان کیلین درچک ۽ دوچتائیں شاہ آنت۔ زبانی انچو نژیکی ۽ ابید راجدپتری ۽ ریدگی سرشون ۽ ہم دوئیں قوم ۽ راجانی قدیمی نژیکی ۽ ہم بستگی یے آست آنت۔ اے نژیکی ۽ سان لبز انکی دروشم ۽ ہم گندگ بیت۔ بلوچی لبز انک ۽ فارسی زبان ۽ سان ۽ اٹکلا سیکل عہد ۽ دومی باریگ ۽ رواج گیت آنت۔ اے اثراتان مزین حدے ۽ کلا سیکل شاعری ۽ لسانی ۽ مین گپی کالب بدل کت، زبان ۽ راہ ۽ فارس تہذیب، عربی ریدگ، مذہبی ۽ نیکر اھی فکر ۽ حیالات ۽ اٹک ۽ جاہ کت۔ شاعری ۽ ہمرائی ۽ گیدی کہ ۽ داستانانی رنگ ۽ دروشم ہم فارسی زبان ۽ آئی ریدگی اثراتانی سوب ۽ چہ وتی اصل رنگ ۽ داب ۽ پبک نگل ات آنت۔ کہانی اندر ۽ بادشاہی ماڑی، وزیر گزیر، دیھ، پری ۽ تب ۽ بالائیں مخلوق ۽ کرامت ۽ دگہ سحر ۽ جادوئی رنگ فارسی زبان ۽ ریدگی اثراتانی عملی دروشم آنت۔

نوکیں لبز انک ۽ چہ بندت ۽ فارسی پھریزی (گریز) ۽ یک نیلے رُدایت کہ، ہمیشی سوب ۽ بلوچی زبان ۽ زگریں ۽ پھک ۽ پلگاریں رنگے ۽ کارمرزی ۽ تب دیماکیت آنت، فارسی لبز انک ۽ فکری ۽ درشانی اثرات ۽ آست ماننت پلئے لسانی سرشون ۽ بلوچ لبز آنت زگریں زبانے ۽ ساچشتی دروشم ۽ رواج دیگ ۽ سو بین بوت آنت۔

فارسی نوکیں لبز انک ۽ رجانکاری تب نوکیں بلوچی لبز انک ۽ بنداتی زمانگ ۽ گندگ نہ بیت۔ اشی سوب ۽ علت راجمانی ہم بوت کن آنت۔ پرچیکہ بلوچی نوکیں لبز انک ۽ زمانگ ۽ ایران ۽ انچیں واکدار ۽ حاکمانی حاکمی بوتگ کہ فکری ۽ لیبھی حساب ۽ بلوچ رژنا پگریں لبز آنت ۽ کواساں گوں چوشیں نژیکی ۽ ہم بستگی یے نہ بوتگ۔

نوزده صد ۽ نود (90) ۽ دہک ۽ پد فارسی لبز انک ۽ ہاس آزمائکانی ۽ رجانک ۽ نیل گیسن توانا بیت۔ بلوچی زبان ۽ فارسی آزمائکان ۽ آشنا کنوکیں کلکار غوث بخش صابر آنت۔ آئی آزمائکانی رجبینگنیں کتاب ملگزار ۽ نامی این فارسی لبز آنت صادق ہدایت ۽ آزمائکان حاجی مراد ۽ اول ہوار آنت۔ اے کتاب ہچتاد ۽ دہک ۽ چہ بلوچی اکیڈمی کونڈ ۽ نیمگ ۽ چاپ ۽ شنگ بیتگ ۽ چہ گوار ۽ سسے ماھی ذرد ۽ شنتگی ۽ (2000) ۽ رجانک ۽ نیمگ ۽ حاصیں دلگوشی ۽ گوں کاربناء بیت۔ اے درگت ۽ ماں رو کپتی بلوچستان ۽ نشنگنیں ہما بلوچ کہ چہ فارسی ۽ بلد ۽ بلوچی ۽ نبشتہ کار آت آنت، رجانک ۽ نیمگ دلگوشی ۽ گوں فارسی لبز انک ۽ ہمیں مڈی بلوچی گوناپ دات آنت۔ روسی زبان ۽ پد فارسی زبان ۽ گیشتریں لبز انکی مڈی ٹچ ۽ چہ ہما زبان ۽ بلوچی ۽ رجبینگ بوتگ آنت۔ چوشیں درور ۽ مثال رود آتگی بلوچستان ۽ ہم گندگ

کیت، نموش بخش صابرہ صادق ہدایت ء آزمانک حاجی مراد نہ تھناچہ فارسی ء بلوچی زبان ء رجانک کرنگ بلیکس ہے آزمانک ماں اردو گوناپ اوں ہمائی ء دانگ۔ روکپیتی بلوچستان ء نشنگیس گیشتریں لہزانت ء کواس فارسی ء بلد کارانت، آملک ء راجی زبان انت، وانگ ء زانگ ء کار ء روزگار ء درائیں وسیلگ گوں ہے زبان ء بندوک انت۔ ایرانی بلوچستان ء بازیں بلوچ لہزانتاں فارسی زبان ء قصہ ء شعر بلوچی ء رجانک کرنگ انت کہ ایشانی تہامولا بخش رئیس، عبد الحمید ایران نژاد ء علی بخش دشتیاری ء نام ہوار انت۔ مولا بخش رئیس ء صادق ہدایت ء بازیں آزمانکانی ہمائی ء آئی ء نامی این گدار برف کور ہم بلوچی ء کوریں بوم ء نام ء رجیننگ کہ سے ماسی ذرد گوادر ء بازیں بہراں چاپ ء شنگ بوٹگ۔ اے گدار منظور بسمل ء ہم بلوچی گوناپ دانگ کہ سے ماسی شپانک کچھ ء تاکے ء یک بہرے چاپ ء شنگ بوٹگ۔ فارسی زبان ء ہماساچینکار کہ بلوچی ء رجیننگ بوٹگ انت ایشانی تہا صادق ہدایت، غلام حسین ساعدی، عباس حکیم، تورج فراز مند، احمد شالمو، عبد الجید نجفی، س عید نفیسی، بابا مقدم، فخر الدین، سواد کوہی ء فاطمہ براتی ء آزمانک ہوار انت۔ انچولسانی ء ربیدگی نژیکی ء ابید ہم فارسی لہزانتک آکچ ء کہ بلوچی ء رجیننگ بوتیں آؤزنہ بوٹگ۔ یکیں شاہ ء زبان بوگ ء سوب ء چہ فارسی ء رجیننگ ء کار ایندگہ زبانانی بدل ء آسان بوت کنت، پرچیکہ لہزی ہمدوشی ء بگرداں گرانمر ء رد ء دوئیں زبان بازنزیک کی کن انت۔

صادق ہدایت:

صادق ہدایت نوکیں فارسی لہزانتک ء بن ہشت ایر کنوکاں شمار بیت، آزمانک ء پڑے میان استمانی سند ء نبشتہ کارے زانگ بیت۔ آئی آزمانک، گدار ء کسمانک دنیا ء بازیں زبانان رجانک کنگ بوٹگ انت۔ آئی زند، ستک ء ازم ء آرٹ ء سرا یورپ ء ایشیاء بازیں تاک ء کتاب چاپ ء شنگ بوٹگ انت۔ آئی سرا نو یوکاںی تہا و نسان مونقی، روژے، لیسکو، ژاں کامورو، ژاب ریپیکا، ژین پال سارتر ء ہیزی گولو زلا ء نبشتانک ء نگد ہوار انت۔

17 آفروری 1903 ء ماں تہران ء ودی بوت ء 9 اپریل 1951 ء ماں پیرس ء وکشی کرت۔ 1948 ء

آئی ء نامی این لہزانت ء آزمانکار سید محمد علی جمال زادہ ء رانمدی یے ء تہا نویس ات کہ من چہ زند ء شزاراوں، بندگیے ء وڑا سہباں بیگاہ کنان۔ نے و تاردات کنان ء نیکہ اینچو وس ء واک است کہ وکشی بہ

کنان۔ (1)

صادق ہدایت نازرک تہیں انسانے انت، آئی ء زند ء رنج ء غمانان ء مرمت، پشکہ آزند ء درائیں قدر ء

کیلوانی سرا بید ترس ء بیم ء نویس ایت۔ چاگرد، راجمان، نیکراہ نچ ہے چہ آئی نگاہاں درنہ انت۔ زمانگ ء کوریں بوم ء

دنیا، گوں چہر دنت۔ انسان، گوں ویلا نکیں کچک، ہم دپ کنت۔ آ انسانا زندہ رہ بندہ رہ بیتاں نہ من ایت۔ زندہ زاہریں، اندری راستی، ہماوڑا، کہ آست انت ہماوڑا پیش کنگ آئی کسی لبز اتک، ہمیں ہرے زانگ بیت۔

بلوچی زبان، آئی بازیں آزمانک رحینگ بوتگ انت۔ اولی آزمانک، حاجی مراد، انت کہ غوث بخش صابر، رحینگ۔ حاجی مراد، صادق ہدایت، بیانہ، تکنیک، نیشنگیں آزمانک انت، اشی بنی کارست حاجی مراد نایں مردے کہ وتی زال، لٹریں زبان، ہر روچی ایں جنگ، جوپاں بیزار، کہنتی انت۔ یک روچے وتی دکان بند کنگ، لوگ، نیگاروگ، انت کہ آئی، وتی زال، شپ، جنگیں، نا کور، شکان یاد کانت۔ آدل، جیزان انت کہ اگاں مرچی گس، عسربہ باں، تہ بزاں زال، ہسیر نہ انت۔ ناگت، یک برقعہ پوشیں زالے چہ آئی، دیما گوزیت، آدل، گمان کنت کہ اے جنین، چوڑو، ڈول، ملگ، داب، منی زال، بیانت، آچک جنت چاریت تہ آئی، شک راستی، بدل بوہان بیت، نی آگین زہر، ترنگ، لگ ایت۔ دل، گشیت کہ منی زال، اپچو، مجال کہ بید منی گشگ، ڈن، در آہنگ۔ اے سک، توارے کنت، آزال، اوشنتیت، گوں آئی، بد، رد، لگ ایت، ہمیں، چک، بازیں مردمے بازار، مچ بیت۔ حاجی مراد، گنت گیشن بیت، دل، گشیت اے زال، من، رسوا، سر، بازار، کت، روت، نیک، ڈن، ایر کشیت، شہماتے۔ بزاں نہ کنتے حاجی مراد، چہ زہر، کور، انت، آد، کہے، ذال، انت، انچک، پولیس، کیت، آزا، ڈھنڈ، ملام کنگ، سزا، گیک بیت۔ صادق، ہدایت، اے آزمانک، غوث بخش صابر، ماں اردو زبان، اوں رحینگ۔ اردو، آئی، گالری، بی، زبانی، کار، مرزا، تک، ہے، پیما، بلوچی، رجانک، اوں، غوث بخش صابر، وتی، ازمی، کمال، پیش، دیشنگ، انت، اے، کہ، رجانک، آئی، گالری، بی، (باجا، ورہ) زبانی، کار، مرزا، تک، بازیں، جاہاں، بلوچی، بتل، گالوار، ہم، کار، مرزا، تک، انت، کہ، چریشی، کہ، تمام، شیر، کنی، وانا، کی، گیشن، بوتگ۔ کہ، معنائی، پہناتی، گیشی، پ، بتل، اے چیزے، نمونگ، آل، بگندات:

”دگہ سیرے، بتل، ایش، ات کہ، منگیں، آسرات، ہم، گار، بیت۔“ (2)

یا اے دوراں، بگندات۔

”ہر، دولا، مو، بولگنت، سکی، وسوری، چم، کور، آپ، سور، گوزان، اتنت۔“ (3)

”پیشنگاں، گشتہ، برو، ہیل، مروت، عادت۔“ (4)

غوث بخش صابر، گورا، گالری، بی، زبان، کار، مرزی، اے، دورے، بگندات:

”ہے زہرء تاب ء ریس وراں آکھورء گورء جارکتک ء سر بوت۔ چنال ء در چک و باگ ء ندرارء ء آڑا پ اداروکے وشال کرت وتی دل ء گوشتے باندات گوں بیل و ہراہاں کیس توشگ زوراں کایاں او در ستیں روج ء ہما گوازیباں، اے ندرارء کوزی ء غماں او جنین ء دل تنگی و دپ جنگی ء ملال ء بلکن بگرینیت۔“ (5)

صادق ہدایت ء نامداریں آزمائکانی تہا ’ہون ء سئے پٹ شہزادگ آملیک، باندات ء توارء فرانسسی بندیک‘ مولا بخش رییسی ء تجھی ء چہ فارسی زبان ء بلوچی ء رجینتگ آنت۔

”ہون ء سئے پٹ ء خود کلامی تکنیک ء نیشنگیں چیدگی آزمائکے، اے آزمائک ء تہا کہ گش (روای) وت کہ ء بنی کارست ء دروشم ء زہرات، کہ گنوکانی ہسپتال ء انت ء وتی جنء جاورانی ہرائی ء کش ء گورء ابند کہ مردمانی ہم حال ء یک یک ء دمیگ ء انت، یک انجیں دیاے ء کہ انت کہ اودء کسے ہم سر پہ وت نہ انت۔ زندگی وتی زاہریں صورت ء بدل ء وتی باطنی عکاسی ء کنگ ء انت درائیں جیدگ ء حیال کنگ ء فلسفیانہ رنگ ء انت۔ پیشی کہ کہ ء بار بار زاہر بیت، انسانی نفسی واہشانی چیدگ انت، کہ ء اندرء پیشی ء جنگ ء ندرارگ ء گپ باز براں بیت، اولی کارست ڈاکتر انت آئی جنگک پیشی ء چہ سندنء برتگ ء ایک بیم ء پیشی ء جنگ ء رند ء انت۔ دومی آئی سنگتیں کارست ء گنوک جاہ ء آئی ہمراہ سیاہ وش انت کہ گر بگ ء جنگ ء پد بار بار آئی توارء اشکنت ء آئی لوگ ء دیم ء در چکال مدام ہون ء پٹ روج آنت۔

صادق ہدایت ء اے آزمائک مولا بخش رییسی ء بلوچی ء رجینتگ کہ ’اوماں ء دومی تاکبند ء اگست 2013 ء چاپ ء شنگ بوتگ گالرتگی رجانک ء جوانیں مثالے۔ مولا بخش رییسی واناکیں زبانی ء آرات ترجمہ ء تکنیک ء اے آزمائک رجینتگ، بازیں فارسی لہزیات چوشک نامگال وتی اصل دروشم ء اشنگ آنت ء دگہ بازیں نوکیں بلوچی گالبنداں اژوتاناہسینتگ۔ چوشک پہ صنوبر ء در چک ء فارسی ء کاجیں در چک ء پہ جنگ ء قناری ء لہزء کارمرزگ، اشی ہرائی ء مولا بخش ء گور ایرانی بلوچستان ء گالوار ہم وتی جتاںیں لہزیات ء گوں درائی دنت کہ کہ ء واناکی ء سوب جوڑ بنت۔ Term Formation ء روء پہ ’قصائی ء گوژد بھانوک ء پہ ہسپتال ء ’زنانہ وارڈ ء ’جنینانی بند ء گالبند ء کارمرزی آئی رجانکی بودشت ء ڈس ء دنت ء اے گپ ہم دیماکیت آئی ء لہزہ لہزہ رجانک ء بدل ء سا پیشی دروشم ء اے کہ ء رابلوچی گونا پ دمیگ ء جہد کرتگ۔ گالرتگ ء واناکیں زبانی ء کہ ء اے کمر و انگ کرزیت:

”ہمہ اینہازیر سرناظم خودمان است، اودست تمام دیوان ہارا از پُشت بستہ، ہمیشہ ہا آن دماغ بزرگ و چشمہای کوچک بہ شکل دافور بھاتہ باغ زیر درخت کاج قدیم میزند۔ گامی خم میشو دپائین درخت رائگہ میکنند۔ ہر کہ اورا

ہند میگوید چہ آدم بی آزار بیچارہ ای کہ گیرگ دستہ دیوانہ افتادہ۔ اما من اور امیشاسم، من میدامد آنجا زیر درخت
سہ قطرہ خون روی زمین چیکدہ۔ یک قفس جلوی پنجرہ اش آویزاں است، قفس خالی است، چون گربہ قناریش
را گرفت، ولی او قفس را گذاشتہ تا گربہ ہابہ ہوائی قفس بیابندہ و آخرا بشد (6)

صادق ہدایت ء آزمائک سئے ترمپ ہون ء رجانک مولا بخش ر نیسی ء بازپہ زیبائیں رنگے ء
کرتگ۔ بلوچی درور ء بگندت۔

”اے درہ مئے وقتی ناظم ء کارنت، آئی ء درستیں گونکانی دست پُشت ء بستگ انت، ہر و ہد گوں آمز نہیں پوزنہ
ہر دین چمال چو بو پوریانی ور ء پل تہ ء کاجیں در چک ء چیر ء گام جنگ ء انت۔ برے لوہ بیت ء در چک ء چیر ء
چاریت، ہر کس آئی ء بہ گندایت گوش ایت چو نہیں بیچارگ ء بے آزاریں مردے کہ چیزے گونکانی دست ء
کپتگ۔ بلے من آئی ء بچہ کاراں، من زان اوں اود ء در چک ء چیر ء ہون ء سئے پٹ چک اتگ آئی ء تاک ء دیم ء
سندے لونجان انت، سند ہورگ انت، چیا کہ گربگ آئی قناری گیت، بلے آئی ء سند داشتگ پہ اے حاترا کہ گربگ
بیانیت چہ سند بہ کش ایت ایش۔ (7)

صادق ہدایت ء اے کسہ ء رائغین نون گل ء ہم بلوچی گوناپ داتگ کہ سئے ماہی ڈرد گوادر ء تاک بیخ
چاپ ء شنگ بوتگ۔

مولا بخش ر نیسی ء صادق ہدایت ء آزمائک ’فرانسوی بندیک‘ ہم تچک ء چہ فارسی ء رجانک
کرتگ۔ اے آزمائک ہم آئی گپینی آزمائکاں شمار بیت، مولا بخش ء اشی رجانک ء ہم وقتی زبان زانتی ء رجانگی ازم ء
سر پدی ء شاہدی پیش داشتگ۔

آئی ء صادق ہدایت ء کسہانی معنائی ء در شاندانی ہنر کاری ء سہرائیں دروشم پدرو ء آشکار کرتگ
انت، آئی رجانکانی وانگ ء سابیت کہ آئی ء فارسی ء بلوچی ہر دوز بانانی سر ادرس انت۔ صادق ہدایت ء نامداریں
آزمائک زندہ بہ گور ہم مولا بخش ر نیسی ء تچک ء چہ فارسی زبان ء بلوچی ء تربیتگ اے آزمائک ء رجانک ء اوں آئی ء
وقتی از می جو ہرانی در شاننی جوانی ء کرتگ۔ صادق ہدایت ء آزمائک ’زندہ بہ گور‘ ہیالریچ Stream of
Conciones تکنیک ء نیشنگیں کسہ انت۔ اے کسہ ء پزور ء آئی وقتی زندنامہ ء عکس ء دروشم ہم پدرائی دینت، یک
انجیں کارستے کہ چہ زند ء شزار ء مرگ ء لوٹوک انت، وقتی گس ء کنبے ء کپتگ ء پہ مرگ ء جتائیں نیون سازگ ء
انت، بلے مرگ آئی گور آئیگ ء نہ انت۔ کسہ ء ہندت ”چہ یک گنو کے ء نیشنگاں“ چہ زانگ بیت کہ یک مردے
وقتی ذہنی جاور ء حالتاں نویگ ء دومی ء سرکنگ لونگ ء انت۔ آئی اے جاور ء جتائیں ذہنی کیفیت یک بے رود بندریں

وڑے ءے کیشل گوں یک درجے ءے بیانی دروشم گران ءے دیاروانت ہے بے رددندی ءے کہہ وتی پلاٹ ءے ٹنمین
ایت۔ گندگ ءے بیچ یک گپے ءے گوں دومی ءے چوشیں سیادی ءے زبکی نیست، بلے آزماناکارپہ ہنر ءے جوہر آئی کیشلی ءے روانی ءے
ہمرائی ءے کہہ ءے معنائی ءے رساکی جیزہ ءے ہم گیشیمان دیاروان کنت۔

اے کہہ اصل ءے یک مانگیش انگلیں انسانی ءے جتائیں نفسیاتی کیفیت ءے بیان انت کہ اود ءے جتائیں واکہہ ءے کہہ
پدماپد ءے دیما آیان ءے بیان بنت۔ چوش گشت بیت کہ Stream of Conciones تکنیک ءے آئی ءے سرجم ءے وجودی
رنگ ءے آزمائے نبشنگ کہ اود ءے سرجم ءے اندری چاڑ ءے کیفیتانی بیان انت۔ صادق ہدایت ءے اے وجودی آزمائے
ر جانک اے ہاتر ہم مشکل ءے گران ات کہ اے سرجمیں کہہ وتی درشاناب ءے گوں بندوک انت، پرچیکہ نہ اشی کہسی
ردوبند ساگ ءے سپاٹ انت ءے نیکہ ءے زبان ءے بیان چوارزان انت، بلے چوشیں مانگیشیں آزمائے گچین وت رجانکاری
ر جانکی ہب ءے کہہ زانقی ءے سچ ءے ساء پد ر ءے آشکار کنت۔

مولابخش رییسی ءے گوں مزان کمال ءے سرجمیں کہہ ءے اصل اکر ءے نہ تہنا زبان ءے بیان ءے درشان داب ءے
حیالدری کرتگ بلکیں جتائیں چاڑ ءے کیفیت ءے واکہاتانی بیان ءے اوں وتی از می جوہرانی درشان کرتگ۔ پے درور کہہ ءے
اے رجانکی ٹکر ءے بگندت کہہ چونیں رچوک ءے معناداریں رنگے ءے گوں جو انیں بدل لبزانی مک ءے رجانک بیٹگ۔
”نفسم پس میرود، از چشمھا اشک میریزد، دھانم بد مزہ است، سرم گنج میخورد، قلم گرفت، تم خستہ، کوفتہ، شل بدون
ارادہ در رختخواب افتادہ ام، بازوھالیم از سوزن انژیونی سوراخ است، رختخواب بدی عرق و بدی تب
میدھد، بہ ساعتی کہ روی میز کوچک بغل رختخواب گذاشتہ نگاہ میکنم، ساعت دہ روز یکشنبہ است۔ سقف اتاق را
میگردم کہ چراغ برق میان آن آویختہ، دوراتاق را نگاہ میکنم، کاغذ دیوار گل و بتہ سرخ و پشت گلی دارد، فاصلہ بہ
فاصلہ آن دو مرغ سیاہ کہ جلو یکدیگر روی شاخہ نشستہ اند، یکی از آھنھا تکلش را باز کردہ مثل این است کہ با دیگری
گفتگو میکنند۔ (8)

بلوچی زبان ءے اشی رچوک ءے معنائے رسا تک ءے نزکیں مثال چوش انت۔

”سہ اول مُتَجَب ءے انت، چم اول چہ ارس ءے گلگل انت، دپ اول جورانت، سراوں مَرگ ءے انت، دل اول نہ
بیت، جان اول تَرند پند انت، موج انت، بند ءے بوگ ءے ویل انت، انچوش بے ارادگ گندلانی سر ءے کپتنگ
اول، دست اول چہ بازیں سوچناتی جنگ ءے بنگ بنگ انت، گندل تپ ءے ہید ءے بو ءے کنگ ءے انت، وھد چارات کہ تھت ءے
گور ءے ہر دیں میز ءے سر ءے ایر انت چاران ءے، یکشنبہ ءے روج ءے دھ انت، لوگ ءے دیم ءے چاراول چراگے لونجان انت، لوگ

ء چار دورء چاراوں، دیوال ء کاگدء سھریں پل ء دل نئے پر انت۔ جاہ جاہ ء سرءء دو سیاھیں مرگ انت کہ دیم پء دیم ء نالے ء سرءء نشنگ انت، یکے چہ آیاں بال نئے چچ دانگ انت ء انچوش انت کہ گوں آدر گء گپ ء انت“ (9)

صادق ہدایت ء نامداریں آزمائے ’سگ و لگرد‘ انت کہ ہے نام ء آئی آزمائے کتا ہے ہم است۔ اے کہ ء را علی بخش دشتیاری ء بلوچی ء رحیمتگ کہ تا کبند سھا تو ء دومی تاک گرماگ 2009 ء چاپ ء شنگ بوتگ۔

فارسی لبرزانک ء چہ کچک ء بلوچی ء رحیمتگ ء کار علی بخش دشتیاری ء جو انیں رنگے ء دیما رنگ، آئی نوکیں زمانگ ء بازیں فارسی شاعر ء لبرزانتانی شعر ء ساچشتی ردانک ء مڈی بلوچی گونا پ ء دیما آدر رنگ انت۔ صادق ہدایت ء اے آزمائے ’ویلا نکیں کچک‘ ء نام ء رحیمتگ بوتگ۔

’ویلا نکیں کچک‘ ہم صادق ہدایت ء چیدگی آزمائے کہ اشئ بنی کارست یک ویلا نکیں ء بے وارثیں کچکے۔ آچہ وتی واہندء سنگ ء بے رحمیں زمانگ ء دست ء کپتگ۔ مہلوک آزرالگت ء سنگ جنگ ء چچ کچک ء پد نہ بنت پرچیکہ آہانی مذہب ء کچک شوئی ء نشانی زانگ بیت۔ اے ویلا نکیں کچک اصل ء نیز گاریں بنی آدم ء چیدگ انت کہ اشئ گیشوار ء صادق ہدایت چوش کنت اے کچک ء چم گوں مردی چماں مزین حدے ء ہمگونگ انت۔ آئی چم تہنا گوں بنی آدمی چماں یک رنگ ء ہمونگ نہ انت بلکیں دوئیں یکیں انت، اشانی اندر ء اوں بنی آدمی ارواہ درائی دنت، درد ء غم، ترس ء ہم ء بے وسی ء ہما کیف ء چاڑاے ویلا نکیں کچک ء چمانی اندر ء درانت، نیز گاریں انسان ء چم اوں ہے وژانت۔ (10)

صادق ہدایت ء آزمائے ’صون ء سے پٹ‘ ء اندر ء پیٹھی و ہدے وتی ابری لوٹ ء رد ء وتی نفسی واہشانی سرجمی ء پء روت تہ پرائی واری ء جنجالی ء نوبت کابنت، ہے پیمانہ ویلا نکیں کچک ء اوں بربادی ء درپہ دری ء کسہ ء باپشت ء آئی مستی ء شان ہوار انت۔

”باٹ ء مستی ء شان آئی ء بدہمتی ء نیون بیت۔“

زانگ بیت کہ صادق ہدایت ء انسانی زندء آسودگی ء وشیانی، غم ء گزتی ء ویرانی ء تہا بدل بوگ ء سوب نفسی واہشان ء زانگ، ء اے ہر دوئیں آزمائے اشانی اندر ء آئی ء پٹھی ء کچک ء وڑیں ساہد ارانی صورت ء بنی آدمی زندء ہے پہنات ء نیمگ ء اشارت کلگ۔ علی بخش دشتیاری ء اے آزمائے لبرزپہ لبرزجانک ء بدل ء آرات رجانک ء دروشم ء کرنگ۔ آئی زبان واناک ء گالریچی داب ء انت، ہے سوب انت کہ کسہ رجانک ء بدل ء و تہاچیں رنگے ء زانگ بیت۔ ہمک لبرزنا مانگال ء بلوچی بدل لبرزء کارمرزی کسہ ء اندر ء درائی دنت۔ یہ درور کسہ ء اے بنداتی مکر ء

بگندرات کہ ندرگ کشی ء جزئیات نگاری ء جو انیس نمونگے، پہ انجیں دابے ء رجینگ بوتگ کہ بچ جاہ ء ڈک ء اوشت گندگ نہ بیت ء نیکہ وانوک ء رسناک ء جیرہ بیت۔

”چندے دوکان، نان بہائی تندرے، کاسانی، بزاری ء دوچائی ہوٹلک، یک سینگار جاہے، یک میدناپ کنگی) پہ مہلوک ء لوٹ ء گزرائی پورونگ ء، ورا مین ء میدان ء اردگرد ء برجم اتنت۔ میدان گوں مردماں روج ء تندیں برانزائی چیرا سر سوچ ء نیم پچیں حالتے ء وش کوشیں سانچار ء شپ ء سار تیں ساہگ ء ودار ء اتنت۔ انسان، دکان، درچک ء جناور ء سرندہ۔ چہ روج ء بازیں تچ ء تاگ ء ایرموش اتنت، لوار ء گر میا مردم ء کلیں ساہدار نیم توسگ کنگ اتنت نیلیں آزمان دنز ء لوڑائی مچاں مانوشتنگت۔“ (11)

سرجمیں کہ ہے چیمیں پُر رتچ ء ڈگریں لبز ء گلبندانی مک ء رجینگ بوتگ۔ پہ مثال ڈگریں بلوچی لبز ء محاورہ ء اے چندیں نمونگاں بگندرات:

”میدان ء یک نیگے ڈگریں چنال ء درچکے مک ات کہ آئی ء ریزا نکلیں کنت ء ٹوک ڈڈرات۔“ (12)

یا کچک ء نقش ء دروشمانی اے بیان ء بگندرات:

”پڑگڑنگلیں بد ء سول ء ء ء توسکین سنٹ ء لیونز ء گوں پادانی سرا سیایں نکا، بیر گا بچکلائی تہا ماں دیان ء پہ زورے کتسویان بیگنت۔“ (13)

علی بخش دشتیاری ء رجانکاری ء مستریں سپت آئی ڈگریں زبان ء کارمرزی انت، اے کہ ء رجانک ء ہم جاہ پہ جاہ آئی ہے از می سپت ء ہنرکاری ء ءس ء شاہدی رسیت، پہ مثال آئی گالرتچیں ء ڈگریں زبان ء کارمرزی ء اے درورال بگندرات:

”پہ ترس ء لرز کچا پہ دیارے ء چماں دودو بہ کنت۔“ (14)

”پہ کیگنگ ء کلرگ ء ء پہ سُنینگ ء ٹیکانی شکار ء ہم واک ءے نیست ات۔“ (15)

”مات ء بوہ آئی ء پونزا انجو بوسہار و ات پورو آئیانوکیں زندے بکشاہت۔“ (16)

صادق ہدایت ء دگہ ہم بازیں آزمانک بلوچی ء رجینگ بوتگ انت کہ اشانی تہا پُر ہتگیں آدیک (آئینہ شکستہ) ء رُبابہ ہم ہوارانت۔

عباس حکیم:

عباس حکیم فارسی زبان ء ہما آزمانک کارانت کہ بلوچی نوکتریں لبز انک ء آئی بازیں آزمانک رجانک بوتگ انت۔ اتیں عہد ء بلوچی لبز انک ء آئی نامداری ء دوست کنگ ء سوب آئی درشاندا ب ء اندازانت، عباس

حکیم نوکتزین فارسی آزمانک ء ہما نیشہ کارانت کہ آئی ء آزمانک ء روایتی اسلوب ء بن گپانی بدل ء گیشتر خود کلامی ء تکنیک ء گوں نوکیں سر حال ء بن گپان اے سفر دیما یرتگ۔ آئی گیشتریں کسہاں وت ترانی ء انداز در ء بیت، کہ گش انسانی باطنی جذبگ ء مارشٹاں ابری رنگ ء بید گر ء دار ء انچیں عالمانہ رنگ ء بیان کنت کہ وانوک آئی بیان ء سہرا ء اندیم بیت۔

بلوچی زبان ء آئی رجانک بو تگلیں چندے کسہ چوائے وژانت۔ پُری چہ دیھ ء ترسیت ء اعجاز ذکر، ’جوز حفیظ رؤف، ’مناکچی‘ طارق شاہ دشتی، ’بے کسائی ء واب ء تھا‘ امیر دوست ’توارا بیتک انت‘، ’ناکو ء گشتگ ات‘ ء ’واجہ ء گشتگ ات‘، ’عمومر کتیا ء بلوچی گوناپ دا تگ انت۔ اے گیشتریں آزمانک تاکبند گذار پسنی ء تاکاں چاپ ء شنگ بوتگ انت، بیدے اعجاز ذکر ء جیمننگلیں کسہ پُری چہ دیھ ء ترسیت کہ ذرد گوادر ء تاکے ء چاپ ء شنگ بوتگ۔ زانگ بیت کہ عباس حکیم ء آزمانکاری ء بلوچی ء نوکتزین عہد ء نیشہ کار گیشین اثر مند کر تگ۔ انت۔

عباس حکیم ایران ء نامداریں آزمانک نویساں شمار بیت، آئی آزمانک وتی سادگیں بیان ء سوب ء زوت دلانی تہا نکش بنت۔ آئی گیشتر کسہ تہران شہر ء جاورانی پشدر ء ساچگ بوتگ انت، آئی ء گیشتر کسہانی تہا جہل حیالی وڑے نہ وڑے ء سرکش انت۔ اندری بے کفنی ارواہ ء بے چاڑی ء پگر ء بے کراری ء لذتانی بیان کنگ ء شکل ء داب بید آئی ء دگہ باز کم ساچشٹکارانی گور اگندگ ء کیت۔ آئی ء گیشنی سینزده آزمانکانی پجیگا چاپ ء شنگ بو تگلیں کتاب ”عیسیٰ می آید“ (عیسیٰ پیدا ک انت) آئی ء وانوکاں سر بوتگ۔ (17)

عباس حکیم ء نامداریں آزمانک بے کسائی ء واب ’امیر دوست ء چہ اردوزبان ء بلوچی ء لبز پہ لبز رجانک ء تکنیک ء ترلینتگ۔ بلے بیچ جاگہ ء ڈک ء اوشت ء گمان نہ بیت پرچیکہ آئی ء بدل لبزانی گچین ء حاصس حیالداری کنان ء ذگریں ء لس فہمیں لبزانی کارمرزی کرتگ، لبز پہ لبز تکنیک ء رجانک ء ابید ہم رد ء سطرانی ابری رتیج ء معنائی رسانک ء بیچ وڑیں بیچال ودی نہ بیت۔ پہ درور اردو کر ء گوں دیم پہ دیمی ءے مثال ء بگندت:

”رات، کھڑکی میں اداس بیٹھی تھی۔ دو روز سے مسلسل بارش ہو رہی تھی۔ نہ ختم ہونے والی تیز اور موسلا دھار بارش! زمین اور آسمان کو جیسے نیلی ڈوریوں سے باندھ دیا گیا ہو۔ ساری رات میں کھڑکی کے اداس بسترو کو دیکھتا رہا اور زندہ اور روشن دنوں میں گھومتا رہا۔ وہ دن جو سحر سے پھوٹے تھے۔ جب زندگی امدتی تھی اور خوشیاں رقص کرتی تھیں۔ میں سردیوں میں اٹا ہوا درہ تھا۔ میں اس پودے کی طرح تھا جس کی شاخوں سے بہاؤ لگتی تھی.....“ (18)

امیر دوست ء گورا بلوچی ء لبز پہ لبز رجانگ ء تکنیک دروشم پوش انت:

”شپ تاکپ ء ملور نشنگ ات، دور وچ انت یک پنیم ء ہور بوگ ء ات، بلاس نہ بو ہو کیس تیز ء در دیس ہور، زمین ء آزمان گسٹے تیلین بندیکے ء گوں بندگ بوتگ اتنت۔ سر جمیں شپ من تاکپ ء ملوریں نپاد چاراں کت ء زندگ ء رٹنائیں روچانی تہا سنیل کناں کت۔ ہمار وچ کہ چہ سہب ء سر پنگ اتنت، زندگی چہ چمگے ء در انگ ات ء شاداہاں ناچ کنگ ات، من سارتی ء تہا پتا تگلیں یک چا کبے اتاں، من ہما نہال وڑا اتاں کہ بہار ء چرائی ء شاہاں بال کنگ ات.....“ (19)

برز ء نشان کنگیں لبزاں چہ لبز پہ لبز تکنیک درائی دنت۔ اے تکنیک ء مز میں نزوری یے ایش ہم است کہ باز براں سورس لینگو تچ ء لبزانی ہمرائی ء ہما زبان ء گنگ وڑ ء درائی ترکیب ہم ٹارگٹ لینگو تچ ء پتر انت ء جاگاہ کن انت، چوشکہ کہ ء اے اردو اسٹر کچر ء بگند ات کہ سر جمی ء بلوچی ء بہر جوڑ بوتگ۔

”کہنے والے نے ٹھیک ہی کہا ہے“

”گسٹوک ء ہم راستگ گسٹنگ۔“

باز جاہاں اے کہ ء رجانگ ء ہمے ہمیں نزوری ہم در ء بیت کہ اشی سوب ء درائی بلوچی تام ء شیر کنی بلاس بوتگ ء سورس لینگو تچ ء جند ء بیان ء گالوار ء نقالی ء رنگ ہم پدر ء بیت۔ بلے ہر ہندے ء کہ آئی جہد کر تگ تہ اود ء بدل لبز ء شوہازگ ء سو میں ہم بوتگ، چوشکہ اے رد ء بلوچی رجانگ ء بچارات۔

”ان کی شاخوں میں بیٹھتا ہوں اور پتوں سے چھن کر آتی ہوئی دھوپ پیتا ہوں۔“ (20)

”اشانی شاہانی سر ء ننداں ء چریشانی تاکاں گسٹین بوتگیں برازاں نوشاں۔“ (21)

اردو زبان ء اے لبز چھن ء ماتیں لبز چھننا انت، اشی بزانتی معنا پلکار کنگ، گیچگ ء ساپ کنگ انت، اد ء امیر دوست ء بلوچی ء پہ اے لبز ء انچیں زبریں ء ہم معنائیں بدل لبزے ’گسٹین‘ ء دروشم ء آور تگ کہ معنائے تگ بنگ ء گیشن پدر بوتگ انت۔

’پری چہ دیھ ء ترسیت‘ آئی تمثیلی آزمانکے کہ اعجاز ذکر ء بلوچی گوناپ دانگ۔ اے کہ ء تھیم پوش انت کہ پت ء چکے نستقی انت ء چک چہ پت ء بار بار کہ گنگ ء لوٹ ء کنگ ء انت۔ اے کہ ء دیھ زور اوری، ظلم ء جبر ء چیدگ انت و ہدیکہ پری مظلومیت ء نیک ء پارسائی ء دروشم پدر بیت، اصل ء عباس حکیم ء ہمے دو کیں چید گانی با پشت ء انسانی باطنی مارشت ء واہشانی عکس کشی کنگ ء جہد کر تگ، سیاہ ء تہاری، ہم ء اوست ء ہمے پیا مرک ء

زندائے تو امیں جاوے چاڑ آئی ء پے کمال تمثیلی رنگ ء بیان کنگ آنت، کسے ء تہا مہتر سلیمان ء آئی کراماتی مندریگ، مہتر موسیٰ ء فرعون ء ذکر ء گوں تمثیلی دروشے گیتنگ۔

انجا زڈا کر ء لبز پے لبز تکنیک ء رد ء اے کسے ء رابلوچی ء رجانک کرتنگ۔

”اباے قصہ ء گلش، من ء ترسیت!“ پر چا ترسے؟ من تئی نزیکان، مہ ترس، رستم ء داب ء تمر دہ بے، اے کل قصہاں راستی ء چھ نیست، اسپیتیں دیھ ء غار بنی آدم ء باطن ء تہارو کی انت، بنیادم ء بے میم ء تھاریں پگرا انت۔ دیھ شیطانیں واھگانی نام ء بزانت انت۔“ (22)

عومر کیئہ اوں آئی سنے آزمانک بلوچی ء رجانک کرتنگ آنت کہ تاکبند گدر پسئی ء تاکاں چاپ ء شنگ بوتگ آنت۔ عومر ء رجانک گار پچی دروشے ء آنت۔ ”واجہ ء گشتنگ ات“ ء اے مکر ء بگند ات۔

”ڈن ء موسم ملور ات، گوات پاچگ بوتگ ات۔ آزمان بزیں جمہراں پر دانگ ات گرا گانی کدر دور چکانی سرا اویک انتنت گوانز گانی بیم ء چلندگ ء انتنت۔ باسک بال ء درنگیں جال گوات ء گون ات۔ کان ء کنٹین ء نان چچہ گاڑی ء آہگ ء ات۔ یک جتکے گوں بچکے ء چادر چیر گیتنگ ات ء والی بال ء پٹ ء نشتنگ انتنت۔ بدوارانی جوڑی آزمان ء کوکار کنگ ء انتنت بال باسک بال ء تہا کپت..... چاپ..... گھٹی ء توار کت“۔ (23)

نوکیں فارسی لبز انک ء تو انامیں دروشے چیدگی ء تجریدی داب ء انت، فارس ء ریاستی پالیسی ء رد ء بنی آدمی شنگ ء نویگ ء سرابندش ء سوب ء چیدگ نویسی ء تب ء نیل رواج گپت آنت۔ از مکار امر وء حق ء راستیں دروشانی درشان ء چید گانی مک ء کن آنت۔ ڈنی جبر ء ناروا ہی یا باطنی پرشت ء پروش، ہمک شے جتا میں چید گانی رنگ ء وتی پد رانی ء کن آنت۔ فارسی آزمانک نویسی ء صادق ہدایت ء عباس حکیم درشان ء جتائی ء ابید ہم چیدگی ر بند ء کارمرزی ء یک وڈگندگ بنت۔ نوکیں بلوچی لبز انک ء اے ہر دو میں آزمانکارانی گچین ء رجانک نوکیں لبز انت ء بلوچی لبز انک ء تب ء نیل ء اوں ڈس ء دنت فارسی زبان ء دگہ آزمانکارانی تہا غلام حسین نظری ء آزمانک ”بالو، چراگ شپ“ حمل امین ء رجانک کرتنگ کہ سنے ماسھی دزدو گاور ء چاپ ء شنگ بوتگ۔ غلام حسین نظری یک پتھویں فکرے ء واہندیں آزمانکارانت، آئی آزمانک وتی گونڈی ء ابید معنائی حساب ء جاندار انت۔ ایران ء چیدگی ء تجریدی آزمانک نویسانی تہا آئی نام بزیں اعیل ء انت۔ آئی درشان ء مستریں سپت گونڈگری ء گوں بیدگر ء دار ء راستی ء بیان انت، بالو، چراگ، شپ“ ہم آئی کسا کیں آزمانک انت بلے وتی اثر ء تاثر ء رد ء یک انجیں بے معاویت ء چہ یک دومیگ ء بے گانگ ء گستاخیں زندگی ء عکس انت کہ یہ بے

تواری، بید زر مہشت ء شور ء دلانی تہا یک طوفانے ودی کنت، جیڈگ ء مارگ ء درائیں حس آں پاد کنت ء یک ایٹنگی ء بیگانگی ء کورچات ء پرتین انت۔

حمل امین ء اے آزمناک چہ اردو ء لہز پہ لہز بھٹنیک ء بلوچی ء رحینتنگ۔

نامی ایں ایرانی آزمناکار غلام حسین ساعدی ء آزمناک اوں بلوچی ء رحینتنگ بوتگ انت۔ یاسین مجرد ء آئی دراجیں آزمناک لب هلاس بوت، چہ اردو ء مک ء بلوچی گوناپ دانگ۔

آسر:

ہواریں صورت ء اگاں چارگ بہ بیت تہ بلوچی زبان ء فارسی ء بازیں آزمناک ء کسہ رحینتنگ بوتگ انت۔ فارسی آزمناک پتاد ء ہشتاد ء دہک ء بلوچی ء آتک، چد ء پد فارسی لہز اتک ء نیمگ ء گوں حاصیں دگوشی ء کارکنگ بوت۔ حاص نوکیں زمانگ ء فارسی ء ہما آزمناکار، شاعر ء لہز انتانی ساچشت بلوچی ء رحینت انت کہ چیدگی ء تجریدی رنگ ء از مکار انتت۔ یا آہانی در شان ء بیان ء تہا نوکی ء دگیری ء سمات۔ اے درگت ء صادق ہدایت، عباس حکیم، غلام حسین نظری، ساعدی، انسانہ محمدی، فاطمہ براتی، عبدالمجید نجفی، سعید نفیسی، بامقدم، فخرالدین سواد کوسمی ء کسہ ء آزمناک جسے پیا احمد شاملو، فرخ فرخزاد، جلال علوی، مہر داد عارضی، تیمورتاج، عباس حکیم، محمد مالیر ء دگہ بازیں شاعرانی شعر ہم بلوچی ء رحینتنگ بوتگ انت۔ فارسی گدار ہم بلوچی ء رحینتنگ بوتگ۔

شوندات:

- 1: سگِ آوارہ، اور ایران کے دیگر افسانے، مترجمہ: بذل حق محمود، سنگ میل پبلی کیشنز لاہور، 2001ء، ص: 11/12
- 2: ہدایت، صادق، حاجی مراد (رجانک) صابر، غوث بخش، ہوار، ملگزار، بلوچی اکیڈمی کونسل، تاکدیم، 110
- 3: ہمیش، تاکدیم
- 4: ہمیش، تاکدیم
- 5: ہمیش، تاکدیم، 111
- 6: ہدایت، صادق، سہ قطرہ خون، ہوار، www.art.arena.com/persian_stories
- 7: ہدایت، صادق، ہون، سے پٹ (رجانک) رئیس، مولا بخش، ہوار، تاکبند اومان 2، اگست 2013ء، تاکدیم، 113
- 8: www.art.arena.com/persian_stories
- 9: ہدایت، صادق، زندگ در گور (رجانک) مولا بخش رئیس، ہوار، سئے ماہی درد گوادر، تاک، 19/20، 2007ء، تاکدیم، 226
- 10: سگِ آوارہ، اور ایران کے دیگر افسانے، مترجمہ: بذل حق محمود، ص، 24
- 11: ہدایت، صادق، ویلا کیس کچک (رجانک) دشتیاری، علی بخش، ہوار، سہاتو، 2، گرماگ 2009ء، تاکدیم، 101
- 12: ہمیش، تاکدیم
- 13: ہمیش، تاکدیم
- 14: ہمیش، تاکدیم، 103
- 15: ہمیش، تاکدیم
- 16: ہمیش، تاکدیم
- 17: سئے ماہی ادبیات، خزاں 1992ء، شمارہ، 21، جلد، 5، ص، 76
- 18: عباس حکیم، لانتہا خواب ہے (ترجمہ) شعیب احمد، مشمولہ، بین الاقوامی ادب (انتخاب) 2008ء، اکادمی ادبیات پاکستان، ص، 92
- 19: عباس حکیم، بے کسائی و اب تہانت (رجانک) امیر دوست، ہوار، تاکبند گدار بلوچی، تاکدیم، 216

20: عباس حکیم، لائٹنٹ ناواب میں ہے، ص، 93

21: عباس حکیم، بے کسائی و ابء تہانت، تاکدیم، 218

22: عباس حکیم، پری چہ دیھء ترسیت (رجانک) اعجاز ذکر، ہوار، سے ماہی دزد گوادر، تاک، 5، جنوری تا دسمبر،

2003، تاکدیم، 114

23: عباس حکیم، واجء گشتنگ آت (رجانک) عومر کیا، ہوار، تاکبند، گدار، بلوچی، تاکدیم 201

بلوچی نیم عہدی شازیء ڈیہہ دوستی

ناصر علی

☆ ویزٹنگ لیکچرار، IBLC یونیورسٹی آف تربت

ڈاکٹر غفور شاد

☆ اسسٹنٹ پروفیسر IBLC یونیورسٹی آف تربت

Abstract:

Poetry is the actually the expression of feelings, that is why the poet choose the medium of poetry to express their feelings and emotions. Man is instinctively drawn towards his homeland. The love for 'mother-land' is natural and this love is expressed using different mediums. And the literary men use the medium of verse or prose to express their love for their mother-land. This paper is an attempt to see how deeply the love of the Baloch mother land is infused in the neo-classical poetry in Balochi literature .

مہر ء دوستی ء بابت ء اے گنگ بیت کہ چہ ایٹی ء ابید بنی آدم ء وتی ذات ء تہانا سرجم انت۔ اے مہر ء جزبہ انت کہ آبنی آدم ء راجنی آدم جوڑ کنت ء انسان ء سرجم ء پیلو کنت۔ دنیاء ہر قوم ء راج بہ بنت آہاں گول وتی وطن ء وتی قوم ء وتی سر زمین ء الم مہر بیت۔

”مہر ء محبت ء جزبہ اصل ء قدرتی چیزے کہ اے شہ ازل ء بنی آدم ء ہون ء گول ہو اء شریک انت۔ آئی ء زیند ء گول بندوک ء ہنگر نچ انت ء محبت ء شازی ہے بنی ء ہندری جزبگانی در شانی ء نام انت کہ آشہ انسان ء ڈوبر ء پیدا بیت ء نزمیں ءوشیں لوزانی سورت ء شعر ء گالانی ذرو شمال زیریت“ (1)

دگنیاء ہر قوم ء راج ء گول ء وتی ڈیہہ، وطن راج ء وتی ڈیہہ ء دراپہاں ندر گانی گوما مہر است انت۔ ہبر اگاں راج دوستی ء وطن دوستی ء سرا بہ بیت گڑا آوتی ڈیہہ ء ء وتی راج ء نزوری ء کمی آں نہ ٹیت۔ اے تپمیں دوستی ڈیہہ ء تہ ہر نندو کیں مردم ء باقن ء تہا است انت آثری کجام تک ء مردم بہ بنت۔ ہے وڑا دگنیاء ایندگہ قوم ء راجانی وڑا بلوچ راج ہم وطن دوست ء قوم دو ستین مردم انت۔ پمیدیشکا عہدی مردماں گشنگ ”وائے وطن ہشملیں

دار“ اے بتل بلوچ قوم ء راڈیہہ دوستی ء وطن دوستی ء سکین ء دنت۔

”بلوچ استمان باز وطن دوستیں خلق ئی۔ ہے سوب ء بلوچاں من اے بتل مشہوریں کہ ”درء سردے جی وطن“ یعنی چو کہ یک ہنٹکس ء بے بریں دار ء لامب ء سراوتی کھدام ء ٹا کینت۔ تہ آ نہی ء پھ ہواں ہنٹکس دار دی گئے کہ یک باگ ء بہار جا ہے لیکن عملی زیند ء ماں وطن دوستی ء اے مطلوبے نیں کہ کسے شف و روش، شدو، لنگھراں کائیت ء گڑا دے وتی ڈیہہ ء لکھاں ٹامہ کنزیت“ (2)

ڈیہہ دوستی ء راج دوستی ء سبق چہ نیم عہدی بلوچی شازی ء چہ پیسر بلوچی گیدی لبز انک ء تہار سیت کہ ہما ء دور ء ماتاں وتی تاسیں بچک ء جنکاں، گہاراں وتی ہنٹکس بر اتاں پہ وتی ڈیہہ ء راج ء ہاترا سر ء قربان کنگ ء لیلو دا تک آنت وطن دوستی ء راج دوستی ء سبق بلوچ قوم ء وتی مات ء کٹ ء چے رستگ۔

”من قولیگاں پہ ماروچاںی

منی پچی ز دیت ورنابیت

قولیگ پہ گلین ڈیہہ ء بیت“ (3)

گیدی لبز انک ء ابید مارا وطن دوستی ء راج دوستی ء مثال بلوچی عہدی شازی ء اولی دور ء چے ہم دست کپیت ہما و ہد ء حمل ء قمبر ء شعراں چے وطن دوستی ء مارشت ء جزبگ دست کپ آنت۔ ہے وڑا میگر ہے وڑیں وطن دوستیں شازے ات کہ آئی ء شعراں چے زاہر بیت کہ آئی ء زند ء بنیاد وطن دوستی ء راج دوستی ء سرا ایر انت۔ پمیشکا آقندھار ء روت انگت بلے آ بلوچ قوم ء بلوچ وطن ء نہ شمو شیت ء گشیت۔

”بیابروں ہمودا کہ دیس بلوچی ایں

دیس اول سیوی ء من دل ء دوستیں“ (4)

میگر ء ابید مارا میر قمبر ء شعراں تہا ڈیہہ دوستی راج دوستی ء ندر اگ ہنٹکس رنگی ء گند گا کیت۔

”زاناں کہ تو محراب ء نرے

مال وار ء ٹیکانی سرے

راستے کہ بندریگ آنت تئی

بلے مات ء گہار آنت ڈروہ منی
 منی ہون ء رگ آنت ہیت پشنگلی
 من زندگاں دات اش نباں
 ڈیل ء بہ گندے استگ ء
 چون بنداں برے دز بستگ ء
 منی ہوناں بہ رتیچ چو مستگ ء
 گڑا بنداں بہ بردز بستگ ء“ (5)

ہے پیہیں ندرگ حمل ء جیہند ء شعرانی تھا ہم گندگ بنت کہ آئی ء شازی ء تھا ڈیہہ ء راجدوستی ء درس ء سبق
 رسیت۔

”گوہ مہ دربازیں اے ہیر عیب آنت مئے گورا
 من بلوچے آل ایر آنت منی تارنچ ء دپتر ء
 اے ہیر غیر آنت کش وتی شاگ ء نگر ء
 اے ہیر عیب آنت پہ منی نازا کیں سر ء
 جن فرنگانی حمل ء پسند نہ بنت“ (6)

یا
 ”حمل ء وتی ملک ء کاڑ شمار چہمیں دوست ماں

پشک ء شلوار ء سرگ ء سرچادر آنت
 آستونک اش ذراج آنت ء لنکانی بوگ اش دراں
 دامن اش گر آنت چہ زمین ء بہرے گراں“ (7)

بلوچی گیدی لہز انک ء بلوچی کلا سیکل شازی ء اولی دور ء تھا ڈیہہ دوستی ء مارشت ماں شازی دلاں
 است بوتگ کہ آہانی کشنگیں شعرانی تھا ہے چیز پد ر ء زاہر انت۔ ہر جاہ کہ ہیر راج ء ڈیہہ ء بابت ء بوتگ گڑا ہا وہد ء
 شازاں وتی راج ء وتی ڈیہہ چو وتی ساہ ء وڑا دوست بوتگ۔ ہے چیز مارانیم عہدی شازی ء تھا جو انیں رنگی ء گندگا
 کیت۔ چوش کہ اے دور بنگپ ء سرہال ء حساب ء چہ اولی دور ء چے شاہگان تر بوتگ پمیشکا اے دور ء چو ایندگہ
 چاگردی بنگپ ء سرہالاں ابید اے دور ء شازاں راج دوستی ء ڈیہہ دوستی ء جو انیں مثال ماں وتی شازی ء تھا آورتگ

آنت۔ اے دَورِ اگاں بلوچ ڈیہہ یا بلوچ راجِ سِراہر وڑیں سکی ءِ سوری یے اتلگ گڑا شائراں یا کہ ہے دَورِ مردماں وتی ڈیہہ حفاظت کنگ زاتلگ۔ ایٹاں چے ابید اے دَورِ شائراں ماں مدامی وتی شعرانی وسیلہ ءِ بلکیں وتی راجِ راسر ءِ سوج ہم کنگ۔ کہ ہر و ہد ءِ شامکچا ءِ ہم تپاک بہ بت۔ اے دَورِ گیشتریں شائراں شعرانی تہا ڈیہی ءِ راج دوستی ءِ سراسر دست کپنت۔ نیم عہدی دَورِ مُلّا فاضل ءِ گوراراجی تپاک کی ءِ سر ءِ سوجی ءِ پنت ءِ نصیحت ءِ مارشت ءِ جزبگ آئی ءِ شائری ءِ تہا گندگ بیت۔ پمیشکا آوتی راج راپہ وتی شعرانی وسیلہ ءِ سر ءِ سوج کنت ءِ گشیت۔

”سی ہزار بُرات ءِ واجہ گر سستی کنت ردانت

ناتپاک کی ءِ چے شمارا کت ءِ نپ انت

گوں دل ءِ بیلاں کہ بز ءِ سیاہی زیات بیت

ماں ہزارانی تورواں سیہ مارساد بیت

ہرچی کہ رند آنت گر حقیقت ءِ ہمراہ بت

مہر ءِ دوستی ءِ ناتپاک کیچا بت

ننیکہ چہ شاہانی در ءِ دست کو تاہ بت

پلیں مستاگے ماں بشارتاں واہ بت“ (8)

یا

”مہر ءِ دوستی آں پہ سیم زر کن ات

بور عقاباں پہ جنگی باندات ءِ گور کن ات

ملیں تاوان آں کش ات ءِ کاراں شر کن ات

مشکلین کاراں شامکاشاں پیسر کن ات

ننیکہ چہ بیرون ءِ نہاں دیگر کن ات

منی گپتار ءِ حدیشیں بنناں کن ات

آتپاکاں چو منصف ءِ سوگنداں کن ات

تور وہ ءِ بنتاں چو قدیمی رنداں کن ات

پہ تپاک مچ بت ءِ وتی سنگ ءِ گران کن ات“ (9)

”ملائے کول انت کہ ”سنگ“ ہماوہدء گران بیت کہ مردم وتی سنگرء بہ بیت“ ہر وہدے کہ مردمیء یاراجیء چہ وتی سنگرء در کیت گڑا بے رحمیں ہار آئیء چہ ہنڈالاں وگوج کنت ء آئیء شکون دیم کنت۔ پمیشکا سنگ ء گراں کنگ ء ہاتر اٹلافاضل تپاکی ء یکوئی ء درس ء دنت“ (10)

مٹلافاضل زانتگ کہ ناتپاکی راج ء چوشوک ء ناڈراہی ء پیاہلاس کنت پمیشکا آوتی راج ء تپاک بوہگ ء سرء سوج کنت۔

ہمے وڑا مست توکلی یک فقیریں شازرے ات آئیء شازریء تہا ڈیہہ دوستیء جز بہ جوانیں رنگیء گندگ بیت۔ آئیء راوتی ملک ء وطن ء ہر ہند ء جاگہ دشت ء جنگل کوہ ء ریک اے ڈراہیں چیزیک پہ یک ء دوست بوتگ انت ہر دیں کہ آچہ وتی ڈیہہ ء پچے ڈور شینگ گڑا وہدے کہ آئیء وتی وطن ء زہیراں زرتہ گڑا آئیء گول ہشامی نود جمہراں دست بندی کنگ کہ شاہہ گوارت دشت، جنگل ء سیر کلگیں ڈناں ء کوراں سیر آپ بہ کن ات۔

”نود ژاسر سلییں خراسان ء سمہراں

میر نصیر پیریں محلاں ساکنھاں

گوراں سنیء مہشریں بولان ء اشاں

اسپلنجی اے دیر بنیس ریجاں آف کھناں

ڈھاڈر ء نازینیت ادوسیوی ء اشاں

گڑا اناکس و شہر خاؤ گوڈ کھناں“ (11)

یا

”کس نئے کوہ ء کہ دلی اہوالے گراں

بیاپھذا گڑ دوں گپنتعاں کاباں کافراں“ (12)

ہر دیں کہ مست توکلی وتی ڈیہہ ء پچے دور بوتگ گڑا آئیء وتی ڈیہہ ء ء وتی راج ء دوری ء سما بوتگ۔ پرچا کہ ہماوہد ء وہدے کہ انگریزاں بلوچستان ء کوہ سنگ مریء دمگانی سرا آوار جت گڑا مست ء ہمے ہال ماں سندھ ء سر بوتگ انت ء شازرے ہاتر اسک باز پریشان بوتگ کہ آوتی ڈیہہ ء راج حال ء سہی بہ بیت چوشیں مردمے نیت کہ مست ء راوتی ڈیہہ ء ہالاں بہ دنت۔ ہمے وڑا اے ڈور ء گیشتریں شازراں ڈیہہ دوستیء راج دوستیء ہیال گور بوتگ۔ اے شدت چہ ایندگہ چاگردی چیزہاں پچے زیات گندگ بوتگ۔

اے درگت ء مارا حرم علی مریء گورا ڈیہی دوستیء راج دوستیء شعر ہم جوانیں رنگیء

گندگاکا بیت۔ چوش کہ رحم علی مریء گیشتریں شازی راجی زندء گوں ہمگر نچ انت آئیء شازیء تہا اے اثر گیشتر
انت۔

”دفء کا بانء پچارا

کر انئی شہرء بازارا

برانی بھیم وقومارا

کھناں نامء داجمارا“ (13)

یا

”مڑوں گوں کافر احقق

دری جنگء کھیا جکھی

مڑونی زورء ستارا

مروشئی اتکہ منئے وارئ

سرء کٹوں چھو سیاہ مارء

مروشئی بوژونی بارا

موشئی کھار اثر کھارا“ (14)

رحم علی مریء گالاں چے پدرء زاہر انت کہ ایک وطن دوستیں شازرے بوتگ۔ بلے وطن دوستیء
چے ابید آئیء شعرانی تہاراج دوستیء مارشت ہم جو انیں رنگیء گندگ بنت۔ رحم علی مریء گالاں چے اے ہم
زانگ بیت کہ آئی راگریبء گژنگء درتہ نچء بیکسیں مردمانی گوامز میں مہرء دوستی یے بوتگ۔ انگریزانی آہگء
ساری بلوچ راجء گورا امیریء گرتیء اینچو پرک نہ بوتگ۔ بلکیں انگریزانی آہگء پد لٹء پل از گاریء نیز گاریء
پرک ماں مردمانی دلاں ودی بوتگ۔ رحم علی مری بلوچی زبانء بنداتی شازیں کہ آئیء ہسے چاگردی ناہر وبریء
ہلاپء ہسے وڑیں واہشت داشنگ کہ باندیں کہ بلوچ راجء میانچیء اے پتیمیں پرک مدہ بہ بیت۔

”ذاتء زالم یہ پیسوء پارا

گر گزیو او بے بزین خوارا

بند پھرین وجن من آندھارا

یا گرنئی چے چاکبء مارا

ہیل خدائی او کپتہ ستارا
 ماں من و پھر اے کھیارتک آنت
 زاہری و زاہر کس و سک آنت
 شاہدی و پوہ جوف و بک آنت
 بیگناہاں رازیل و ذکائیں
 آں جہان و ایشاں کھیارائیں“ (15)
 آسر:

بُرز و دا تگلیں ڈراہین ہواہاں چے پدر و زاہر انت کہ اے دُور و گیشتریں شائراں ڈیہہ دوستی و
 راجدوستی و بنگپ و سرا چے تیمیں پگر و ہیال دا شنگ۔ ہے شعرانی تھا جا ہے آوتی راج و راسر و سوج کنگ و آنت
 جا ہے پوہ وتی ڈیہہ و آجوتی و ہاتر اجنگ و آنت۔ ایشاں چے ابید آوتی وطن و ہر چیز و واستہ گی و پریشان انت کہ گوں
 واجہ حداء ندر گاں گوں دست بندی کنگ انت و چہ واجہ حداء دعا لو نگ و انت کہ مئے سر ڈگار و چہ وتی نیکیں
 رحمتانی وسیلہ ہور بدئے کہ اود و مردم و ساہدار و ڈر چک دار سر سبز شاداب و سیر اب بہ بنت۔ اے ڈراہیں گپ و
 ہبر مارا ہے دُور و شائراں شعرانی تھا گند گا کابنت۔ کہ آہاں گوں وتی ڈیہہ و ووتی راج و چے تیمیں مہر و دوستی بوتگ۔

شوندات:

- 1- بزدار، واحد، ڈیہی ڈروشم، بلوچی، اکیڈمی، 2001 تا کدیم 48/47
- 2- مری، میر مٹھا خان، اولی ادب ء وطن دوستی، ہوار غفور شاد، عہدی رنگ بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2001 تا کدیم 53
- 3- شاد، فقیر، ذرج، ندارد، 2003، تا کدیم 98
- 4- مری شیر محمد، بلوچی کو نہیں شاعری، بلوچی اکیڈمی، کونہ، 1970 تا کدیم 43
- 5- شاد، فقیر، ہز انگ، (اولی بہر) بلوچی ادبی جہد کار، 2016 تا کدیم 619/618
- 6- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2008، تا کدیم 147
- 7- ہمیش،۔ تا کدیم 148
- 8- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراگ بلوچی اکیڈمی کونہ، 1968 تا کدیم 56
- 9- شاد، فقیر، ڈرپشو کیس سہیل، بلال بک اسٹیشنرز، تربت 2013 تا کدیم 466
- 10- بزدار، واحد، ملا فاضل وتی و ہدء بے دروریں شاعر، ہوار، رحیم مہر، ملا فاضل زندء ازم، سید ہاشمی ریفرنس کتاہا، کراچی، 2015 تا کدیم 81/8
- 11- مری، میر مٹھا خان، توکلی مست، بلوچی اکیڈمی، کونہ، 2012، تا کدیم 42
- 12- ہمیش،۔ تا کدیم 45
- 13- مری مٹھا خان، رحم علی مری، بلوچی اکیڈمی، کونہ، 1978 تا کدیم 48
- 14- ہمیش،۔ تا کدیم 24
- 15- ہمیش،۔ تا کدیم 22

بلوچی لیلوہ ازم و تکنیک

(نگدی پٹ پٹی و انشت)

محمد صادق (صادق صباء)

☆ لیکچرار بلوچی، انسٹی ٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، یونیورسٹی آف تربت

پروفیسر ڈاکٹر عبدالصبور بلوچ

☆ ڈین فیکلٹی آف آرٹس، سوشل سائنسز اینڈ آرٹس،

ڈائریکٹر انسٹی ٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، یونیورسٹی آف تربت

ڈاکٹر واحد بخش بزدار

☆ اسسٹنٹ پروفیسر نیشنل انسٹی ٹیوٹ آف پاکستان اسٹڈیز، قائد اعظم یونیورسٹی اسلام آباد

Abstract:

Lullabies are the source of communication between the caregiver (mother) and the baby. One of the objectives of composing and singing lullabies is encouraging the development of speech. However, such objectives are cultural biased, and in Balochi literature lullabies are composed and sung for the purpose of pacifying the infant, making the baby sleep and imprinting the cultural norms and values in the infant in the early days of his/her socialization. The composition of lullabies pre-dates the known history. Apart from such generic and cultural specific objectives of lullabies, this research paper analyses, the lullabies composed in Balochi language and literature, differently. The current study is a comparative study of lullabies with some other forms, contents, and techniques of classical poetry. The current research paper analyses the lullabies in comparison with the classical poetry, where it is aimed to find out content, artistic and technical based similarities between the two. Moreover, the current study also

investigates the technical aspects of composing the lullabies in Balochi literature. Furthermore, this paper also analyses use of language, selection of words and internal aspects of poetic language in the composed lullabies in Balochi literature. This study has adopted a comparative descriptive research approach to meet the objectives of the paper. The results show that a number of similarities are found between Balochi classical poetry and the lullabies from the Balochi folk poetry .

گچین لبز: گیدی شائری، ازم، ساچشت، سنا، کلاسیک، در شاندا ب، گلد، ساچکاری، گوناپ سازی۔
پنچار:

بلوچی گیدی شائری انجین شائری یے کہ دود و ر بیدگ ء هوار زند ء همک چست ء ایر ء جہگیر انت۔
وشی ء شادمانی، ڈکھ ء مونجائی، کندگ ء مسکرائی ء ایندگہ تب ء میل ء در شان ء گوں ازمی دروشم ء کنت۔ بلوچی
گیدی شائری وتی زمانگ ء روایت ء رداباز کوہنیں شائری یے۔ اے وتی شعری دروشم ء مہکم ء گران باریں شائری
یے منگ ء زانگ بیت۔ اے شائری ء وهد ء زمانگ بزاں دور ء باریگ نہ گینن اٹگ بزاں گیدی شائری ء کرن ء
ساچکاری ء سال ء مدت زانگ نہ بنت پرچا کہ اے اسی شائری انت۔

بلوچی گیدی شائری ء سرجمیں تہرانی تپاسگ ء گوں یک گپے گینن اٹگ کہ اے دورنگ ء دیما اٹلگ
انت۔ یکے انفرادی دروشم ء ء دومی اجتماعی رنگ ء ساچک بنت۔ باریں تہرے چو کہ سپت، ہالو، امبا ء دگہ، لتیں
انت کہ اجتماعی دروشم ء ساچک بوتگ انت ء بنت بزاں ایشانی کنگ ء ساہتاں هوارى تندگ ء مچی انت۔ ادا هوارىں
سچ ء سماء شیمز ء ساچک ء گون انت۔ اے رنگیں ساچشاں شیمز ء داخلیت بزاں شائرنہ تب ء میل کم ء بنگ ء تچک ء
تچک بیان گیشتر ارزشت داریت۔ ادا سنگ ء وزن، رد ء پیشرد ء ارزشت چہ هیال ء سماء گیشتر انت۔

پر بندوک: ارش ء گرانیں اٹکہ دستکدے منی نبی ء

دنگ مئے نبی ء جند ء پیش کپتہ ایتاں

جوابی: پچکے ہدا یادانہ، حنکے ہدا یادانہ

واناں من درود ء تاج ء شادت محمد نیگیں (1)

دومی نیگمء انفرادی رنگء بلوچی گیدی شائریء لہتیں تہر ساچگ بنت ء اے گیشتر ایوکی ء ساہتاں
 گشگ ء ساچگ بنت۔ چشکد لیلو، زہیروک انت۔ ادا نگپ ء چہ گیسن جذبات نگاری، زبان ء شیر کنی، شیرزی جوڑشت
 سازی ء ہیال سازی ء ازم گیسن چارگ بیت۔ ایشی ء مسترین شری ایش انت کہ شیرچہ دری براں خارجی لوٹاں
 کمین آزات انت ء پداشتر ترین ازم ء گوناپ ء رنگ گوں داخلیت ء انت۔

کئیت گراے ء مشکتی میلے
 چندن ء دُور ء مہرم آچارے
 پُر انت چہ ماتی ہنگہیں بچاں
 چہ گہارانی دوست دلیل براتاں
 چہ ہماذالی ستمہیں جو داں
 چم منی سبزیں سانوڈ ء سنٹ ء
 پہ کہیر ء دیر دا منیں لمباں
 پہ چگردانی برز ترین شاہاں
 مرچی من مہماناں کہیرانی (2)

پنٹ ء پول ء مگد ء ردا گیدی شائری ء اے رنگیں انفرادیت ء گوں ازم ء شائری ء لوٹ گیشتر انت ء
 شائری مہکم انت۔ اے ردا لیلو ء ازمی تپاسگ ء وانگ ء گوں اے راستی دیمائیت کہ لیلو ء شائری ء شائرا نہ رنگ ء
 دروشم بے کساس انت۔ لیلو بلوچی گیدی شائری ء انچیں تہرے کہ زبان، درشان، ہیال، دروشم ء تکینک ء ردا
 سرجم ء بلوچی شائری ء زینکیں ء مرچی میں شیرزی تب ء نزدیک ء ہمگر نچ انت۔ ادا درامدیں زبان، درامدیں شیرزی
 روایت ء روشت گندگ نہ بیت۔ چو کہ سپت ء شائری انت کہ اودادریں زبانانی رنگ ء دروشم باز گندگ بیت۔

پربندوک: جنت چر اگیں حاجت ء میراج ء ممبر
 جواہی: دُزیریں ابو بگر ء امر، اُساں ء ہیدر (3)

یا کہ

پربندوک: آزت سلیمان ء بتنا
 تہت ء روان ء برکت ء
 یازب جدائی مُشکلین

جوابی: آدوست کہ پیش ۽ رپنگاں
دوست منزلاں پیش ۽ گراں
یازب جدائی مُشکلیں (4)

بلوچی لیو اے پولنگی ۽ چہ رُک اِتگ۔ ایٹی ۽ گوں بلوچی کلاسیک بزوں اولی دور ۽ شازی ۽ ہمدنی سک
بازنت۔ بازں پوکا ر۽ نگد کارانی ہیال انت کہ بلوچی کلاسیک شازی ۽ دور چہ چاکری عہد ۽ پیسرا انت پر چا کہ اے
زما نگ ۽ شازی ۽ تب ۽ میل ازمی دروشم ۽ ہنچو مہکم انت کہ ایٹی ۽ پیسریک شازی یے بو تگ۔ (5)
بلوچی عہدی شازی ۽ دروم ۽ بندت چہ بلوچی گیدی شازی ۽ انت۔ اے ردا آہانی ازمی ۽ تکلیکی دروشم ۽ تپاسگ ۽
گوں اے ہر گین اِتگ کہ عہدی شازی وقتی بلوچی گیدی شازی ۽ برورد انت۔

کد بیت ۽ کجام باندا ت بی!
منی پچی گوں ہمسراں پادئی کے
نندایت گوں جن ۽ ہمزان بی
چو ڈئی گوں چلبیاں ڈتھاں
دران شاہیں بردت گوں زلیان
دست کی ماں کج ۽ ہار ۽ بیت
پاد گوں مار سرین پادینکاں (6)

ہمک لبز اِتگ ۽ وقتی تب ۽ مزاجے بیت بزوں ہر بیم نوک ۽ کونھن بہ بیت بلے پٹ ۽ پول ۽ نگد ۽ دیم پہ
دیعی ۽ وقتی رو تگاں زاہر کنت۔ اے ردا لیو گوں بلوچی عہدی شازی ۽ دیم پہ دیم کنگ بہ بیت گڑاں تکلیکی ۽ ازمی
دروشم ۽ دوئیں رنگ ۽ شازی سک باز ہمگونگ ۽ نزیکی کن انت۔ اے لیو ۽ تہنا یک ۽ دو جاگہ ۽ پیشر دہست چو کہ
من شرساں دانگ ۽ ڈزیگ ۽

نیلبو میں زرے بند یگاں
زیت کن دے من ۽ احوالاں
شے ۽ پیشیگیں احوالاں
تراڈراں دیاں شریتاں

گوش و کٹلاں ز زیناں
پونز و پلگ و گرانزیگان
دست و سنگو و باہیگاں
پاد و مارسریں پادیگاں
کنڈیگاں کوانٹ بہائیناں (7)

یا

برومنی براتاناں سلام سرکن
بگو! سرمبات بے براتیں گوہارانی
آگہاراں کہ تنگیں برات نیست
گٹے کلاتے کہ واجہی مان نیست
ہر کس لڈایت کہ لشکرے کنیت انت
من نہ لڈاں کہ لشکر ہیری انت
لشکر منی آرتیپین پت و برات انت
پہ من و ہلک و لڈگ و کانت (8)

بلوچی لیو و اولی دور و شازی و لہتیں انجیں ازمی و تکلیکی نزیکی گندگ بیت کہ سرجم و یکیں شیزی
روایت انت۔ اولی ہمگوگی تکلیکی نزیکی انت کہ سرجمیں شازی نظم و دروشم و انت و اے چو اولی دور و شازی و نظم
معری و رنگ و انت کہ عہدی بلوچی شازی چہ رد و پیشہ و گر و بندہاں آزات انت۔ چو باز جاگہ و اناگہ و پیشہ دے
کنیت و پابند نظم و دروشم و جنت بلے پابند نظم و وڑا سرجم و قانونی و اصولی شکل و اے گر و بندہاں نہ زوریت۔ پیشہ و
ہم آزاتی و گوں نظم معری و باز نیک انت۔

” قافیے سے نجات پانے خواہش نظم معری کی صورت میں ظہور پزیر ہوئی۔ نظم غیر مقفی اور نظم عاری کی
اصطلاحات نظم معری کے لئے استعمال ہوتی ہیں۔ ایسی نظموں سے قافیے کی پابندی نہیں ہوتی۔ یعنی قافیہ یا تو
سرے سے ہوتا ہیں نہیں اور اگر ہو تو کسی معین اور روایتی نظام کا پابند نہیں ہوتا۔“ (9)

تکلیکی دروشم و اے دو میں شازی و دگہ یک ہمگوگی یے گندگ بیت آ ”کسما کی رنگ“ براں ڈرامائی
دروشم انت کہ لیو و گندگ بیت و بلوچی عہدی شازی و ہم۔

لیو منی پڈل ۽ لیو بات
 بائک کنیت ترا جست ۽ کنت
 مہمان تو چتور شوناتاں
 مہمان تی پت ۽ نا کو گاں
 ابا! پتر پنگ من کالی
 سہب ۽ کشتنگ من گو کے
 پہ شام ۽ سیر گئیں گائیشے
 بانگواہ ۽ من بنادی ہلواہ
 سہب ۽ مسنگ ۽ گوگی ناہ
 شاباشیں ترا منی ہان ۽ چک
 زرد ۽ ڈر کن ۽ سہر ۽ پوش (10)

اے بلوچی لیو ۽ مکالمہ ۽ گپ ۽ نران گندگ بیت کہ پت گنگ ۽ انت ۽ چک آئی پتواں دیگ ۽ انت۔
 کسما کی دروشم ۽ شیر ۽ بندت، تسلسل، واکیات، پلاٹ، کارست، منظر نگاری ۽ آسرسازی ۽ بہر بنت۔ اے رنگیں
 تکنیک بلوچی لیو ۽ بلوچی اولی دور ۽ شازی ۽ یکیں رنگ ۽ نریکی ۽ ہنگوگی کن آنت ۽ لیو ۽ شازی ۽ چو بلوچی عہدی ۽
 شازی ۽ پیم ۽ مکالمہ ۽ رنگ ۽ کارست گندگ ۽ کانت ۽ شیر ۽ دیماہر آنت۔
 تکنیکی دروشم ۽ امید شیر ۽ داخلیت ۽ رد اھیال، لہزانی کار بندگ ۽ جوڑشت سازی ۽ در شانداہ ۽
 گوں باز نریکی گندگ بیت۔ لیو ۽ ”چوڈی گوں چلب ۽ ڈنگ، دراج شاہیں بروت، کج ۽ ہار، پاد گوں مار سریں
 پادیکان، سیر گئیں گائیش، بنادی ہلواہ، سہب ۽ مسنگ ۽ گوگی ناہ ۽ دگہ بازیے کہ لیو ۽ شازی ۽ اے رنگیں جوڑشت
 سازی ۽ رونقت گندگ بیت۔ ہم شیر ۽ روایت ۽ ہنگوگی بلوچی اولی دور ۽ شازی ۽ گندگ بیت چو کہ ” نیلہو میں
 زرد ۽ بندیک، شریں دز، زریں کٹل، پوز ۽ پلک ۽ گرانزیک، کنڈریگان کوانٹ بہائیناں، پاد ۽ مار سریں پادیک، بے
 براتیں گہار ۽ دگہ بازیے کہ سرجم ۽ مہمیں رنگے ۽ گندگ بنت اے رنگیں ہنگوگی ۽ گوں سما بیت کہ وتی گیدی
 شازی ۽ بڑہ ۽ روایتاں چہ پیدا ک آنت۔

بلوچی گیدی شازی ۽ لیو ہما تہراں چہ کیے کہ آئی ۽ شازانہ زبان ۽ ہوار بلوچی زبان ۽ ڈگریں لہزانی

مٹی ۽ امبار آست انت۔

لیلو لیلاں ء لیلو لیل

لیلو بانک ء نیا دیگ ء

دوشی بانک ء باز گریگ

ارس می رنگ چہ چماں

ارساں می کلپر رنگ

ڈڑیں ہیگکاں مر وارد

کاراں چوں کناں بازیئاں

ننداں بانک ء نازیئاں

جانی لائق ء نازیک انت

در پشوکیں سہیل گوش کنت (11)

زبان ء سادہ ء عام فہمی ء ابید شازانہ رنگ لیلو ء ازم ء راچہ ایدگہ تہراں باز بُر ز گریگ ء دُور سر
گریگ۔ نگیں جہت ء چک ء سہڑینگ، آئی زندگوازیگ ء پنت ء سوج، چاگردی ویلیوزانی وائینگ، دو دمانی ء ریبیدگی
زندہ ء سرجمیں باندات ء آئی ء راشون دیگ بیت۔ بلے ازمی تک ء لیلو بلوچی گیدی شازی ء ہما تہراں چہ یکے کہ
سرجم ء شہر ء لوٹ ء گزراں پیلو کنت۔

بانک چہ جناں گواھے بیت

گریہہ می سنگی تاھے بیت

دیم کی چار دہی ماھے بیت

پیش چہ عالم ء آپاد کنیت

رکوت ماں چند نہیں دیمشود ء

دیم ء گول گلاب ء شودایت

آسکی گردن ء مسک ء واد

مگتا میں سرگ ء چندن

پادا کنت تلا ہیں کوشاں (12)

آسر:

شازی انجیں از سے کہ لبزانی ردء بندء ایر کنگ ء گوں هیال ء فکرء جوڑ کنت۔ اے ردا بلوچی گیدی
شازی ء لیلو سرجم ء ازی ء شیتیرء چاگردی لوٹاں پیلو کنگ ء انت۔ اے چک ء نفسیاتی رُ دوم ء هوار آئی ء راز بان ء
هیال ء توار ء گوں شناسائی بیت۔ ء اے انجیں گیدی شازی ء تهرے کہ بنگ ء فکرء هوار پہ وت ء شیتیری تکنیک، چہر
ء شبن، هیال ء سنا، گوناپ سازی ء رنگ ء ایدگہ سرجمیں شیتیرء راھمندئی زرتنگ انت۔ لیلو ء شیتیری ازم پوگ ء
تپاسگ بہ بیت ء شیتیرء بگی ریت جوڑ بہ بنت گڑاں بلوچی نوکیں دورء شازی چہ دریں ء ایدگہ زبان ء پوگلیاں رَک
انت۔ پرچا کہ اے بلوچی گیدی شازی ء هاتر ہاں چہ کیے کہ پہ وتی ازم ء هاتر اور شاندا اے جوڑئی کُرتنگ۔
لبز انکی ساچھانی مستزین پچار هے بیت کہ پہ وتی هاتر اور شاندا اے جوڑ بکن انت۔

شوندات:

- 1: شاد، فقیر، دُرَج، (سیسی چھاپ)، زبان شنگار بحرین، 2017، تاکدیم، 42
- 2: خالق، ڈاکٹر فضل، بٹنگ آنت سنج، بلوچی اکیڈمی، کونینہ، 2010، تاکدیم، 140
- 3: شاد، فقیر، دُرَج، (سیسی چھاپ)، زبان شنگار بحرین، 2017، تاکدیم، 26
- 4: ہمیش، تاکدیم، 51
- 5: شاد، غفور، بلوچی کلاسیکل سٹاڈی، بلوچستان اکیڈمی، تربت، اگست 2014، تاکدیم، 29
- 6: شاد، فقیر، دُرَج، (سیسی چھاپ)، زبان شنگار بحرین، 2017، تاکدیم، 115
- 7: شاد، فقیر، میراث، پازل ادبی کاروان، مند، 2016، تاکدیم، 323
- 8: ہمیش، تاکدیم، 397
- 9: نقوی، صدف، گوہر ادب، مثال پبلشر، فیصل آباد، 2014 تاکدیم، 175
- 10: شاد، فقیر، دُرَج، (سیسی چھاپ)، زبان شنگار بحرین، 2017، تاکدیم، 100
- 11: خالق، ڈاکٹر فضل، بٹنگ آنت سنج، بلوچی اکیڈمی، کونینہ، سال، تاکدیم، 56
- 12: خالق، ڈاکٹر فضل، بٹنگ آنت سنج، بلوچی اکیڈمی، کونینہ، سال، تاکدیم، 54

”گواتی ءمات“ ء تحقیق دانشتے

شائستہ بخاری

لیکچرار بلوچی، ایم فل اسکالر، شعبہ بلوچی، یونیورسٹی آف بلوچستان کونڈ

Abstract:

Satire and humor are the least developed and tried form of Balochi literature. However, a reasonable amount of satirical, sarcastic and humorous compositions can be observed in Balochi folk and classical poetry, nevertheless, it can hardly be seen that someone in the Balochi literature has adopted this genre of literature as his/her field of specialization, this is why this genre of Balochi literature is been paid the least attention. This research paper does not focus specifically discuss the Balochi satire composition in Balochi literature but it is a case study of the satirical work of Akram Sahib Khan who is known as Nako Tayabdapi in the Balochi literary world. This paper collects its data from the book 'Gwati e Math' composed by Nako Tayabdapi. However, after reading this paper one can gauge the plight of satire and humor in Balochi literature. 'Gwati e Mat' is the first satirical book by Akram Sahib Khan composed in Balochi literature. This book has been selected for the data collection because this has gained great importance due to its being the first such book in Balochi literature.

گیمن لفظ:

شعری دیوان، تزن ء توازہ، گوات، گواتی ءمات، پیر وڈی، تیاب دپی، بچند

بلوچی زبان ء تزن ء توازہ نویسگ ء وانگ ء چہ پیسر گشگ ء اٹھنگ ء رداظاہر ء پد رانت کہ اشئ ء ہمزہ ماراچہ

بلوچی گیدی شاعری، بلوچی عہدی شاعری ء بلوچی نیم عہدی شاعری ء تہا گندگ ء کانت۔ اے درشان ء ساچشتانی

تہا تڑن ء تو ازہ ء رنگ لبز انک ء شاعری ء تہرے ء جہت ء شعری رپک ء راہبندی ردانہ بوتگ انت بلکن ء انچو پہ آرت ء وادی آرگ بوتگ انت بلکن ہر دیں بلوچی نوکیں شاعری۔ گلچ ء بندات بوت تہ شاعری ء تڑن ء تو ازہی تہر چو آدگہ لبز انکائی ء شعوری رنگ ء تہری راہبندی ردانویگ بوت بلکن تا مزنیں عہد ء دورے ء اے تہر ء بلوچی لبز انک ء تہا پہ و تا ہند ء مقامے ناہینت نہ کرت ء یک چشیں شاعرے ودی نہ بوت کہ آئی وتی لبز انکی پچار تڑن ء تو ازہی شاعری ناہینت، تڑن ء تو ازہی شاعری ء پڑ ء اکرم صاحب خان اولی نام انت کہ آئی ء دو پرشت انت ء پہ جار بادشاہی شاعری ء ہے تہر پہ وتی شعری درانگا ز ء گلچین کرت ء نوزدہ صد ء ہشتاد ء شش (1986) ء آئی تڑن ء تو ازہی شعری دیوان ”گواتی ء مات“ ء نام ء چھاپ ء شنگ بوت۔

اکرم صاحب خان گوں قلمی نامے ء بزاں ”ناکو تیاب دپی“ ء نام ء دیما اتک ء گواتی ء مات ء سرا ہے قلمی نام نویسوک انت۔ اے پیما اے کتاب نہ یوک ء اکرم صاحب خان ء اولی تڑن ء تو ازہی شعری دپتر انت بلکن ء بلوچی شاعری ء تڑن ء تو ازہی رنگ ء ہم اولی دپتر انت۔

کتابت بوتگیں اے شعری دیوان ہمالنئی نام ء انت کہ آپہ بکلندے ء مہتل انت۔ اے شعری دیوان ء تہا شعری فارم ء ردابلوچی شعر ء رنگ ء اہید نظم، غزل، چار بندی ء دگہ شعری فارم دیما آرگ بوتگ انت۔ اے شعری دیوان ء پیش گال ”گوات گال“ ء سر حال ء ماسی گیبا نی ء نویس اتگ۔

نود ء پنج (95) تاکد میانی اے شعری دیوان ء تہا بازیں بن گپ ء سر حالانی بابت ء ناکو تیاب دپی ء شعر نویس اتگ کہ اے سر حالانی تہا سیاسی، لبز انکی، سکی ء دگہ بازیں چاگردی بنگپ ء سر حال ہوار انت۔ کتاب ء نام بزاں ”گواتی ء مات“ ء بابت ء بندات ء، لہتیں جبر کہ اے نام بلوچانی سکی ء شرکی زند ء گوں، ہمگرچ ء بندوک انت۔

چو کہ کتاب ء نام انت ”گواتی ء مات“ اگال اے بابت ء چار ء تپاس بہ بیت تہ اے چو دو لبزان انت بزاں ”گواتی“ ء ”مات“۔

بلوچ گواتی ء دو بزانتاں کار مرز کن انت۔ یکے لبزی معنی انت ء یکے گالندی۔ لبزی معنی ء بزانت ء رد اگواتی ہماردم ء گش انت کہ آپراں سرویے، بزاں پہ گلا بگ ہرچ کارے کہ بند بگنتے، و ہدیکہ گالندی بزانت ء رد اگواتی ہماردم ء گش انت کہ ”گوات“ ء نادراہی ء گور بنگ۔ ہے پیما ”مات“ و ہدے گوں گواتی ء ہمگرچ بیت ء کار مرز بیت تہ اے ہماردم انت کہ گوات ء نادراہی ء علاج ء کنت۔ گوات ء نادراہی گیشتر زالبولاں گور جنت پمیشکا گش انت کہ گوات زالبولانی وہم یا نیون ء نادراہی ات۔

”گواتی ء لیبے“ بکن پر توپ انت

(تاکدیم۔ ۲۰)

اوشٹاں، گنج بکنت ”شجے کپار ء لیب“ ء
منجبل ء ”گواتی ء ماتے“ بہ مشیت چوش نہ بیت

(تاکدیم۔ ۲۲)

منی آروس ء نیون ء گش انت گپتہ ترا گوات ء
بکش گواتانی وتی! لیبے بکن دلوار گیس ماسی

(تاکدیم ۳۳)

ہیلدکن ناکو توبرو تیاب ء
گواتی ء مات و پھل و حلواہ انت

(تاکدیم ۳۴)

ہے پیماتا کدیم ۳۸ ء ”گوات جتیں یاراں“ ء سر حال ء یک نظمے ء تھا گوات، گواتی، کپار، شیخ، تاکدیم
۳۴ ء ”گواتی ء مات“ ء سر حال ء سر جمیں شعرے کہ غزل ء فارم ء انت گوں ہے لیکہ ء ہندوک انت۔

دبتر ء شعرانی تھا اے درگت ء دگہ ہم بازیں درور ء مثال است انت (3)

تھون ء تو از ہی شاعری ء تھا ”پیر وڑی“ ء مز میں ارزشتے، دنیا جہان ء ہمالہ بزناتک یا شاعری کہ آدانی تھا تھون ء تو ازہ ء
تہر ء ہبر ہوار انت آدانی تھا ”پیر وڑی“ ء رنگ الما گندگ ء کیت۔

پیر وڑی کہ اردو زبان ء پے اشی ”تحریف“ ء بلوچی ء ”گیگان“ ء گالیند کار مرز بیت۔ اصل ء یونانی زبان
ء لفظ کہ الہی معنی ء بزانت یک شاعرے ء گران ء سنگینیں شعر ء تو از ہی رنگ ء بدلینگ یا سنجید ہیں شعرے ء انچو
نقل کنگ کہ چہ آئی تو ازہ ء چکندی جاورے ودی بہ بیت۔ (4)

”گواتی ء مات“ ء نام ء اے شعری دیوان ء تھا ہم نا کو تیاب دپی (اکرم صاحب خان) ء بلوچی ء

بازیں شاعرانی مشہوریں شعرانی ”پیر وڑی“ کنگ، چوش کہ:

پہ شلچنگ کدی کانیکے ہشیت چوش نہ بیت
تیاب دپی نا کو ء گورے ہشیت چوش نہ بیت
شارت ولبران ء بکن ناٹ کہ گوات ء گپتہ
یکیں گور گند ء مئے راجن پُرشیت چوش نہ بیت
نا کو ء ہیل کتہ تیاب ء دپ ء پتاری
تو بکش ہرچی آپہچی مہ گشیت چوش نہ بیت

اوشتاں، کنگ کنت شیعے مپار ء لیب ء
منجل ء گواتی ء ماتے بہ مشیت چوش نہ بیت
سادریسیت ء گو پیت پات ونگر د ء نا کو
ماسی گیا بانی ء آرتاں بدور شیت چوش نہ بیت (5)

اے شعر عطا شاد ء مشہور ء نامداریں شعرے ء ”پیر وڑی“ انت۔ آشعر ایش انت:

ناگت ء مہ کج ء دل موم بہ بیت چوش نہ بیت
پل تنی دامن ء وت کیت ء کپیت چوش نہ بیت

تو بکش ہرچی، من بچی گوشاں بوت نہ کنت

تو بکن قہر من ء مہر بہ بیت چوش نہ بیت (6)

ہے پیا شعر ان ء پیر وڑی کنگ ء عمل ء نا کو تیاب دپی دیما بارت ء غزل ء فارم ء چہ نظم ء فارم ء تھا ہم
پیر وڑی ء جوانیں ء سوب مندیں تجربہ کنت۔ جی آرملاء مشہوریں نظمے ”ھیال ء کتاب“ ہے نظم ء کسانیں بہرے ء
پدا ہے نظم ء پیر وڑی ء بچارات:

چتور من ہیال ء

کتاب ء بہ بچاں

دل و ننگاں باریں

چہ پیما بہ ریچاں

اے بڑن انت و ارمان

اے سوز انت و سوزمان

اے درد انت و اندوہ

ایشاں نیست درمان

کئی کا گدیں لٹ؟

بہ لرزانت پچن

منی مرگ و بڑن و چہ

موتکے بیارانت

یا دردے بہارانت

یا پچن یک نیکیں

دوایے بلوٹ انت

کئی کا گدیں لٹ؟

کئی نگرہیں دست؟ (7)

نوں نا کو تیا ب دپی ہے نظم و پیر وڑی و پچا رات کہ هیال و کتاب و را ”حیال و نپادے“ کرتگ۔

وتی لوگ و بوچاں

کجا من نہ ریچاں

نزانناں نپادے

چہ پیما بہ ریچاں

کہ پڑانت چہ ریک و

من لوگ و چہ و ہدے

در نکال تہ گنداں

منی دیما اوشتاتہ

مردے چونیک ء
 نہ جُستے نہ پُرسے
 نہ تڑک و توارے
 سلام ء جواب ء
 نہ کشیت علیک ء
 من حیران و گارام
 کہ بوچاں بریچاں
 کئی باگ ء ٹل ء
 کجام بان ء ٹل ء (8)

”گوانتی ء مات“ ء تہا بازین شاعرانی شعر گندگ ء کاینٹ کہ آوان ء ناکو تیاب دپی ء پیروڑی کرنگ کہ
 ایشانی تہامر اد ساسحر، سید ہاشمی، مبارک قاضی ء دگہ بازین شاعرانی شعر ہو ارا انت۔ سید ہاشمی ء نامداریں شعرے کہ
 گنوک انت دل کہ پہ تو پھر بندی (بندیت)
 تچو کیس آپ ء پشت ء کشک رندی (رندیت)
 اے شعر ء ”پیروڑی“ ناکو تیاب دپی ء چوش کرنگ۔
 گنوک انت دل کہ پر تو پھر بندی
 تچو کیس نائراں گوں کشک رندی
 ترا تاچاں وراں رندا ”نیول حمین“
 بلے انگت نہ رو تیں ژند ء بندی (9)

ہے پیماناکو تیاب دپی ء پیروڑی کنگ ء ناگیدی شاعری پشت گیشنگ ء ناعہدی شاعری، چکانی مشہورین لیبی شعرے
 ء پیروڑی ناکو تیاب دپی ء باز گوں دلکش ء کرنگ کہ سر حالے ”گوانتی ء ہٹ“ انت۔
 اڈک بد لگ گوانتی ء مات
 پرچے منی چیل ء تائے برت
 من نہ برت ماسی ء برت
 ماسی کج ہشت؟

گیابانء

چار لیمبو درجن ء بیار

گواتی ء بیٹاں وش کن ء بیار (10)

گشتناتی کار مرزی:

سنجیدہیں شاعری ء تھا اے جبرء گمان باز انت کہ شاعر ء شعرانی بازیں بند انجیں بنت کہ آگشتن جوڑ
بنت، ناکو تیب دپی ء کمال انت کہ آئی ء وقتی تنهن ء تو از ہی شاعری ء تھا ہم بازیں شعرانی تھا انجیں شعری بند کار مرز
کر تگ کہ آوانی تھا گشتن بوگ ء طاقت ء ہائی است پہ درور:

☆۔ زال چو دز گہار ء مرچاں ہمراہ انت (تاکدیم۔36)

☆۔ توداں زندگ ء اے ردی ء مکن

☆۔ بمر کسی نان ء بدی ء مکن (تاکدیم۔49)

☆۔ پہ کارے روگ پر تو بیگار بیت

☆۔ یلہ دے چشیں قاصدی ء مکن (تاکدیم۔49)

☆۔ سرو سنگ میڑینگے چیز نہ انت

☆۔ نہ بیت واجہی مولدی ء مکن (تاکدیم۔49)

☆۔ بانزلاں وہدے گوج ءے

☆۔ تو بزاں نیم بال بے (تاکدیم۔53)

☆۔ ابا شکلو پر چیا بے شر زان ات

☆۔ پہ خشکیں نندگ ء زرو گبر نیت (تاکدیم۔80)

☆۔ وقتی در کاس ء دیم دے مستپی ء

☆۔ پہ تئی جیڑہ ء چکاس ء صدر نیت (تاکدیم۔80)

اے پہ درور ء مثال دیما آور تگ انت، دگہ بازیں شعرانی تھا ہم گشتن رنگیں بند است انت۔

تیاب دپی گال بندانی کار مرزی:

ناکو تیب دپی تیاب دپ ء نندو کے پمیشکا آئی گورا تیاب دپی گال بندانی امبارے است۔ زر ء زر ء گول

ہمگر انجیں بازیں گال بند اے شعری دیوان ء تھا ناکو تیب دپی ء کار مرز کر تگ انت چوش کہ:

رُگ، مول، میدار، چیر دان، رُب، کپسین، چرنی، میل، کولی، گنت، جانشوؤ دگہ بازیر۔
 وتی شعری دیوان ء تہانا کو تیب دپی جہد کنت کہ آگول وتی ہمک شعر ء وانوک ء لٹنانی سرا بچکندے
 ودی بہ کنت ء آوتی اے مقصد ء سوب مند انت۔

سیاست ء ووٹ نایوک ء ناکو تیب دپی ء دلپسندیں بن گپ ء سر حال انت بلکن ء سر ہمیں بلوچ چاگرد
 وڑے ناوڑے، پیسے ناپیسے چووٹ ء سیاست ء اثر مند انت۔

”چہ کسانی ء منی واہگ ہمیش بوٹنگ کہ راج ء کماش وورناہانی غماں گوات ء بدیاں، اے رد ایک برے ووٹ ء اوشنگی
 بوتان بلے پدا بچار کت کہ پہ ووٹ ء کلگ ء کس دنیگہ اے لائق نہ بوٹنگ کہ اولس ء خدمت ء بکنت ہمیشکہ من پہ
 شاعری شئے غمانی تالان کلگ ء ٹیکہ زرت پرچے کہ واجہ۔ بیگل (بیگ محمد) ء دیوان ء پاچن ء دپار بوہگ ء پدماں بلوچی
 ء اے پھنات ہورک ء ہالیگ انت۔“ (11)

آسری دانک:

تزون ء تو ازہ نہ یوک ء لہز اکی بلکن ء چاگردی، دودمانی ء راجمانی کردے ہم است انت۔ ناکو تیب دپی
 ء وتی تزون ء تو ازہ ہی شاعری ء تہا سرجمی ء ہے کردانی خیال داہنگ ء ہما تیل ء آلاڑ دیمآرتنگ انت کہ آلس مردمانی
 چماں اندیم بوٹنگ انت۔ اے عہد ء کہ مردم جیڑہ ء جنجال ء ڈکھ ء ویلانی سبب ء گنگی ء آماج انت۔ ”گواتی ء مات ء
 ارزشت گیشن بیت ہمیشکا باید انت کہ ہمک مردم ایشر ابوان ایت ء ہما مردم گیشتر کہ آوانی لٹنانی سرا بچکند مہتل
 انت۔

شوندات:

- 1- بلوچ، ڈاکٹر عبدالصبور، شرک و پال (دو نم)۔ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2014، تاکدیم: 141
- 2- دشتی، جان محمد، بلوچی لہزہ بلد، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 2015،
- 3- تیاب دپی، ناکو، گوانتی، مات، ندارد، 1986
- 4- جمال، پروفیسر انور، ادبی اصطلاحات (دو نم) نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، 2015، تاکدیم: 62
- 5- تیاب دپی، ناکو، گوانتی، مات، ندارد، 1986، تاکدیم: 22
- 6، شاد، گلزمین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015، تاکدیم: 52
- 7- ملا، جی، مہلبیس آتار، (کلیات) سید ہاشمی اکیڈمی گوادر، 2017 تاکدیم: 222
- 8- تیاب دپی، ناکو، گوانتی، مات، ندارد، 1986 تاکدیم: 24
- 9- پدائیش، تاکدیم: 51
- 10- پدائیش، تاکدیم: 83
- 11- پدائیش، تاکدیم: 12.11

بلوچی آزمائک دیمروی ء تاک ء ماہتاکانی کرد

محمد مراد (ملا مراد)

☆ ایم فل اسکالر

Abstract :

The tradition of short story writing began and bloomed alongside the publication of monthly magazines during 1950s. These mainstream magazines provided the audience and inspiration for a great variety of new work in Balochi literature, particularly regarding short story writing. The literary magazines, particularly Auman and Balochi, have been central to flourishing the Balochi literature in general and Balochi short story writing in particular. The current paper is an attempt to investigate the role of fortnightly, monthly, quarterly, bi-annually and annually published literary magazines in inspiring the Baloch writers towards writing short stories in Balochi literature. Moreover, the paper also analyzes the role of these literary magazines in developing this genre of Balochi literature with regard to content based and technical development of short stories in Balochi literature. This is a historical and corpus based research in which the data are collected from the selected issues of literary magazines from 1950 till date. The results show that these magazines have played a considerable role in developing the short story writing in Balochi literature.

زبان ء لہزائک بہ بیت یارا جد پتر داں نبشته ئی راہبند داں مدہ بیت آئی گار ء بیگواہ بوہگ یامان گیشگ ء بازیں جنجالے دیم ء اتک کنت۔ دنیا ء ہماز باناں گیشتر دیمروی کر تگ کہ آزاباناں گپ ء ہبر کنوک باز بوتگ انت یا آیاں نبشته کنگ بوتگ انت پر چا کہ زبانی کہ نبشته کنگ ء چاپ ء شنگ کنگ بہ بیت گڈا آرا جد پتری حساب زندگ بیت ء آئی راجد پتر ء گیشواری ارزانی ء بیت۔

ہمے رنگ ء اگاں مابلوچی زبان ء لہزنانک ء راجدپتری تک ء بہ چاراں تہ اے باز کُوھنیں زبان ء لہزنانک
زانگ بیت بلے چوش کہ اے زبان ء لہزنانک چنگ ء نزارگ نہ بوٹگ ء ایٹی ء رانہشتہ ئی زبان نہ بوٹگ پمیشکا داں
مرچیک ء بازیں مان گیشی لہزنانک بہ بیت یارا جدپتر دست کپ آنت۔

بلوچی ہما زبان انت کہ ایٹی ء راجہ وتی امر ء سند ء حساب ء کرناں پد نبشتہ کنگ، وانگ، چاپ ء ہینگی
رُوم رس اتگ۔ اے ہما وحد انت کہ دنیا جہانی جنگانی آماج انت ء ہمک کوم ء راج بہ وتی ہست ء بود ء زندگی
بوہگ ء ہاتر دست ء پاد جنگ ء انت۔ ہمے وحد اں ہتہیں بلوچ وانندھانی تہ ء ہمے سنج چہہ جنت کہ آپہ بلوچی ء
ہاتر امر ء پُر کن انت۔ چہ ہمدابلوچی زبان ء لہزنانک نبشتہ کنگ بیت ء پہ بلوچی زبان ء لہزنانک ء نوکیں دورے
بند ات بیت کہ اے درگت ء واجہ سید ظہور شاہ شامی گوش ایت۔

”ریڈیو پاکستان کراچی سے بلوچی زبان میں نشریات کا آغاز ۱۹۳۹ء سے ہوا۔ اور جس لکھائی یا نوشتہ کو ہم باعنوان
مضمون کہتے ہیں، بلوچی زبان کی تاریخ میں پہلی بار اسی ریڈیو پروگرام کے لئے لکھا گیا۔“ (1)
ادا اے گپ پد بیت کہ بلوچی ء راولپنڈی رند اچہ ریڈیو ء نبشتہ ئی رُوم رس اتگ بلے اے رُوم ء بابت ء سید گوش
ایت۔

”متعصبانہ رویوں اور رکاوٹوں کی بنیاد پر بلوچی جدید نثری ادب کو ریڈیو کے ذریعے کچھ حاصل نہ ہو سکا۔ البتہ اسی
شوق میں کئی ایک لکھنے والے پیدا ہو گئے۔“ (2)

پداگوں وحد ء جنز ء ہمے بند ات ء رادیمروی دینگ ء دومی کر دماہتاک ء تاکاں دات کہ آھاں بلوچی زبان ء لہزنانک
ء رادرو شے دینگ ء نوکیں زندے دینگ ء کر دے سازات کہ اے درگت ء سید شامی ء گوٹنگ انت

بلوچی زبان و ادب کی تاریخ میں پہلا ماہنامہ ”کراچی“ سے ”اومان“ کے نام سے ۱۹۵۲ء میں جاری ہوا۔“ (3)
چوناھاگوں سید ء ہوار بلوچی ء بازیں پٹ ء پوککارے ”اومان“ ء رابلوچی ء اولی ماہتاک لیک ایت بلے واجہ صبا
دشنیاری وحدے پٹ ء پول کنت تہ آوتی پٹ ء پول ء ردا گوش ایت:

”پہ منی نظر ء بلوچی ء اولی ماہتاک ”معلم“ چہ نومبر ۱۹۵۰ء چہ شاکلوٹ ء ماں سنج زباناں براں پشتو، بلوچی، فارسی،
اردو برہوی ء چاپ بوٹگ۔

ایٹی ء سر شوکارانی تھا واجہ عبدالباقی درخانی ء واجہ عبد الغفور ء نام ہوار انت۔ واجہ ملک محمد رمضان یک زمانہ ء ایٹی
ء شوکار ء واجہ عبد الرحمن غور حکم کار بوٹگ۔“ (4)

ہے رنگ ء بلوچی وانگ ء زانگ ء نبشتہ کنگ ء دوچہ ہے تاک ء ماہتا کاں بندات بیت کہ اے درگت ء وانگ ء زانگ ء تے بلوچ واندهانی تہا بیداک بیت چہ ہے وهد ء وتی لہز انک ء دومی جہانی لہز انک ہم وانگ بنت ء چہ نوک آژناگی آں بلوچی لہز انک ء نوکیں تجربت ہم کنگ بنت کہ ہے تجربتانی آسر ء بلوچی ء آژناک نمیشی ء بندات بیت کہ اے درگت ء واجہ اکبر غمشادوتی پٹ ء پول ء رد ء چوش گوش ایت۔

”بلوچی ء اولی آژناک واجہ محمد حسن کلا کوئی نیگ انت کہ ”بے وفا“ ء نام ء ماں ”اومان“ مئی 1951 ء تاک ء چھاپ بوتگ۔“ (5)

گوں وهد ء جنر ء اے درج دیم ء روان بیت بلوچی زبان ء دگہ تاک ء ماہتا کاں در آیان بنت ء بلوچی لہز انک ء شمر ء آژناک ء گوں ہوار ایدگہ چست ء ایر اوں کنگ بنت ء ہے تاک ء ماہتا کاں بلوچی زبان ء لہز انک ء را نوکیں پچارے دینت۔

چہ ہے تاک ء ماہتا کاںی جہداں بلوچی لہز انک ء آژناک دیمروی زوران کنت کہ اے بابت ء واجہ طاہر محمد خان وتی نبشتا کئے ء تہ اے وژ گوش ایت:

”شنگ بو تگیں آژناکانی شروعات اولی بلوچی لوزاکی ماہتا کاں ”اومان“ ء در آہگ بوتت۔ اومان ء نوک عہدی آژناکانی نوشتہ ء بن ہشت ایر کرت کہ ایٹی تہا ماہتا کاں ”بلوچی“ کراچی ء ماہتا کاں ”اولس“ کوئٹہ ء ”زمانہ“ کراچی ء بے بہائیں گیشی آنورتہ۔“ (6)

ہے وژا بلوچی نوکیں لہز انک ء ہواری ء آژماکی تہر ء بندات بیت ء اے پڑ ء جو انیں رنگ ء جہد کنگ بیت۔ چہ ہے تاک ء ماہتا کاں رجانکاری ء اوں کارہنا بیت ء چہ رجانکاری ء منت ء دومی لہز انکانی تب ء میلاں گوں نزکی بیت۔ چوشمہ بلوچ وانده ء زانده ایٹی ء چے پیسر چیشیں کاراں دست مان نہ جن انت بلے وهدے آھاں کی ء تپاکی ء کار کنگ ء ہواری ء کار کنگ ء موہر بیت گڈ لہز انک ء زبان ء ہاتر اسو بمندیں جہد بناکن انت۔

”اومان اولی ماہتا کاں انت ء ریڈیو پاکستان کراچی شنگ کاری گل کہ ایٹاں بلوچ ورنایان ء بلوچی نوشتہ ء وانگ ء نیگہ دگوش دات ایٹانی کارندگ ہے نوکیں نسل ء ورناتنت کہ چہ کو نہیں نسل ء باسکاں یک پیسے ء چٹ جتا بنت۔ نوکیں اوبادگ گیشتر شہرانی ر شگیں ء انگریزی۔ بلے کو نہیں مردم ء گیشتر دگی جاہ مند بوتنت، نوکیں ورنایانی زانت ء سرچمگ نوکیں وانگ انت ء کوہین آنی موڑی ء قومی روایت ء راہبنداں فیض زرتگ نوکیں ورنایانی وانگ ء زانگ انگریزی انت بلے پیشی نسل ء زانت بلوچی ء چٹ بلوچی ء پوہ ات۔ پریشہ نوکیں آژناک ہر ڈول ء چہ عہدی آژناک جتا بیت۔“ (7)

عطا شد اوں آزمائک ء ہند ات ء چہ اومان ء گیسپت۔ ”مئے بنداتی آزمائک ء مانچ ”اومان“ ء دور ء گوشت

کنناں۔ اومان ہماہتاک ات کہ آئی ء اولی وار بلوچی نوشتہ ء راہمک زانک کنگ جہد بناکت“ (8)

اومان ء رند بلوچ ورنہا جانی جزبگانی تہا گیشی کیت آوقی کار ء کرد ء جہد اں گیش کن انت ء پے زبان ء لہزائک ء دیمروی ء
وقی کارانی تہا شاہگانی کارانت ء تاک ء ماہتاک شنگ کنگ ء جہد دیمروی کنت ء لہزائک ء آزمائک ء دیمروی گیش
بیت۔

”اومان“ ء رند دور کیت ”بلوچی“ ماہتاک ء۔ انچوشکہ آزمائک بلوچی کسوانی زندگی شین انت۔ ہے ڈول ء ما بلوچی
ماہتاک ء را ”اومان“ ء رندی چیدگ گوشت کنناں۔ ء ہے ڈول ء، بلوچی لہزائکی مڈی ء را ہم اومان ء لوزائکی مڈی ء
ارتقائی یادیم اہنگیں وزم گوشت کنناں“ (9)

پہ بلوچی زبان ء لہزائک ء دیمروی ء تاک ء ماہتاک گیش بو آن بنت ء اے بابت ء بلوچی ء بازیں دوزو اھے وقی
کس اس جہد کن انت ء نوک نوکیں نبشتہ کار ء آزمائکار ہم اے پڑا نبشتہ کنگ ء گندگ بنت۔

”ہے عہد ء ماہتاک ”بلوچی“ ہم چہ کراچی ء درکاتک کہ جون ۱۹۵۶ ء تاں مئی ۱۹۵۸ ء در آہت ات۔ ”بلوچی“ ء تہا
ہماں آزمائکار کہ پہ اومان نوشتہ کرت بید لہتیں نوکیں آزمائکار دیا آورت ات کہ آیاں بلوچی آزمائک ء پہ مزنیں
کارے کرت۔ ایشاں ماں ملارومی، بانک طاہرہ رومی، میر محمد بخش، رسول بخش، قیوم جمال دینی، محمد امین ء عبدالقادر
ہوار انت ء مر اداسا، شیر محمد مری ء انور قحطانی ء اے عہد ء شریں آزمائک سازتگ ہے عہد ء لوز ء بیان ء روانی
گندگ کیت کہ ایشی ء شو نکار ”بلوچی“ ء خاصیں جہد گوشاں ردنہ انت“ (10)

بلوچی آزمائک اھے وھد اں نوک دیمروی ء بیت کہ اومان بند بیت ء نبشتہ کارانی تہا کسائیں وھدے ء اوشت یے
کیت چوشکہ اومان ء کرد اے بابت ء جو انیں رنگے ء دیم ء روان بیت بلے آئی امر گونڈ بیت۔

”اومان ء وقی دہ سال ء زند ء بازیں بلوچی آزمائکے دیم آورت ء ایشی ء کار مسترانی اے واہگ بوتنت کہ بلوچی ء درانک
ء آزمائک کیں وھد ء تہا دیماروت ء ٹیکسکی پکار ء کیلواں پورا بئیت، چوش ہر تاک ء یک آزمائکے گون ات ء بید چہ
وت سازیں آزمائکاں ایدگہ زبانی مسترین نوشتہ کارانی راہ بند اں ء آزمائکی ٹیکنک ء وستابینت۔ ء ہے رد ء اگست
۱۹۵۹ ء اومان ء یک جتائیں آزمائک تاکے در کنگ بوت۔ بلے اے کلیں جہد اں پہ ہم اے گوشت کنیں کہ ہے
عہد ء بلوچی آزمائک وقی طفلی ء کسائی ء عہد ء ات۔“ (11)

ہے رنگ ء ماہتاک ”اومان“ ء ماہتاک ”بلوچی“ کسائیں امرے ء رند بند بیت بلے اے کار ء دیمروی ء ہاتر ء نوکیں
ورنادیم ء کابیت۔

”اومان“ ء ”بلوچی“ ء بند بوگارند جو انیس و ہدے ء تاں بلوچی چہ لوزاکی تاکے ء ز بہر بوت انت ء نیٹ ۱۹۶۱ء چہ کوئٹہ ء ماہتاک ”اولس“ شنگ کنگ بوت۔ ”اومان“ بلوچی ء تمہیات ء جہداں رند باید انت کہ اے دور ء آزمانکارانی حساب گیشن بوتیں بلے چوش نہ بوت۔ کوہنیں نوشٹکاراں اے نیگا دلگوش نہ دات ء الس ء کار مستراں یک گشتانے پد اور نایانی نیگا دلگوش گور کرت ء ہے عہد ء کوئٹہ کالج ء ورنایانی ”لوزاکی دیوان“ یے جوڑ کرت کہ ایٹی ء ہر پینٹگ ء شرگداری دیوان بوتنت بلے پد اہم اولس ء اولی سال ء دور ء شرتیں آزمانک گندگا کائنت۔“ (12)

چہ ہمے اوشٹ ء نبشتہ کارانی تہا کے نزوری گندگ ء کئیت کہ آزمانک کے اوشٹ ء آماج بیت۔

”بلے لہتیں سالاں رند ”الس“ ء تہا لہتیں انجیں آزمانک شنگ بوتگ انت کہ آماں دومی زوانانی گہتریں آزمانکانی سرپ ء ایر بوت بنت۔ ہے عہد ء کراچی ء چہ پانزدہ روچی ”زمانہ“ ء کہ مروچاں ماہتاک انت شنگ کنگ بنا بوت بلے زمانہ ء آزمانک گوشے کے چچ شنگ نہ بوت کہ دیما بیانت۔ ”الس“ ء وتی شنگی عہد ء، لہتیں جو انیس آزمانکار ودی کرتگ کہ اگت کم ء باز نوشته کنان انت۔ اے آزمانکانی مستر میں شری ایش انت کہ نوکتریں تکنیک ء پوہ تر، اردو ء گیشن انگریزی ء یورپی زبانی آزمانکاں کہ انگریزی ء راہ ء سر بوتگ اثرز رنگ“ (13)

الس و ہدے شنگ بوت چہ الس ء شنگ بوہگ ء یکے ء بلوچی لہز انک ء تہا پوتوی اہت دومی ہمے و ہداں چہ کوئٹہ ء ادبی سر ء پُر گیشن بوت انت اے رد ء واجہ عبد اللہ جان جمالدینی گو شیت:

”چہ کوئٹہ ماہتاک ”اولس“ شنگ بوت، آزمانک نبشتگ کنگ ء کار و ذات۔ ہے رنگ ء کوئٹہ ء ”ورنا وانندہ گل“ ء ہر سال مرا گاہے بوت ء رند ء ”بولان نامہ“ ء سر حال ء کتابے چھاپ بوت۔ اے شنگ کاریاں بلوچی آزمانک الم مان اتنت۔“ (14)

الس ء دور ء آزمانک نویسی ء پے لہتیں شریں نام دیم ء اہت انت ء لہز انک ء ایدگہ نکاں اول دیمروی بوت کہ اے رد ء عطا شاد گو شیت:

”بلوچی ء رند ”الس“ ء باری ات اے دور ء ماگوشت کنان، لوزانک ء نوک ء نوکتریں ازم چکاسگ بوتنت۔ چوشکہ ڈرامہ، رپور تاژ، نگد کاری ء ابیدگہ۔ اے دور ء آزمانک نویساں، منی زدد ء منے ورننا واجہ ڈاکٹر نعمت، واجہ ڈاکٹر موسیٰ، واجہ صورت خان مری، شرنگ تریں آزمانک نویس اتنت، اد ء ما خاص پے صورت ء، باز ستانی ہبر گو شنگ لوٹیں کہ صورت ء آزمانک ء راجی زند ء زانت ء ابیدیک دیما آرگ ء روشنائیں تو انگریں، گھمیں سر چاریں نوائے است انت، کہ اے دور ء چچ آزمانک نویس ء آزمانک ء من نہ دیست۔

صورت ء ء مئے آزمانک نویسانی یک انجیں..... کشیں ڈیوایے کہ آئی چک ء پهرست کنال۔ (ریڈیو ء منت ء)“ (15)

وهدے بلوچی لبرانک ء هے دور ء ماچاریں گڈا هے گمان بیت کہ اے وهداں آزمانک ء رادیمروی دیگ ء نبشته کارانی شرین رنگے ء دلگوش گورانت ء آپه آزمانک ء دیمروی ء جو امیں جهد کنگ ء انت ء اے رد ء 1970 ء بلوچی آزمانکانی گھینے اوں عبدالحکیم بلوچ رد ء بند دنت ء چھاپ کنائنیت کہ اے هما آزمانک انت کہ بلوچی تاک ء ماھتاکاں چھاپ ء شنگ بوتگ انت:-

”بلوچی اکیڈمی کونہ ء بلوچی آزمانکانی کتابے 1970 ء چھاپ کرت۔ اے کتاب ء نام انت ”گچین آزمانک“ گچین آزمانک عبدالحکیم بلوچ جگ انت۔ اے ”گچین“ ء دو بهر انت اوڈی بهر ء تریننگیں آزمانک مان انت کہ چه دنیا ء نامی کن آزمانکاں ترینگ بوتگ انت ء بلوچی ء نامی لبرانکاں ترینت انت۔ ماں بلوچی ء شرین و معیاری کن کارے لیکھگ بیت۔ دومی بهر ء بلوچی ء جند ء آزمانک انت۔ برز ء دراه آزمانک کہ یات کنگ بوتنت هے ”گچین“ ء مان انت۔ رند ء بلوچی اکیڈمی ء ملگزار ء نام ء تریننگیں آزمانکانی دگہ تیوگیں کتابے چھاپ کرت اے آزمانکاں ء غوث بخش صابر ء ترینت۔ اے ہم باز شرین کارے ماں بلوچی ء آزمانک ء رد ء“ (16)

اگاں پہ دلچسپی چارگ بہ بیت گڈا هے مارگ بیت کہ بلوچی لبرانک ء دیمروی ء مسترین کرد تاک ء ماھتاکانی بوتگ کہ آھاں وانوک ء نبشته کنوک جوڑ کرتگ ء صاهانی دلہڈی آں چه نبشته کاراں نبشته کرتگ اے دور ء آزمانک ء پڑ ء بازیں مردے ء تجربہ کرتگ کہ آھانی تھا

” سید ہاشمی، مراد ساحر، صدیق آزات، محمد بیگ، آزات جمال دینی، غنی پرواز، انور قحطانی، نسیم دشتی، حکیم بلوچ، نعمت اللہ گچگی، عبد اللہ جمال دینی، امان گچگی، عبدالرحمن غور، صورت خان مری، حمل، الفت، نسیم، عبدالرحیم ظفر، اکرم صاحب خان، عزیز بگٹی، بال دشتیاری، طاہر محمد خان، عنبر چنگوری، غلام فاروق بلوچ، رحیم صادق، محمد یوسف گچگی، محمد اسلم، م سلطانه، غوث بخش صابر، محمد حنیف، رحیم بخش بلوچ، بخشی ایم بلوچ، امام بخش رئیس بلوچ ء دگہ بازیں نام است انت۔“ (17)

هے آزمانکارانی تھا بہتین ء رندی دور ء اوں هے تاک ء شنگ ء شنگاری ء کار ء راوتیگی کرت۔

”چه ”بلوچی“ کراچی ء ”الس“ کونہ ء ابید اے دور ء بازیں تاک بند چاپ بوتگ انت چو کہ ”لبرانک بلد“ حب غلام فاروق ء کراچی ء کونہ ء بلوچ وانوکانی ”گچین“ ء ”بولان نامہ“ ”ساجان“ کراچی ء نوکیں آزمانک شنگ بوتگ

اپریل ۱۹۷۸ءء پد آازات جمالدینی ء شو نکاری ء ”بلوچی“ ماہتا ک چہ کو نئہ ء شنگ کنگ بنا بوت۔ یکیرے پد آازات ء گوں مز نئیں هب ء وا هگ ء جوزگ ء بلوچی لبرز انک ء رادیمروئی ء مز نئیں سکینے دات۔

اے ماہتا ک تاں ستمبر ۱۹۸۱ءء براں تاں هما ساهت ء کہ آازات جمالدینی زندگ ات چاپ بوت۔ اے دوران ء نوکیں آزانک ودی بوتنت ء نوکیں آزانک نبیسو کاں گوں وتی نوکیں ء ورنائیں پکراں بلوچی آزانک ء جہان ء رژنا کرت۔“ (18)

بلوچی لبرز انک ء وهد وهد ء سراسر ء پڑاں نزوری اوں گوں کپ انت بلے یک یک انجیں مردے بلوچی ء رسیت کہ آگوں وتی جوزگاں پد ادیمروئی ء منزل ء راه ء گرا نت۔

”آازات جمالدینی ء چہ اپریل 1978ءء ”بلوچی“ ماہتا ک کو نئہ ء شنگ کنگ بنا کرت۔ اے رندی چہ کو نئہ ء بیست سال ء رند ”بلوچی“ پد زندگ بوت، بلوچی زبان ء لبرز انک ء بارو ء آازات جمالدینی ء حُب ء جوزگ، آئی پیری، ناداری ء نا توئی ء آماج نہ انت۔ اے کار ء گیشتر ورنانانت، دارا و تو انانانت۔ آئی حُب ء جوزگ چہ ساری ء گیسن انت۔ آازات ء بلوچی لبرز انت ء راپد گوانک جت۔ آئی اخلاص ء دل پر ہتکنیں قلدکاران ء چہ قلم ء چست کنگ ء میاری کرت، بلوچی لبرز انک چہ نوک واب ء چست بوت، اے رندی ”بلوچی“ ء شنگ بو هگ ء رند ”اومان“ ء پیریں شو نکار واجہ خیر محمد ندوی ء چہ کراچی ء ماہتا کے کشگ شروع کرت۔ اے ماہتا ک ء نام انت ”سوغات“ ہے ڈول ء حاجی عبدالقیوم ء ”زمانہ بلوچی“ ء ماہتا ک ء راوتی شو نکاری ء قبول کرت۔ اے ماہتا کاں بلوچی زبان ء لبرز انک ء شنگ کاری ء دامن پراہ کرت ء بلوچی ء نوکیں لبرز انت، شاعر ء قلدکار پیدا بو هگا نت۔“ (19)

ھے وڑا واجہ غنی پرواز بلوچی آزانک ء دیمروئی ء سپر ء بابت ء گوش ایت:

”پتاد ء دہ یک ء بلوچی آزانک ء دیمروئی ء رفتار تیز تربیت، ء باز نوکیں ماہتا ک ء تاکبنداں اشی ء دیمبارگ ء مکک کت، کہ چہ اہانی توکا ”لبرز انک“ کراچی ”سوغات“ کراچی ”ساجان“ کراچی، ”بولان نامہ“ کو نئہ ء بام ہوار انت ء ماہتا ک ”بلوچی“ ء ”زمانہ“ چہ کراچی ء بند بو هگ ء رند پد اچہ کو نئہ ء درانک انت اے دہ یک ء بلوچی ء بازیں نوکیں آزانک نویسے ودی بوت، کہ آہانی تہا غوث بخش صابر، سلطان نعیم قیسرانی، عزیز محمد گبٹی، عبدالقیوم سر بازی، عبدالقادر مطاہر، عباس علی زیمی، تاج محمد طاہر، منیر بادینی، منیر عیسیٰ، علی رئیس، غنی طارق، الفت نسیم، غوث بہار، فضل خالق، مبارک علی، غلام فاروق، بائل دشنیاری، گوہر ملک، فاطمہ مینگل، راشدہ بلوچ منی جند ء وگہ، لہتیں ہوار انت۔ نوں بلوچی آزانک ء بِن گپانی توکا ہم گیشی اتک، ء ازمی ء شعلی سورت ء ہم ایثی ء

دیروی کت۔ اے دے یک ء پیسری بن گپانی ہمراہی ء جنسی، نفسیاتی ء سیاسی بن گپانی سر اہم آزمانک باز نبشتہ کنگ بوت۔“ (20)

وحدے وانوک ء نبشتہ کنوک گیشن بوان بنت تہ بلوچی آزمانک ء دامن ء شاہگانی آیان بیت تکنیک ء ٹنپت ء رد ء آمانکی تہر گیشن دیروی کنان بیت کہ اے درگت ء تاک ء ماہتاکانی ٹنگ ء چاگ ء تب ہم ودان کنت ء چہ بازیر لبز انکی گل ء اکیڈمی آں دگہ دگہ ماہتاک ء تاکبند در آیان بنت۔ اے بابت ء واجہ غنی پروازوتی گپاں دیم ء بران ء چوش نبشتہ کنت۔

”ہشتاد ء دہ یک ء، بلوچی آزمانک ء انگت گیشتر دیروی کت۔ ہے دہ یک ء بازیر نوک ماہتاک ء تاکبند در اتک کہ آہانی تہا ”برمش“ کراچی ”سج“ کراچی، ”برازن“ کراچی، ”رژن“ کراچی، ”بندیگ“ کراچی، ”منزل“ کراچی ”پنتان“ کراچی، ”بہار گاہ“ کراچی، ”بامسار“ کراچی، ”چاگرد“ کونئہ، کاروان ”تربت، دگہ، لہتیں ہوارات۔ ء ماہتاک ”بلوچی“ چہ کونئہ دو می رند ء بند بوہگاپد سسی رند ء چہ کونئہ ء در اتک۔ ء ”لبز اتک“ چہ کراچی ء بند بوہگاپد پداچہ حب ء در اتک۔ چریشاں ابید لہتیں کالج میگزین ہم در اتک کہ چر اہاں تربت کالج میگزین ”کچ“ ء نام گرگ کرزیت۔ ہشتاد ء دہ یک پہ لبز انکی گلانی جوڑ بوہگ ء سک شر ات۔ بلوچستان کراچی ء گل ف ء باز انجیں گل جوڑ بوت، کہ آہانی لبز انکی ء شگ کاری چست ء ایراں بازیر کلکارے یک ء تپاک کت ء آہاں گیشتر ء شتر تر نبشتہ کنگ ء سکین دات۔ آہانی توکا سید ظہور شاہ ہاشمی اکیڈمی، سید لبز انکی مجلس عرب امارات، عزت اکیڈمی پیچگور، لبز انکی کاروان تربت، لبز انکی سرچمگ تربت ء لہتیں دگہ گل ہوارات۔ اے ماہتاک، تاکبند ء لبز انکی گلانی برکت ء بلوچی آزمانک نویسانی دلبدی بوت ء بازیر نوکیں آزمانک نویس ودی بوت کہ آہانی تہا رزاق نادر، صبادشتیاری، حفیظ حسن آبادی، غنی پھوال، لطیف عادل، اسحاق محمود، عزیز پیشکانی، عیسیٰ گل، اکرم صاحبجان، اکبر غمشاد، مولا بخش حبیب، یعقوب عادل، زینت ثناء، فریدہ انجم ء لہتیں دگہ ہوار انت۔“ (21)

ہے وڑا بلوچی تاک ء ماہتاک چہ بلوچ ہنداں آبد ڈٹی مکاں اول چاپ ء شنگ بنت ء ڈان ء نشنگیں بلوچ واننگ پہ وتی زبان ء لبز اتک ء دیروی ء وتی ڈنہ واری آں پیلو کنگ ء جہد ء کن انت ء ماں مزن در بر جاہاں اے تب سُر ان کت۔ ہے جہدانی برورد ء بلوچی لبز اتک ء آزمانک ء تہر باز دیروی کنت ء آزمانک گوں نوکیں رنگ ء ڈروشاں بلوچی لبز اتک ء پتار بوان بیت۔ اے درگت ء نو دہ یک پہ آزمانک ء شتر تریں وحدے زانگ بیت۔

”نو دہ یک ء بلوچی آزمانک ء دیروی ء رفتار چہ پیشی ء ہم بازوڈت۔ لہتیں نوکیں ماہتاک ہم در اتک کہ چر اہانی تہا ”آساپ“ تربت، ”آدینک“ تربت، ”باگواہ“ تربت، ”زندمان“ تربت، ”مچکدگ“ تربت، ”تردان“ مند،

”مکشان“، کراچی، ”شبدان“ بحرین، ”میار“ ناروے، ”بلوچ“ گوانک، ناروے، ”باہوٹ“ سویڈن، ”روچ انٹرنیشنل“ کینیڈا، بی۔ ایم۔ سی میگزین ”لب بولان“ کونوے، پمگور کالج میگزین ”ریشان پمگور، گوادر کالج میگزین“ باتیل گوادر، ”لہتیس دگہ ہوار انت۔ ایٹاں بلوچی آزمانک ء دیما برگ ء جوانیں کردے پیش داسنگ۔“ (22)

ہے وڑاڈاکٹر عبدالصبور بلوچ لہزاکئی گل ء ادارہ ء تاک ء ماہتاکانی کرداں آزمانک ء بابت ء سہراکانا ء اے وڑگوش ایت:

”تاکبند ء ماہتاک، ادبی گل ء ادارہ ء آزمانکانی مجموعہانی چھاپ ء شنگ ء ردااگاں ہورقی ء چارگ بہ بیت تہ اے گوئنگ ردنہ بیت کہ بلوچی ء چشیں آزمانک نویسانی کساس سک کم انت کہ آہاں گوں ہے پچار ء سفر کنان ء بلوچی آزمانک ء تہاپے وت ہند ء جاھے ناہینتگ۔ اے ردا منیر بادینی، حکیم بلوچ، ڈاکٹر نعمت اللہ گنجی، غنی پرواز، صبادشتیاری، حفیظ حسن آبادی انجیں نام انت کہ اے ایوک ء آزمانک ء صنف ء گوں پچار آرگ بنت۔“ (23)

بلوچی آزمانک بنگپ ء حساب ء بازیں بنگپانی سرا نبشتہ کنگ بوتگ ء بوہگ ء انت۔ ہے وڑامنے آزمانکرانی تہا بازیں ء چارگدی بنگپانی سرا آزمانک نیسے اتگ کہ آہاں وتی چارگدی شتریں رنگ ء آس پیش داسنگ ء بازیں جیردھانی گیشینگ ء جہد کرتگ بلے دگہ بازے ء آزمانک نیسی ء راوتی چند ء درشان ء ہاتر ء زرنگ کہ آہاں ازم دیم ء داسنگ ء آزمانک نبشتہ کرتگ اے بابت ء اوں بلوچی آزمانک ء آزمانک کاررس اتگ۔

بلے اے دراہانی بندات ء آسرہے ماہتاک ء تاک بوتگ انت کہ آہانی شو نکاراں ہر وڑیں جاورسگ اتگ انت ء وتی کار دیماربتگ انت۔ تاک ء ماہتاکانی کردانی بابت ء واجہ ڈاکٹر عبدالصبور گوشت کہ ”بلوچی آزمانک ء دیمروی ء مستزیں کرد تاکبند ء ماہتاکانی انت ہمیشہ اے نیمگ ء چار ء تپاس برجاہ انت۔“ (24)

پہ آزمانک ء دیمروی دیگ ء ہاتر ء بلوچی تاک ء ماہتاکانی شو نکاراں ہاسیں آزمانک تاک ہم کش اتگ کہ اے درگت ء آہاں آزمانک کار ء نبشتہ کارچہ وھد ء پیسر چار پربینگ ء گوانک جنگ انت۔

”چو کہ ماہتاک ”بلوچی“ کونوے ء سنے آزمانک نمبر، ماہتاک بلوچی ”لہزاک“ حب ء یک آزمانک نمبرے ماہتاک ”آساپ“ تربت ء یک آزمانک نمبرے۔ تاکبند ”کاروان“ ء یک آزمانک نمبرے ء تاکبند ”ژرد“ گوادر ء یک آزمانک نمبرے۔“ (25)

پہلے زوتاں تک بند ”ازم“ کو لوہا اور شریں تاکے آزمائے اور سرکش آنگے تاک بند ”آدیک“ ء اوں ہرے رنگیں کر دساز آنگ۔ ہے تاک ء ماہتا کانی منت ء بلوچی آزمائے گوں ہوار لہز آنگ ء اید گہ تہرانی سراجو انیں رنگے ء دیمروی بوتگ ء آنگے اے پڑے نوک نوکیں مردم ء نوکیں تاک بند ء تاک ء ماہتا ک شنگ بوہگ ء انت کہ ہر کس وتی بستار ء حساب ء وتی جہد اں گوں بلوچی ادب ء لہز آنگ ء رادیم ء برگ ء انت آنگے نوکتریں تاک ء ماہتا ک شنگ بوہگ ء انت ء اے چا پکاری ء شنگ کاری ء جہد آنگے شریں رنگے ء دیمروی کنان انت بلکینں مرچیکیں دور ء حساب ء بلوچ نبشتہ کار ء ہر متگار وتی وتی وس ء واکاں گوں دیمروی ء سپر ء دیم ء بران انت اے سپر ء گدار لہستی، ازم، ء کو لوہا، مَر وارد، سچکان گوار، سہا پتجگور، سہ ماہی ”سنج“، گوار ء دگہ بازیں تاکے شنگ بوہگ ء انت کہ چریشاں لہستیں پشت کپان انت ء لہستیں دیمروی کنان انت۔

ہمے تاک ء ماہتا کانی جہدانی پڑور ء مرچی بلوچی لہز آنگ ء اید گہ تہراں ہوار آزمائے تہر ء دیمروی کرنگ ء بلوچی آمانک گوں جہانی نوکتریں اید گہ تب ء ٹیلاں کہ آنوکی ء پد نوکی بہ بنت یا سر ر نیلسنگ ء تجرید بہ بنت آژناہ بوان انت ء بلوچی وانوک ء نبشتہ کنوکانی ذرا جیں لڑے دیم ء آیان انت کہ آہانی زودوم مدام چہ ہمے تاک ء ماہتا کاں بیت ء بلوچی وانگ ء نبشتہ کنگ ء ہٹ ء ہڈو کی اوں گیسٹ بوتگ۔

پہ بلوچی زبان ء دیمروی ء تاک ء ماہتا کانی ارزشت جھ شمو شنگ نہ بیت پر چاکہ زبانی ء زندگ دارگ ء تاک ء ماہتا کانی مزنیں کر دے زانگ بیت ء لہز آنگ ء دیمروی ء ایشانی کر داں المیات دارگ بیت۔ بلوچی لہز آنگ ء شمر ء ازم بہ بیت یار دانک ء مرچی دمجہیں رنگے ء وانگ ء نبشتہ کنگ بوہگ ء انت کہ ایشی بڑہ چہ ہمے ماہتا ک، تاک بند ء اید گہ کتابانی چا پگ ء شنگ کنائیںگاں بوتگ ء مرچی بلوچی تاک ء ماہتا کاں ابید مشینی ء ٹیکنالوجی ء دور ء ہمگرنج بوان ء دیمروی کنان انت۔

اگاں بلوچی آزمائے دیمروی ء تاک ء ماہتا کانی کر دے بابت ء گپ بہ بیت اے بابت ء کس ایشاں شمو شت نہ کنت پر چاکہ اگاں بلوچی تاک ء ماہتا کانی چہ بندت ء بگر داں انون ء اے ردر جاہ مہ بوتیں بہ گندے بلوچی لہز آنگ ء آزمائے گوں ہوار اید گہ دراہیں تہراں پشت بہ کپتین انت ء مرچیکیں مشینی دور ء بہ گندے زبان ء جنداں پشت مد کپت این ات۔ بلے بلوچی ء ہر متگار اں مدام بلوچی زبان ء لہز آنگ کو پگ دیان کرنگ ء ٹک ٹک ء دیم ء بران گرنگ کہ ہے ٹک ٹک ء کاراں بلوچی لہز آنگ ء رازندگ دا شنگ ء آزمائے مرچی بلوچی لہز آنگ ء چہ شاعری ء رند دومی تہر انت کہ گیشتر وانگ ء نبشتہ کنگ بیت ء روج بہ روج نوکتریں تہاں گوں آژناگ بوان انت۔

شوندا ت:

- 1- هاشمی، سید، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ)، کراچی، سید ہاشمی اکیڈمی لیاری، 1988ء، تاکدیم۔ 244
- 2- ہمیش، ت، 247،
- 3- ہمیش، ت، 248
- 4- دستگیری، صبا، بلوچی زبان و لہجہ، سید ہاشمی ریفرنس کتب سجاہ لیاری کراچی، 2003، تاکدیم۔ 50
- 5- غمشاد، اکبر، بلوچی و گلپس آزمائک نویس و آہانی اولی آزمائک، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، تاکدیم 85
- 6- محمد خان، طاہر، آزمائک، بلوچی آزمائک، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 33
- 7- ہمیش، ت، 33 تا 34
- 8- شاد، عطا، بلوچی لوزائک، آزمائک، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 38
- 9- ہمیش، ت، 38
- 10- محمد خان، طاہر، آزمائک، بلوچی آزمائک، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 34 تا 35
- 11- ہمیش، ت، 34
- 12- ہمیش، ت، 32 تا 35
- 13- ہمیش، ت، 36
- 14- جمال دینی، عبداللہ جان، پروفیسر، بلوچی افسانہ، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 48
- 15- شاد، عطا، بلوچی لوزائک، آزمائک، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 39
- 16- جمال دینی، عبداللہ جان، پروفیسر، بلوچی افسانہ، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 49
- 17- فاروق، غلام، بلوچی آزمائک (تاریخ، رہند، رنگ و روشم)، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 78
- 18- جمال دینی، عبداللہ جان، پروفیسر، بلوچی افسانہ، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 43
- 19- ہمیش، ت، 50
- 20- پرواز، غنی، بلوچی آزمائک، زیک۔ مرچیک و باندا ت، آزمائک و راجدپتر بلوچی آزمائک، ت، 187
- 21- ہمیش، ت، 187 تا 188
- 22- ہمیش، ت، 188 تا 189

- 23۔ بلوچ، عبدالصبور، ڈاکٹر، بلوچی قصی لہزاتک (پٹ پل ۽ نگد کاری)، ت 71 تا 72
- 24۔ ہمیش، ت، 64
- 25۔ پرواز، غنی، بلوچی آزماتک، زیک۔ مرچیک ۽ باندا ت، آزماتک ۽ راجد پتر ۽ بلوچی آزماتک، ت، 191

عطا شادؒ شاعریؒ و رسائکؒ و جیڑہ

محمد سلیم (سلیم ہراز)

☆ ایم فل اسکالر

Abstract:

This paper explains what ambiguity is and how it occurs in poetry. Moreover, it comprehensively discusses how much ambiguity is found in the two eras of Balochi Classic poetry respectively. It further demonstrates the presence of ambiguity in modern Balochi poetry and particularly focusses on the fact weather ambiguity exists in Atta Shad's poetry. Furthermore, this paper unequivocally defines what causes a communicational gape between Atta Shad and his readers .

نبشتہ کارؒ وانوک یکیں چاگردؒ زندؒ گوازی نوکیں مردم آنت۔ ندکارؒ وانوک ء میان ء یک مہکمیں سیادی یے برجم انت۔ اگاں وانوک مد بیت تہ کلکارؒ نبشتہ کاری حج مانانہ دارایت۔ ہسے پیم ء اگاں یک چاگردی ء نویس کاری ء ساچشت کاری ء بہر زور بہ بیت تہ آچاگرد گہودی ء دیروی ء بدل ء اوشت ء آماج بیت۔ وانوک یک ساچشتی ء وانگ ء پد ہما و شئی ء لزت ء کہ مارایت، ساچشت کاری ء نہ بوہگ ء صورت ء آچرے و شئی ء زہر بیت۔ اسل ء ساچشت وانوک ء زند آدینک انت کہ آئی ء تہ ء آگوں وت ء ہمگر نیچیں رنگ ء ندرگاں شوہاز کنت۔ چریشی ء وانوک ء کتھار سز بیت ء آوتی باتن ء یک اجبیں کیپ ء چاڑے مارایت۔ بلے نبشتہ کارؒ وانوک ء میان ء ہما و ہد ء وری یا بازمانائی (Ambiguity) ودی بیت و ہدے کلکار نوکیں گپتے بہ کنت۔ نوکیں رنگے دیم ء بیارایت۔ جدائیں درشاندا بے بہ گیشین ایت۔ تہ ہسے نوکیں گپ وانوک ء اجلہ کنت ء اے وڑ ء وانوک ء ندکارؒ میانجی ء رسائک ء جیڑہ پیدا ک بیت۔

بازمانائی (ابہام) چے یے؟ بازمانائی چوں ودی بیت؟ ساچشت کاری ء تہ ء بازمانائی ء کرد چے انت؟ اے بابت ء باز نگد کاراں وتی جتائیں ہیال ء لیکہ دیم ء آورتگ آنت۔ پروفیسر انور جمال وتی ہیالاں پوش درانگازایت۔

”کسی فن پارے میں فنکار اور سماع و قاری کے درمیان تفہیمی و ذہنی سطح میں تفاوت سے ابہام پیدا ہوتا ہے۔ اس کی دوامی صورتیں ہیں۔ اول یہ کہ جب کسی فن پارے کی تخلیق و ترسیل میں عدم مساوات پیدا ہوگی تو کئی نتائج معنی پیدا ہوں گے۔ جس سے فن پارہ (Multi-Dimensional) (کثیر الابعاد) ہو جائے گا۔ جس سے فہم کی ایک نئی اور نسبتاً خوبصورت شکل سامنے آنے کا امکان ہے۔ دوم یہ کہ متعدد بار ”ابہام“ حُسن کی یکتائی پیدا کر دیتا ہے۔ صنعت ابہام کے بغیر کوئی بھی تخلیقی زبان اپنی شناخت کو برقرار نہیں رکھ سکتی۔ اس لیے کہ ایک درشت اور واضح بیان علمی صداقت (Scientific Reality) کو تو بیان کرے گا لیکن شعری اور تخلیقی اسلوب سے بے بہرہ ہو گا۔“ (1)

ادء پدربوت کہ ساچشت ۽ پھگ ۽ نہ پھگ وانوک ۽ زانت (شعور) پگر ۽ هیال (Imagination) ۽ سرکار دارایت کہ آذہنی سطح ۽ چنچو تواناء ۽ مہکم انت۔ وانوک ۽ واست ۽ الی انت کہ آپگری ہوالہ ۽ انچو زانورگر، زانکار ۽ کتہ کار بہ بیت کہ آوانوک ۽ پگری سطح شت ۽ سر بوت بہ کنت۔ اگان ناں پرانی ۽ بازمانائی (ابہام) ۽ رسانک ۽ جیزہ ودی بیت۔ وهدے وانوک بازیں جیزگاں پدہم شائر ۽ ہیالی برزی ۽ سر بوت نہ کنت تہ آے شمیر (ساچشت) ۽ بے مانائی یا پوچیں چیزے سر پد بیت ۽ وت ۽ بے میار لیک ایت ۽ شائر ۽ گناہ گار۔ بلے ادا گناہ شائر ۽ نہ انت بلکیں وانوک نیگ انت کہ آئی تہ ۽ انچو سر پدی نیست کہ آشمیر ۽ مانایے دات کت بہ کنت یا سر پد بوت بہ کنت۔

ڈاکٹر خواجہ اکرام بازمانائی ۽ گیشوار ۽ اے بیم ۽ کنت۔

”ابہام سے مراد شاعر کے مقصد کی ایسی پوشیدگی سے ہے جس کی تفہیم کے لیے کئی کئی وضاحتیں کرنی پڑیں اور ان وضاحتوں کے بعد بھی صحیح معنی کی دریافت میں تشکی کا احساس ہو۔“ (2)

بازمانائی ۽ ودی بوہگ ۽ نوب ندر کار ۽ ہیال (Imagination) ۽ جہلانکی ۽ صوری ۽ آئی ۽ جندی کتہ کاری، کائنات ۽ وانشت ۽ آئی ۽ جم دیست (Observation)، نوکیں پچہر ۽ شین، چیدگ ۽ گالبد، لبرانی نوکیں دانی ۽ کار مرزگ ۽ جدائیں مدرشان داب بوت کن انت کہ وانوک ۽ ندر کار ۽ میان ۽ رسانک ۽ جیزہ سرکش ایت۔ ہے گپ ۽ ڈاکٹر سلیم اختر جو گیشین ایت۔

”الطینی لفظ Ambiguity کا لغوی مطلب ”بیک وقت دونوں جانب گاڑی چلانا“ ہے لیکن ادب و نقد میں ابہام کے مقبول مفہوم میں یہ امور شامل ہیں:

1- الجھی بات / مشکل عبارت

2- مشکل الفاظ کی وجہ سے مفہوم کا ناقابل فہم ہونا

3- شعر میں ایسی علامتوں / استعاروں کا استعمال جن تک قاری کے ذہن کی رسائی نہیں ہو پاتی۔

4- دو راز کا مثالوں سے مفہوم کو الجھانا۔“ (3)

شاعریء تہء بازمانائی (ابہام) شاعرِ حسنہ براہ انت۔ اگاں شاعریء اندرء علم بیان سنگ بہ بیت تہ آ شاعری انچائیں گپ ہ ہرے بوت کنت بے شاعری سنگ نہ بیت۔ انگریز نگد کارء لپے کاراں بازمانائی (ابہام)ء سرء گینچہ گین زور داتگ ء ابہام پہ شاعریء آلی لیک انگ۔ آہانی سنگ انت کہ شاعر ڈولداری ء اکاپنی ابہام ء تہء انت۔ انچو کہ انگریزیء مزن لپے کارء کسمانک نویس شیکسپیر گش ایت۔

”شاعر ء از کارء کمال ایش انت کہ آ بے نامیں چیزاں نام کبش ایت ء بے رنگیں چیزاں گوناپ دنت۔ اگاں شاعریء تہء از مء چوشیں اکاپنی مہ بیت گڑا یک لس مردم ء از مکاریء نیام کجام پڑک پشت کپ ایت؟“ (4)

بندت ء شاعریء اندرء ابہام ہیے زانگ بوٹگ ء باز نگد کار ایشی ء ہلاپ بوٹگ ات۔ بے نوکیراں دورء ابہام پہ شاعریء نہ ایوک ء ہر دوری زانگ بیت بلکہاں ابہام شاعریء زیبائی ء جمالیات لیگک بیت۔ ابہام ء ہلاپ ء انگریزیء لپے کار ڈیلن تھا مس ء سنگ انت کہ:

”ابہام پہ اب ء ندکاریء آلم نہ انت پرچا کہ چہ ہیالانی درگیجگ ء زیات ہیالانی رساتک (ابلاغ) بنیاتی چیز انت۔“ (5)

بے بیستمی کرن ء سہی دھک ء بازمانائی ہمے رنگ ء دیم ء اتک کہ ہر ہما سچشت ء تہء بازمانائی نیست ات تہ آ ساچشت دوست دارگ نہ بوت۔ بل ءے کہ نام ءے کش اتگ ات۔ اے آرداد بازمانائی ء توسیپ ء ارزشت ء باہت ء وتی ہیالاں اے رنگ ء درشان کنت۔

”بازمانائی کہ اشیء پہ نا انچو گر ان ء ”ابہام“ ء لہزء کار مرزکنیں۔ ہما سچشت (شعر ء کسہ) کہ آئی ء تہء یکیں وھدء بازمانادر بہ کپیٹ۔ بزاں آئی ء بزانت ء گینچہ ء گیوار باز رنگ ء کنگ بہ بیت۔ 1930ء تہء رند ء سالانی تہء 1940ء تہء اے گلبند شاعر ء ندکارانی دپ ء ات۔ ہر کجا کہ آھاں ہمے بازمانائی نہ دیست آچشت ء ر ارزشت نہ دات توری آ ساچشت چنچو ہم نامدار بہ بیت۔“ (6)

بلوچی عہدی شاعریء تہء بازمانائی ء چشیں ہا سیں ارزشت ء بستار دیگ نہ بوٹگ۔ نیکہ بلوچی عہدی شاعریء تہء چشیں ہا سیں رنگی ء ابہام موجود انت۔ بلوچی عہدی شاعریء زبان ء بیان ٹچک ء ارزان بہم انت۔ شاعر وتی گپ ء ٹچک ء وانوک یا گو شداروک ء سرکنگ لوٹ ایت ہمے ہاتر اے دورء شاعریء بازمانائی ء پیچ ء تاباں چہ یک

ہدیء آرات انت۔ البتء جاگہ جاگے چشیش شئیر ہم ہست کہ آہانی تہء بازمانائیء ڈروشم دراہنت۔ بے ہوریں صورتء بلوچی عہدی شائریء تہء بازمانائی سک کم گندگء کیت۔ چاکرء گوہر امء شائریء بابتء واحد بزدار وتی ہیالء لیکھاں چوبیان کنت۔

”ان کی (چاکر اور گوہر ام کی) شاعری میں شعری غلو اور ابتلاء کا کوئی گزر نہیں۔ شاعرانہ مبالغہ پن اور جھوٹ کا نشانہ تک نہیں۔ ان کی شعری زبان عام لوگوں کا زبان ہے۔ جہاں شعر میں نام نہاد فصاحت و بلاغت ضخیم اور بھاری الفاظ کا رعب و دبذبہ اور کسی قسم کا سوقیانہ اور عامیانہ پن نہیں ہے۔ ضخیم اور نامانوس کی بجائے عام لفظوں کی تال میل سے خوبصورت شعری فضا قائم کی گئی ہے۔“ (7)

ھے ارزان بھمی ءھوریء چندے شائریء گورء بازمانائی یا ابہامء ڈروشم اوں دراہنت۔ چوش کہ ہانیء شے مرید، شاہ دادء مہناز، بیگر رند، کپاء سدوء دگہ لہتیں شائز ہوار انت۔ شے مریدء شئیرء چیزے بند انت کہ ایثانی تہء بازمانائی جوانیء گندگ بیت۔

دوشی گروکاں سے پڑی

اول ماں سیائیں جہبرء

دومی ماں شینکانی تلء

سہمی ماں سیہ ڈنء سرء

ماراچے کارانت جمرء (8)

اے بندانی تہء شے مریدء ہانیء سے رندء آہگء آپسء کاہء کدیم کنگء یندارگ انچو چیریں رنگیء پیش داشتنگ کہ لس وانوک اے شئیرء زوت بہم ات نہ کنت۔ وھدے شے مریدء اے شئیر ماں دیونء وونت تہ کیے ء ہم نہ بہم ات کہ شے مرید چے گنگء انت۔ اے پیہیں شائری کہ آئی تہء بازمانائی اے کس اسء موجودہ بیت تہ ہمک وانوکء ذہن ہودء شتء سر بوت نہ کنت۔ اے وڑء آئیء شائزء میانء رسا نکء درے (Gape) چچ بیت کہ وانوکء مان گیشین ایت۔ اسلء بازمانائی یا ابہام ایوکء ہیالء سرپوشیء مان گیشی نہ انت بلکہیں لبزانی ٹریٹسٹ ء آہانی نوک کار مرزگ انت۔ شائریء اے چارگ نہ بیت کہ چنچو کونھن ء چنچو نوکیں لبز کار مرزگ بوتگ بلکہیں اے چارگی انت کہ لبز چوں نوک کار مرزگ بوتگ انت۔ شئیرء تہء لبزانی ٹریٹسٹ کجام رنگء پیش دارگ بوتگ۔ مانا بزانت ء ردء لبزء تہء چنچو شائزگانی آرگ بوتگ۔ شے مریدء شئیرء اے بندال لبزانی مانا شائزگانی ء ہمرائیء شئیرء از می بالاد ہم من کنگ۔ انچو کہ شے مریدء شئیرء اے بند انت۔

ہور کہ مور شترزاں ہانگلہ ارساں شرو نگلیں

لُردۂ نوکاپ منی گل ۽ بوہ آنت سائگیں

آگروک ۽ کہ دوشی ماں سر کورۂ جنگ

من دل ۽ زاناں چاکرۂ داوایے کنگ (9)

ادۂ چہرۂ ہمرائی ۽ شین ۽ تشبیہ ۽ گوں انچیں رنگے ۽ کار گرگ بوتگ کہ اے شیرۂ وانگ ۽ چہ وانوک
بازیں چیزانی باروا جیرگ ۽ ناکلا ج بیت۔ چو کہ ہورۂ مور شترگ یا گوارگ نوکیں لبزے نہ انت ۽ ہک شائرۂ وتی
شیرانی تہ ۽ آتورنگ بے ہورۂ مور شترۂ گوں شرو نگلیں ارساں شین دیگ ۽ لُردۂ نوکاپ ۽ سائگیں بوہ ۽ گوں تشبیہ
دیگ لبزانی نوکیں ٹیٹمنے ۽ چد و ساری نہ گشتگیں ہیالے۔ شے مریدۂ پسہ ۽ ہانی ۽ گشتگیں ماے شیرۂ ہیالی ابہام ۽
بے درویریں ڈرو شے کہ سرجم ۽ چہرۂ گوناپ ۽ انت۔

اوشے مرید یوانگیں

لاپی گنوک چار ماہ میگیں

آناہ کہ گو مزاں وارنگاں

راستاں کہ پاتاں کپتگاں

آزال کہ مرداں گپتگاں

چیر چادراں کنزینتگاں

زرمیں گوراش موڑینتگاں

گورچہ گڑاں شورینتگاں

بچ ۽ جنگ اش آرنگاں

کو آنت منی بچ ۽ جنگ؟ (10)

اے شیرۂ تہ ۽ لبز چہ وتی ہلی ۽ بھلی مانا ۽ سسنگ ۽ نوک ۽ مجازی ماناھاں کار مرزگ بوتگ آنت۔ اگاں
وانوک اے لبزانی اندری مانا ۽ بدل ۽ بس سربری ماناھاں گوں گزران بہ کنت، تہ پہ آئی ۽ شیرۂ چہمگ مشکل بیت۔
ماں ہمہدی شازی ۽ مہناز ہا شائرانت کہ آئی ۽ شازی ۽ تہ ۽ ابہام (Ambiguity) بے کساس موجود انت۔ آوتی
شیراں انچیں چہرۂ شین یا چیدگ کار مرز کنت کہ چریشی ۽ بازمانائی یا ابہام ودی بیت۔ انچو کہ اے شیرۂ بند
آنت۔

عومریک ہتھارے قلم گوشتیں
 وارنگے ڈونڈے روت پہا ہونڈے
 پُشتے ریش انت چہ کنگ ڈونڈے
 گوں دپ ہونڈا رازینے
 سیاہ سر، مٹے مودے پاشان انت
 باہوے لولگاں لپاشان انت
 لاپے چوہر جینے نریانی
 چمے چولوہی تلانگانی
 سرے چوسندی ونگڑیں دیگے
 بانگہ روت گوں بڑگی ٹولے
 بیگاہ کتیت گوں گندگیں جولے (11)

یا مہنازے اے نامداریں شیرزی بہر کہ چہرے شینے حسابے سرجمے سرپوش انت۔
 من ہما نجران پتن تاکیں
 بڑ پما کوہانی سراں رستوں
 گیشتر پمگتے سرشاں بوتوں
 من ہما باگے بڑتریں درچکوں
 سرمنی چچ گوات نہ چنڈیتنگ
 بشامی ہوراں بنڈنہ میسنگ
 بیدے شہدادے نوگلیں ریشاں (12)

عہدی شازی ازمی ابہام، لہزانی نوکیں دانی کارمرزگے چہرے چیدگانی حسابے کیاہ سدوے شازی
 بازمانائی بے دروریں مسالے۔ یہ درور کیاہ سدوے لپے اے بندانی تہ لہز نوکیں تب میلیے کارگرگ بوتگ انت
 چٹ نوکیں ہیالے دیمے آرگ بوتگ۔

ہردیں ترامیل بیت روگ
 من بڑے زری نوڈگراں

سر بالاش بالان ات کنناں

تئی بالاش گلاباں ذرنز دیاں

تئی سنٹہ زباداں من جنناں (13)

یا کئیاء گوں، ہمکر نچیں لپے اے بہر کہ آئیء رنگ ماں بلوچی شائریء سہی دورء عطا شادہ گورء ہم

گندگ ء کئیت، چہرہ چید گانی اندرء سر پوش ء اندیم انت۔

کارواٹ گوں دیر کشیں روڈء

ملک سیلہانی کپڑء

کمیل ء چتیں نیگ ء

گرائی ء سبزیں کہیر

سبزے ء سیا پتاک نہ بے

تو چومنی ء ایوک ء (14)

اے دورء دگہ چشیں شائز ہم ہست کہ آہانی شیرانی تہء بازمانائی گندگ بیت بلے ہوریں صورت ء اے دورء شائریء تہء ابہام ء آ رنگ ء درانہ بیت چو کہ دومی ء سہی دورء گندگ ء کیت۔ بلوچی شائریء دومی دور زانگ ء زانگ (علم) ء ردء چہ اولی دورء باز دیم ء تر انت۔ ہمے ہاتر اما اے دورء گیشن ء چہ گیشن شیرینی سر پوشی ء پوشیدگی شوہازات کن ایں۔ چو کہ اے دور ہم پیسری دورء وڑء واکہاتی ء پہہ در پہی دورے بلے زبان ء بیان ء حساب ء باز جاہء پہک سر پوش ء چیر اندر انت۔ مہری بن گپانی ہمرائی ء نیکرائی ء سر ء سوجی شیر ہم نوبگ بوتگ۔ ہر ہما جاہء کہ ہودء سر ء سوجی بنگلپ یا اخلاقی سر ہالے ء سر ء شیر گنگ ء جہد کنگ بوتگ تہ ہودء سادگ ء تجکیں زبان کارمر زانگ بوتگ۔ وھدیکہ مہری ء عشقی بنگپانی سر ء کہ شیر نبشتہ کنگ بوتگ ہودء شائریء در ایں از می لوٹ ء گزرائی ہیال دارگ بوتگ۔ غلام فاروق ء اے درگت ء گنگ انت۔

”اگں چہ اے دورء ذراہیں شائریء گیتارائی تہا بازیں چیزیک ڈول آنت بلے پہ بیان ء وڑء پیم، پہ لیکہ ء مقصد، پہ لوزانی گپین کاری، پہ بکنیک ء مسال ء شین ہر کی ء شائریء تہا یک خاصیں ہرے است انت۔“ (15)

اے دورء ہما شائز کہ آہانی شائریء تہء بازمانائی ذرستاں چہ زیات درابیت آجام ڈرک، مست توکلی، بانک سہمک، ملا فاضل، ملا قاسم ء دگہ چندے ”ملائیں“ لپے کار ہوار انت۔ اے لپے کارانی شائریء تہء بازمانائی ء مسترین سوب پگر ء ہیال ء جہلاکی، علم ء زانت ء شاہیگانی ء دری ء نوکیں لبزانی کارمر زانگ انت۔ اے دورء

شائراں روایتی لبز، چہرہ شین، گلابند، جوڑشت، چید گانی تہ نوکی آورتنگ۔ البت چیزے شاعران ہماروایتی رھند بر جاہ داشتگ، گون وتی چاگرد، بندوکیں لوز، گلابند کارمرزنگ آنت کہ ابرم، فطرت، ندرگاں گون سیادی دار آنت۔

”اے دوئیں عہدانی کہ اشاں مابلوچی لبز اتک، کہنیں شاعری، نام دیاں در شان، ”بیانیہ“ رنگ، آنت۔ تتر، گرد، لڑبار کنوکیں راجی، جہت، بلوچ، وتی بنداتی زندگوزینتنگ۔ اے لڑبار، تتر، گرد، تہ مالدار، شپاکی، جاور ہم آرا گون آنت۔ اے پیم، اے گوشتگ، ردنہ ہاں کہ بلوچ وتی تب، گون ”فطرت“، ”نزیکی کنت۔“ (16)

جام درک، زبان محب، سادگی، ابید ہم بازمانائی، چکار آنت۔ باز جاہ، وانوک جام درک، وانگ، پھگ، گران، مشکل مارایت۔ جام درک، لچہ ”کہندانیں گروک“، چیزے بند آنت کہ:

آحتنگت کہندان، گروک دوشی

کیہوی، چہ جگلو، پار

نٹک دوستانی، دانگ آنت مارا

ماگلی گیناشاں، ابر جان

رستہ یک در بینے، چہ دکن، پار

چہ گور، استیناں، حبیب رنگیں

درست مئے دوست، مہذب اش گون آنت (17)

ہمے پیم، جام، اے گال آنت کہ بازمانائی یا ابہام، چیدگ آنت۔

دوشی مں حیا لے نوکیں

دیستوں مردے لڈوکیں

زیبا حیر پرے مہتوسیں

مُر گانی وزیر طاووسیں

لال ماں ہمسراں وت شاہیں

داب آنت، عے ہمو گمر آیں

سہت، زیور راں زیبائیں

وت گوئیں قبولی ماہیں

گل گورگیں سرسائیں

استاراں گل دیماںیں

نینکد پھ جدائی رائیں

کندایت ءرچیت مروارد

جزیت گلزین روک ءبیت (18)

بازمانائی کم ءباز مست توکلی ءگور ءہم درابیت۔ بلے هوریں صورت ء آئی ء زبان تچک ء سادگ انت ء
وانوک ء پوہ بوھگ ء چشیں هاسیں آڑ ء جنجال دیم ء نیت۔ پھ درور آئی ء لچھائی چیزے بند انت کہ اشانی تہ ء سرپوشی ء
ابہام موجود انت۔

سمبراناں پھ مزلیں راہے

کھا تکوں داں کچی لدریں شہرے

دیرو ء بازار ء گروں بہروں

کنجریاں ژا مہتریں موراں

کھیت روناں چھو چھاڑ دہی ماہاں

گھمراں جنت چھو تا نہی نوذاں

چھاٹ داٹ خوشبوواں اود پریناں

عطر ء ہسویں کتوری آں

گوں وتی سنہراںیں سرو ڈیل ء

ہاں تھئی آن و تھئی نیاں کسی

ہاں چھقیرانی گپتغاں چھسی

مہر ژا مولایا در ء و تسی

میخ و تھئی دڑدی آں خداد ہستی (19)

یا

روح مناں شی کہ بیاتر اسپے کوہاں براں

مس تراشوں داراں مالائی دروشناں

آنکھاں مں کہ سملے اوجھلاں گراں
 کاتک اوشناں سملے سنگیں بانڈماں
 سملے کوپیں بانڈواں جھاتی اے جناں
 گاریناں سمو، گارنتی دستانی نشان
 سنگ نہ گالاینٹ، ہکلے سنگانہ دیاں
 سنگ نہ گالاینٹ، نیمبنتاں سنگانہ زباں
 سنگ نہ گالاینٹ، باجے تھہ ڈرے بانکاں (20)

بلوچی نیم عہدی دورء انچو بازمانائی کہ وانندہء ملائیں شائزانی گورء دست کپیت تہ ایدگہ (ءہاس کر
 رودراکتی) شائزانی گورء دست نہ کپیت۔ ایثیء نوب ایث انت کہ آھاں بلوچی زبانء صوریء عربیء فارسی زبان
 ہم جوئیء ونگتء بجم انگ۔ پمیدشکا آھانی لبزیات، چہرء شین وتی چاگردء ہرروچینگیں لبزانی ہمرائیء دری لوزہم
 آھاں کارمرزنگ۔ اے درگتء ملافاضل چہ ڈرستاں دستے دیمء ترانت۔

رنگیں مڈرنگے گپتنگ ات قمریاں سنت
 بے گت انت وت کہ ہمنشین ماہء من ات
 ماہء مادن ماں شینگیں سیاہندے جم ات
 آڑھی قطار بستنگیں مرگانی زم ات
 طوطی گوں بانزء چو سھیل تیگکء شم ات
 شدریں آھوگ ماں تنگد پین گئے تنکرات
 کاکدیں بادگیرء نفرسیا ہیں چاکر انت
 گڈی زڑء ماں کلدء گوری محکم انت
 بیگانہ قیدی ماں کمانانی سر شم انت
 بیدء بیرک ماں جنگلیں جوئی سر انت
 ٹیلے گلگرک چہ رنء ڈرماں گوستگ انت
 تھتھتھے چینی پھ دو قفل خاموش بستگ انت (21)

ملا فاضل اے دورء ہما شازر انت کہ آئی ء شازی ء تہ ء بازمانائی ء سرپوشی بے کچہ کساس انت۔ آئی ء
چیزے انجیں لپے انت کہ پہک چاچ (چیتان) ء گوناپ ء انت۔ لس وانوک چچ وڑ ء آھاں پوہ ء سرپد بوت نہ
کت۔ یہ مثال اے شیرانی بند انت۔

چار چانکاں

چار چماکان

یک چانکے

بے چماکیں

بے چماک ء

کلہ نہ دیتگ! (22)

یا اے لپے لہتیں بند انت کہ سرجم ء سرپوش انت ء بازمانائی ء بے دروریں مثال انت۔

دوشی گروکاں سے برء جوہاری جنگ

کل اُل ء گوں ذراہلی شتران اش ہنگ

ترا پکنیں تر مپاں ماں گل ء دیم ء ثروہ اتگ

دوست اش گوں کرمانی کنایزاں تر کنگ

دیم اش گوں بگالی زباد بوسیں چندناں

نوک جتیں ڈر گوں پور ء ڈر پشوکیں کٹلاں

آتلاہ ریچیں باھینک گوں سہی سنگھاں

کوشیں سردست گوں نگار پچیریں تلملاں (23)

یا

بیدی سرشاہ و تراختگیں ہشت انت

آک ماں گروہاناں دوہیں شست انت

سُنش سھر انت وسینہ اش پست انت

ماہش فرض انت و گوشہ اش ہست انت

داب وڈولانی شہمی گوشت انت

آبزاں لالہ محرمیں دست آنت (24)

ملا فاضل دگہ چشیں بازیں لچھے شینئر آنت کہ بازمانائی چادرے سرپوش آنت ء سرپوشی آئی ء
 هیال (Imagination) ء شازی ء ازمی بالاد برزء بلاکنگ۔ ہمے بازمانائی (ابہام) ء ملا فاضل وتی دورے ایدگہ
 شازاں ہم گستاکنگ۔ بلوچی شازی ء سہمی دورے شازی بندت ء سرجم ء ارزان پیم ء سادگ انت۔ شینئرانی تہ
 چشیں بازمانائی مان نیست کہ وانوک ء اجگہ بہ کنت، بلکنیں شازاں وتی هیال ء لیکہ تچک ء بیان کنگ آنت ء لس
 مہلوک ء وتی کلوه سرکنگ۔ بنداتی شینئرانی تہ ء بابالمنگ شاہ، گل خان نصیر، محمد حسین عنقا، دوست محمد بیکس، آزات
 جمالدینی، سید ہاشمی ء دگہ چندے شازہو آنت۔ اے شازہیال ء لیکہ ء حساب ء مہکمیں پگر ء ہیالانی واہند آنت
 بلے در شاندا ب ء رد ء اے شازانی شینئرانی تہ ء ہا سیں صورت ء چشیں بازمانائی مان نیست۔ پرچا کہ اے شازیک
 پڑ آشوبیں سیاسی دورے اپید اور آنت پیمیشکا اے شازاں پے سیاسی لوٹ ء گزرانی دست ء آرگ ء ہاترے شازی کنگ ء
 بازمانائی ء چہ وت پھریز اتنگ۔ اے دورے شازاں تہی مارشانی درا نگارگ ء بدل ء دری مارشت ء جیرہ گین گین ارزشت
 داتگ آنت۔ بلے درا نگارگ ء ر ہبند چٹ روا تہی بوتگ۔ واحد بزدار اے بابت ء ٹولیں ایت کہ:

”اور حقیقت بھی یہی ہے کہ جدید بلوچی ادب کی بنیاد میں معاشی اور معاشرتی دباؤ، سیاسی جبریت، سماجی گٹھن اور
 سماجی سطح پر تلخیوں اور محرومیوں کا وہ اینٹ گارا شامل ہے جس پر اس کی فکری عمارت استوار نظر آتی ہے۔ یا
 دوسرے لفظوں میں یوں بھی کہا جاسکتا ہے کہ بلوچی زبان و ادب بلوچستان کی معاشی اور معاشرتی زندگی اور ذہنی و
 فکری ارتقاء کا وہ آئینہ ہے جس میں ہر گزرتے لمحے کا عکس نمایاں ہے۔“ (25)

سہمی دورے شازی ء زبان ء بیان یا ابہام ء نہ بوہگ ء بابت ء غلام فاروق وتی ہیالاں چوش در شان
 کنت۔

”پہ رپک ء پیم اے شینئر ارزان، سادگ ء زوت پیم آنت۔ اے شینئرانی مستزین شری یے اش انت کہ ایشانی تہا
 کارمر زبو ہو کیوں لوز آسان بلے پے ماناسک ء ہبل ء بلند انت۔ چرے سوہاں مرو وچگیس شازی مہلوک ء تہازیات دیم
 شنگ ء اولس ء قومی ء راجی زانت ء وڈینگ ء رد ء ایشانی مز نہیں بہرے است انت۔“ (26)

البت اے پڑی ء دو شازاں چین آنت کہ آہانی شازی ء تہ ء بازمانائی یا ابہام موجود انت ء، ء محمد حسین
 عنقا ء سید ہاشمی آنت۔ محمد حسین عنقا ء اے درگت ء بے ہسائیں تزن غوبیگور جنگ بوتگ۔ آئی ء شازی ء رابے مانا ء
 ونگلویں شازی یے لینگ بوتگ۔ بلے چو کہ آئی ء شازی ء تہ ء سیاسی لیکہ ء رنگ گین کپتنگ پیمیشکا آئی ء بازیں شینئر
 ازمی ہوالہ ء نزور تراتنگ آنت۔ وھدے سہمی دورے شینئرانی میدان ء عطا شاد ء وتی گام ایر کت آنت تہ آئی ء گوں وتی

گیشیں وانگ ء زانگ، جُہلائیں پگر ء ہیال، ذاتی تمہیات ء چم دیستانی سُوری ء بلوچی لہزانک ء تہ ء بازیں گیشی یے آنورت۔ چمے گیشیاں چے یکے آئی ء شائری ء تہ ء بازمانائی ات کہ آئی ء بلوچی کلاسیک شائری ء ہور دری لہزانکانی وانگ ء گوں دیم ء آنورتگ ات۔ آئی ء بلوچی نوکیں شائری ء زبان ء بیان ء بگر داں لہزیات ء گالبنداں دراتیوگیں شائری ء نوکیں گوناپے بکش ات۔

”سر ظاہر ء مردم ء ہما گزمنجی ء مشکل پسندی کہ عطاء شاعری ء تہ ء گندگ کیت اصل ء ساخت ء جدت، ترکیب ء نوکی، علامات ء تشبیہات ء ناشناسی ء زبان ء بیان ء سر ء عطاء Command یاد سرس انت۔ گشے زاناں لفظ ء بیان عطاء تابع آت۔ عطا آہانی تابع ء زیر دست نہ انت۔ ایثی ء دگہ یک سببے عطاء روایت پروشی ء فطری رویہ انت۔ آہر ء کدی ہم روایتی رنگ ء تچک ء تچک نہ کنت۔“ (27)

بندات ء چوایدگہ شائری ء وڑ ء عطا شاد ہم سیاسی یتک ء لیکہاں سک اثر مندات ء آئی ء ہر ہما شیمز کہ پہ لیکہ ء مقصد نویگ بوتگ ات، ہود ء آئی ء زبان ء بیان تچک ء سادگ ات۔ اے چیمیں شیمزانی تہ ء ابہام ء بازمانائی ہم نیست ات۔ ہمے ہاتر ء عطا شاد ء وقتی بنداتی چیزے شیمز اس سیاسی پروپگنڈہ گشت ء وقتی کتاباں ہوار نہ کت آت۔

عطا شاد ء لپہ ”ساہ کندن“ سیاسی بئن گپ ء پزدر ء یک ماسٹر پیسے بلے عطا شاد ء ہمے لپہ ء بازیں بند ء بہراں سیاسی پروپگنڈہ لیک اتگ ء شائری ء ازم ء گتمالی ء احساس جرم ء آماج بوتگ۔ حالانکہ اے لپہ ء ہمے بنداں بتلی ء ڈروشم کپتگ ء ہمک سیاسی لیڈر ء وانندیں ورنانہانی دپ ء بوتگ آت۔

راتے کہ تی سوب ء من ء مرگی کنگ

شاتے کہ تی زور اکی ء زند ء بلیں بچے جنگ

بچ آجونی

بچ ایمنی

بچ گل زمین ء دیدگ ء زرد ء مراد

بچ غم جنتیں بنی آدم ء ر کینگ ء جہد ء مراد

بچ دیر مائیں شاد ء شوہازگ ء مزد ء مراد

بچ زند ء مہر ء محبتی ارمان

مستاگی عذاب ء آسر ء

تو یہ سرانی گلوگ ء زندء هیالاناں نئس ء؟

پہ سنگ ء داشت کن ء نپاں چہ بوہ تالانی ء؟

مرک ء منی لوٹ ء، تہ ارواہ ء بکش

کوش ء منی باڑاے، مہرء واہگاں پاہو بدے

بیگو اہی ء زہرے، بکن رژن ء منیگ ء ایرجیگ (28)

چوناہا عطا شاد ء چند بازمانائی یا ابہام ء پہ و ت ء ہیے نہ لیک ایت۔ ء نیک آ اے ہرء متوک انت کہ آ
ئی ء شازی ء تہ ء ابہام موجود انت۔ بلکیں آئی ء گنگ انت کہ ابہام پہ زانت (Intentionally) گنگ نہ بیت،
اے و ت شازی ء تہ ء ہوار کپیت۔ عطا شاد بیسء چہ گنگیں گپ ء ہبراں دو وار بہ گش ایت بلکیں و ت نوک
گنگ ء جہء کنت۔ آئی ء گنگ انت کہ یک چیزے کہ پیسء گنگ یا جوڑ کنگ بوتگ تہ پدا آئی ء گنگ ء ساچک بے
مانانت۔ اے درگت ء آوتی گلگد ارے ء تہ ء جستے ء پسے اے رنگ ء دنت کہ:

”من ابہام ء عیے نہ زان آل بیلے اے ہرء ہم نہ من آل کہ منی شعراء تہ ء ابہام ہست انت۔ ہنچوش کہ من
ہشام ء مثال دات اے ہبر راست انت کہ من نبشتہ بہ کن آل کہ اے زردار انت، آنادار انت، دوئی ایش انت
کہ تو و ہدے کری ایٹ (create) کن ءے تو آ و ہدء کری ایٹ (creator) ء ذہن ء تہ ء آسک صاف انت۔ کری
ایشن (creation) ہے کنت کہ Distribution بے کاریں چیزے و ہدے کہ ہر چیز ہست انت توچی ء کری
ایٹ (create) کن ءے۔ دردانت، جہد انت، مرگ انت، وشی انت۔ انسان ء اے بنیادی قدر ہست انت۔ تو ہا
و ہدء یک چیزے کری ایٹ (create) کن ءے، کہ نوکیں ہبرے کن ءے۔ اگاں ناں کری ایٹن (creation) ء
ہچے مانا نیست۔ کری ایٹن ء تہ ء ابہام و ت کنیت، پرچی ء کہ آگوں ہما عہد ء چہ کے دیم ء ترانت۔ یا پشت تر
انت۔ پشت ترانت پہ ہما دور ء مردان پشت ترانت۔ بلے خالق ء آدم ء ہبر انت۔“ (29)

عطا شاد ء دور ء شازر بازمانائی ء ہلاپ ات انت ء آھاں ابہام پہ شازی ء ہیے لیک ات۔ آھانی مول ء
مراد شازی ء کمکت ء چاگردی ء زوریاں دور کنگ ات۔ آھاں ہے ہاتر ء زوت پھمیں زبان ء بیانے پہ و ت
گیں کت کہ ہر کس ءے پہ ارزانی ء سپد بہ بیت۔ بلے عطا شاد ء و ت ء چرے زوت پھی ء گستا گنگ ء شازی ء تہ ء
ابہام ء پلہ مرزی کنگ۔ آئی ء و ت ء چہ راجمان ء چاگردی تنک ء لیکھاں بیرگ ء نہ سستگ بلے شازی ء از می لوٹ ء
گزر ہچر سرگوزنہ کنگ انت۔ پرچا کہ آ انگریزی ء ایدگہ میاں استمانی لبز انکانی وانو کے بوتگ ء انگریزی ء ہما

شائراں چه اثر مند بو تنگ که آبهام منوک بو تنگ آنت۔ همے نوب انت که وانوک عطاشادء پوه نہ بنت ء آئی ء شازی ء بے مانائی ء نام د نینت۔ صدیق آرات ء اے باروا شنگ انت:

”اتائے شازی ء پچمگ و زانگ و پدا آئی ء سرا بنیگ اے ڈول ء هم گران انت که تاں وهدهے عطاء وانوک، آئی ء نوکین و گرانیں چهر و شینانی ته و توکا پنتریت، آئی پر بند گوں وانوکاں هبر نکمنت۔ اے دور ء که شئیری مارشت و از مگری زیبائی ء بستگیں ذرو شم بیگواه آنت، اتاء شازی چه وانوکاں همد گوش ء که لویت، آئی چه وانوکاں آدگوش نرسیت۔“ (30)

عطاشادء شازی چه هر همد وانوک ء گران ء مشکل انت که آبلوچی عهدی شازی ء نوکین دور ء شازی ء نابلد انت۔ هر هر همد وانوک که آئی ء زانت ء سیمسر گونڈ به بنت آئی ء چم دیست (Observation) نزور به بیت آوت ء هچبر عطاشادء پگری جهلانیان سرکت نہ کنت۔ چوناهما چیز که شازی ء ته ء بازمانائی ودی کن آنت آشار ء هیال یا تخیل (Imagination)، لبرنج ء کائنات ء چم دیست (Observation) انت۔ عطاشادء شازی ء ته ء اے سئیں چیز توانیں رنگی ء موجود آنت۔ پمیشکا چه عطاشادء پچمگ ء بس عطاشادء پیمیں علم ء زانتے لوٹ ایت۔

چو په ارزائی ء تائیت نہ بیت تیر منی
بیرگ ء واب مکن، واجه منی میر منی
گر ند یک ڈاهے بز ان ءے که شلیت طوفانے
په تو یک هکله، اے هسبل ء تا هیر منی
واجه هر جا که روعے، راه پداں گار مکن
که چه تلک انت همک ره سر ء پد گیر منی
اے دل ء چبکی انت، اے نیت ء نیکی که عطا
وت ء لیک آنت مرید، اے مز نیں پیر منی (31)

اگاں اے شئیر پچیں ذہن ء پچمیں نیقی ء گوں چارگ به بیت ته اے شئیر ته ء هچ بازمانائی نیست۔ اے شئیر ء بن گپ چٹ هابن گپ آنت که عطاشادء دور ء ایدگ که شائراں وتی شئیرانی ته ء آاور تنگ آنت۔ پرک بس همیش انت که آشاراں اے بنگپ ارزان ء سادگیں زبانی ء بیان تنگ آنت وهدیکه عطاشادء ایثاناں از می

گونا پے دانگ ء زبانیں در شاندا بی ء گوں درانگا زاتگ انت۔ آدر شانگ ء روایتی رنگاں یلہ دنت ء ہمے گنپ ء لیکھاں شازی ء زبان ء نوکیں داب ء رنگی ء در شان ایت۔

”عطا چو کہ روایت پڑوشے، پمیشکا آہر ء کدی تمجکیں رنگ ء نہ کنت۔ آوتی ہبر ء مدام تاب دنت، چپ ء چوٹ کنت ء ایڈول تامدار ء زیبا کنت ء گش ایت۔ بلے عطاء شاعری ء ہمے زیبائی ء مارگ ء سر پد بوہگ ء واسطہ عطاء شاد ء شاعری چہ وانوک ء اشکنوک ء پیلہیں دگوش ء concentration لوٹیت۔ کسے اگاں اے لوٹ ء پیلہ نہ کنت، آعطاء شاعری ء سر پد بوت نہ کنت۔ پرائی ء گڑ اعطاء شاعری واقعی گران انت۔“ (32)

عطا شاد انگریزی ء ایڈگہ میاں استمانی لہزا نکائی وانوک کے بوتگ ء انگریزی ء ہما شائراں چہ اثر مند بوتگ کہ آابہام ء منوک بوتگ انت۔ ہمے سوب انت کہ عطا شاد چو شیکسپیر، شیے ء ایڈرا پائونڈ ء وڑ ء بازمانائی ء شازی ء حُسن لیک ایت ء شاعری ء از می بالاد ء کدی ہم جہل بوہگ ء نیل ایت۔ آئی ء ہمے از می کمال انت کہ وانوک ء زانت ء ہیم ء نیت ء آئی ء بازمانائی ء راہ ء دران مان گیشین ایت۔ عطا شاد ءھیال (Imagination) پڑتہ ء جہلانک انت کہ ہک وانوک ء زانگ ء آئی ء پیمگ ء پبک جواب دنت۔

”آئی (عطا) ء گور ء ہمیں ہر ایش انت کہ تو توئی تخلیق ء زیبائی (جمالیاتی) از می و معنوی بالغی دیگ ء واسطہ ء دراہیں تک ء پھنات ء ممکنیں راہ ء دران سٹو ہاز چہ آہاں کمک بزیر، ہے سبب انت کہ چوشیں فکری، از می، علمی و تکنیکی شازیگائی کہ عطا ء بہر ء کپتنگ کئی بہر ء نہ کپتنگ۔“ (33)

ہما وانوک کہ آروت ء عام پیمیں در شاندا ب ء وانگ ء آوت بوتگ انت تہ پر اہاں عطا شاد ء وانگ ء مانا کنگ مُشکل ء گران بوتگ۔ پر چا کہ آئی ء لہز روایتی رنگ ء کار مرزنہ کنگ انت بلکیں نوک ء جد ایں گونا پی ء کار بستگ انت۔ عطا شاد ء بازرن د ء وت لہز سازی کنگ ء دومی اے کہ آئی ء نو نہیں لہز نوکیں مانا ء بزانتاں کار مرزنہ کنگ

انت۔ لپہ ”ماہنا“ ء چیزے بند انت کہ:

بہر نہ گیشیں زبان ء دانائی ء ہبکہ نہ اوں

کہ اے زند قرن قرن ء عذاب ء چکاس ء تجربت انت

پہ عمر اگاں زانت ء لیکجے بوت

تہ گیدی سر جی نہ منت

آسری نہ نُجات

و دیگی ء مہر مُرت

بنی آدمی نہ رکت ات (34)

یا

مامہر ۽ خمار آسریں بندگی ۽ قربان
 اے زہر پہ آجوتی ۽ اروا ہے ۽ سا ہے
 ”رہ دروہ“ مہ دزموش تو آج جہراں موچے
 شب کو ر۽ بزیں بخت ۽ نہ استال نہ ما ہے (35)
 یا لچہ جنوزان ۽ اے بند:
 ہالو ہلو، ہالو ہلو
 سازاں شملین ات زیملاں
 گوں چاپ ۽ ڈہل ۽ ڈگر ۽ مرننا ۽ وش لہریں توار
 پہ دسگہار کی دلے
 سیری جنوزان ۽ مبار کی دلے
 دل کو تلی چمی یے
 بہا بیت مہر
 پُرس ات حانی ۽ (36)

عطا شاد ۽ کہ وان تے آئی ۽ درانگا زگ ۽ تب چٹ جد انت ۽ آئی ۽ شائری بازمانائی ۽ تاب ۽ پچپاں ماں
 گیسق اتگ۔ ہما و انوک کہ آروت ۽ عام پکھیں در شاندا ب ۽ وانگ ۽ آدت بوتگ انت تہ پر اہاں عطا شاد ۽ وانگ ۽ مانا
 کنگ مٹکل ۽ گران بوتگ۔ پر چا کہ آئی ۽ لہزروا بقی رنگ ۽ کار مرزنہ کنگ انت بلکیں نوک ۽ جدائیں گونا پانی ۽ کار
 بستگ انت۔ عطا شاد ۽ بازرنہ ۽ وت لہز سازی کنگ ۽ دومی اے کہ آئی ۽ کو تہیں لہز نوکیں مانا ۽ بزانتاں کار مرزنہ کنگ
 انت۔

سمین وابی ۽ ڈول ۽ شگوست نیم شپاں
 خد ۽ ساہگ ۽ چو تپتگیں لو اراں من
 او گلز مین تی پُرائیں دامن ۽ شکتوں

بلے اے جُلمگے پر چاچو بے دواراں من (37)

یا

یک من ءیک تنیات ءقندیل

ہو پہ! زندہ ءشپاں تہاریناں

اے کہ دیستہ تہ آئی ءگندال

بل وئی قسمت ءشہاریناں (38)

اگال جوانی ءوانگ ءنپاسگ بہ بیت تہ اے شئیرانی تہ ءھچ پیہمیں بازمانائی یا ابہام نیست۔ البت لبز نوک ءجدائیں رنگی ءکارمرز رنگ بولتگ انت کہ وانوک ءاجگہ کن انت۔ اسل ءعطا شاد ءھمے لبز سازی ءگال بند سازی ءنوب انت کہ وانوک ءابہام ءآماج کنت۔ شازی ءتہ ءلبز بیات ءگال بند سازی ءمز نہیں بستارے ءعطا شاد ءاے رد ءوئی ازم باز شیواری ءجوانی ءکار بستگ۔ آئی ءانچیں گال بند دیم ءآورتگ کہ چدوساری کس ءنہ گشتگ انت۔ اے بابت ءگول ماہتاک لبز انت ءوئی گلگد ار ءتہ ءھمے بازمانائی (ابہام) بابت ءیک جُستی ءپسوء ءدیان ءعطا شاد گش ایت کہ:

”منی دل ءمنی نوشہ کنگلیں لبزانی مطلب صاف انت۔ باقی کمیونی کیشن ءوئی زبانے۔ دانکہ تو آ زبان ءچہاروک نہ بے تو آچہر ءنہ پچم ءے۔ مثال ءتجریدی ازم یا Abstract Art ءوئی یک زبانے۔ دانکہ تو ایثی ءنہ زان ءے تو ہم ءھمے گش ءے کہ ”میں انناس سمجھتا تھا وہ عورت نکلی“۔ من ”سیری جنوزام“ گشتگ۔ گشتت کہ اے لفظ تو چہ کجا آورتگ، اے بلوچی ءچند ءنیست انت۔ من گشتوں تو شانزده سالی جنگی ءگول ہشتاد سالی کماشی ءآروس دیئے آ جنوزام انت یا ناں؟ اگس کسے ایثی ءسرپد نہ بیت گڑا شئیروت مبہم بیت وشاعر ءابلاغ نہ بیت۔ اگس مردم اے نظم ءسجہا بوانیت گڑانہ گشتیت کہ شعر ءمانا نیست۔ سیری جنوزام نہ بیت۔“ (39)

ھمے رساتک ءبازمانائی ءسرشون ءدگہ جُستی ءپہ ءدیان ءعطا شاد وئی ہیلاں چوش درا نگازایت۔

”وہدے تو نوکیں جبرے کن ءے۔ نوں ھا کہ کوہنیں جبراس ہیلا ارانت آھانی حیال ءایثی ءمانا نیست ازم (فن) یا زندگی ءھر تک ءپہنات ءھمے وڑ انت۔ نوکیں چیز ہر وقت ءے کہ کسیت آئی ءپہمگ ءواستا وقت لگ ایت۔ نوں ءخیر انچو نہ گشتت۔ ساری ءمن ءباز گشتگ ات۔ منی حیال ءاشی ءتہ ءابلاغ ءہم نزوری نہ انت۔ مرچی میں دور غالب ءجدید شاعرے گش ایت۔ آئی ءوئی دور ءآزرا گشت اش کہ تنی شعر اں معنائیت۔ گشتگ ءمطلب ایث انت کہ ہر وقت تو نوکیں چیزے پیدا بہ کن ءے، آ مبہم لگ ایت، مردماں۔“ (40)

بازگد کارء لیکہ ہمیش انت کہ عطا شاد سرجمیں بلوچستانء گالواراں کارمرز کنت یا اے کہ عطا شادء لبز گنج (Diction)ء تک ء پھنات ہمنچو مزن ء شایگان انت کہ وانوک وت ء لبزانی ہھے پیچ ء تاباں گیشینت نہ کنت ء پرائی ء رسناک ء جیزہ ودی بیت۔ بگندے اے لیکہ یک ہدی ء راست بہ بیت۔ بلے ابہام لبز گنج ء سوب ء پیدا ک نہ بیت بلکہ ہھے لبز ان نوکیں در شاندا بنی ء درانگا رگ ء نوکیں ماناہاں کارمرز کنگ ء چہ ودی بیت۔ پرچا کہ لبز گنج ء گالوارانی کارمرز عطا شادء دورء اید کہ شازانی گورء ہم گندگ بیت بلے وانوک اے گلہ ء نہ کنت کہ آہانی شازی ابہام انت۔ راستیں گپ البش انت کہ عطا شاد لبز ان روایتی رہنداں چہ جدا نوکیں داب ء بزانتی ء کارگیت ء آہاں نوکیں از می ٹریٹمنٹے دنت چریشی ء لبز چہ وتی بنگی مانا ء بزانت ء در کیت یک نوکیں گونا پے زورایت۔ اگاں وانوک عطا شاد ء لبزیا ء شینانی جہلا کی ء وت ء سر بہ کنت تہ پرائی ء عطا شاد ء در برگ مشکلیں کارے نہ مان ایت۔ عطا شاد ء شیرانی چندے بند انت کہ گندگ ء لبز کو بہن ء روایتی انت بلے کارمرز ء وڑ ء پیہ چٹ نوک ء پڑ مانا انت۔

چُش پہ یک رنگے انار کانی کلونٹاں بہ چشاں
 مادتی واہگ ء نیون پہ تن آپ گنگ
 بیا او کوش لذتیں، ماہکان چکیں گری تل
 تئی دوش نیادی ء زرنوداں پد انراپ گنگ (41)

یا

کجا، ڈرپنگ ء انت روج؟
 تئی بدن ماہکان ء شراب ء ملار انت
 کہ درناتی ء ہر ملام ء گوں وڈیت
 ہر واہگ ء ٹلن ء امباز ء تگ ء زرنیت
 رک تئی کفر ء شہد شکلیں پک
 کہ ہر ثواب ء گناہ ء میاری بہ کنت (42)

لچے ”بز انز“ کہ سرجم ء سیاسی ء بلوچ نیچر ء پشدر ء نیشنگلیں لچے بلے ادء لبزانی ٹریٹمنٹ ہمارنگ ء درانگ بوتگ کہ لس وانوک بلیکیں اے لچے ء اندری مانا ء بزانت ء سر بوت مہ کنت۔ بلے اگاں کسے وت ء عطا شاد ء جاگہ ء بہ کنت ء اے لچے بہ وان ایت تہ نہ گشیت کہ اے شیرے مانا انت۔

پہ تو، الماس کوہ انت، گھو انت،
 بیا، شیشنگیں بادگیر ء میار ء بگند
 بُرانز ء بشامی نیس ہار، پہ خون ء لہڑ ء نہ مان ایت، فصیل
 روح بے نیک ء بند،
 ہر کسی واہر انت
 نیلگیں کا پر ء بُر، ہنگیں ساہگ ء
 موج ء دور پاندیں، دریا بہ بیت
 ہٹک ء ہیناریں ڈن ء ڈگار
 کوہ ء باہوٹ سائیں حصار
 پہ منی بُسگال روح
 ہر روح ”روز حساب“
 چندی سال انت کہ زرد انت مراد
 گرد بنت ذگریں مولائی شہ جو
 سبز بنت تل
 بنت سخ تازی
 مانتر ء ر سیت، ہاریں گورم پد ء (43)

عطا شاد ء لہزیات کہ آبلوچی ء سیں مز میں گالوارانی خوردگیں انبارے لس وانوک ء ہاتر ء رساتک ء
 جیڑہ ء ودی کنت۔ اشی ء ابید آئی ء وت جوڑ کنگیں چہر ء شین ہم پہ وانوک ء رساتک ء بازمانائی ء مسلہ ء دیم ء کار آنت ء
 اے پیم ء عطا شاد ء در شانداب وانوک ء ہاتر ء پہک در آمد ء گران بہم بیت۔ اگال وانوک عطا شاد ء لہزیات ء شینانی
 جہلاکی ء وت ء سر بہ کنت تہ پر آئی ء عطا شاد ء در برگ مشکلیں کارے نہ مان ایت۔ دومی اے کہ عطا شاد ء دستونک
 چہ لہبانی حساب ء زیات ارزان بہم آنت۔ بلے آئی ء لہبانی زبان ء بیان چدو گیسں وانوک ء گرائی ء ر نگر اہاں مان
 پڑین ایت۔

”عطا شاد وتی لہبانی نوکا باز جاگہاں وتی ذاتی شین ء چہراں کار مرز کنت کہ عا میں آدمی ء ہاتر آئیانی پہمگ ء زانگ سک
 مشکل ء گران انت۔ پھیشکا عطا شاد ء شمار ی ء پہمگ ء زانگ ء ہاتر ایٹی ء لسانی وڑ ء بھیر ء چہ سر پد بوہگ باز زلوری

انت کہ آئیؔ لوز چہ مانہانی ہاترا کارمرزکنگ یا ایثیؔ اسلوبؔ کارمرزی چونیں مانہاں درگیحیت۔ پوشؔ آوقتی لچہانی توکؔ عاییںؔ سادگیں لوزاں کارمرزکنت بلے آیانی مانہانی درگیجگؔ ہاترا مزمنیں باہندی سُرپرے زلورت انت۔“ (44)

عطا شادؔ شازریؔ ابہامؔ مشکل بوہگؔ دگہ یک سو بے آئیؔ تلجؔ بتلؔ گلریچانی (Idioms) کارمرزکنگ انت کہ وانوکؔ بازندؔ آھاں پوہؔ سُرپد نہ بیت اے رنگؔ آگڑؔ منج (Confusion)ؔ آماج بیت۔ ماں شازریؔ بتلؔ گشتن سازی بلوچیؔ دوئیں عہدی شازریؔ ابید سہمی یا بلوچی نوئیں شازریؔ تہؔ ہم درانت بلے عطا شادؔ بتلؔ گشتن کوہنؔ قدیمیؔ ابید نوکؔ وت سازانگین انت۔ انجیں بتل انت کہ زندؔ ہک تکؔ جہگیریؔ کن انت۔ پے درور اے شیرانی بند چارگ کرز انت۔

زند پے جیرگ و مرک پے مودگؔ آسان نہ بیت

حشکس نندگؔ ذالی زارہاں گزران نہ بیت (45)

اے شیرنی بند پے چاگردؔ ہمک طبقہ فکرؔ واستؔ سکینؔ دلہندی پے کہ گرانؔ مشکلیں کار ہشکس نندگؔ دستانی گٹؔ کنگؔ ارزان نہ بنتؔ نیکہ نندگؔ وتی بہتؔ سرؔ گریوگؔ زاریؔ زندؔ گرانیں گٹؔ گرگ بنت۔

شپے کہ بام مہ سارایت چشیں شپؔ راسوج

پے عمریؔ کہ ودایت چشیں شپؔ راسوج (46)

یا

من اگاں ذر چکے آں دے آس منی بالادؔ

بلے پے نیتیؔ کوہے بسچیت پوش نہ بیت (47)

بلوچی بتلے کہ ہست کہ ”روگن رچ ایت بلے نیکہ نہ من“ عطا شادؔ اے شیر اسلؔ ہمے بتلؔ ماناؔ گول ہمد پیں بندے کہ عطا شادؔ نوک کنگؔ گشتگ۔

لپے ”پالو“ؔ اے بند کہ سرجمؔ گشتنؔ میاں استمانی گواچنہ ہم۔

ہور کیں شکم مہرانی و شیں لذتاں بے تھام کنت (48)

دگہ یک لچے ”اے ہوشامؔ منزل کجام انت“ؔ اے بنداتی بند انت کہ:

ماہ بزانتیں کہ باندا تہ آسرچے انت

مرچی کیوں روچ مئے زندہ آسر نہ بوت (49)

یا

چون ز بہر انت چہ فہم ء واجہ

آپ ء بیت گوں ز ہم ء واجہ (50)

لپہ ”تُن آپ“ ء گڈ سری بند ہم بتل یا گشتن ء ڈروشم ء بے درویریں دانکے۔

مرک بازانٹ اگاں زندمانی بہ بیت (51)

عطا شاد ء شازی ء تہ ء دگہ چشیں بازیں شنیری بند ہست انت کہ آسر جم ء بتل ء ڈزیں دانک ء رنگ ء انجیں گوہر کیمی انت کہ وتی پشدر ء مز میں بزانتے دار انت ء وانوکانی رہشونی ء کن انت۔ ہمے حساب ء تلمیحانی سرشون ء ہم عطا شاد ء شازی باز ابہام پیدا کنگ ء سوب جوڑ بیت۔ شازی اسل ء گونڈگری ء ازم انت۔ شازی، خاص کر دستونک ء تہ ء ریس ء پرتیں (وضاحت) ء بدلہ شاز مدام تلح ء شکل ء یک ویل ء واکید ء نیمگ ء اشارہ کنت۔ ہمے تلح یک راجد پتری، سیاسی، نیکر اہی، مہراکی، جنگی یاد دودغ ر بیدگی پشدرے دارایت کہ یک مز میں واکے ء جہگیری ء کنت۔ عطا شاد ء اے پیمیں تلح ء راجی بامر دانی (Heros) ذکر وتی شنیرانی تہ ء آورتگ انت۔ اگاں کسے اے تلمیحانی پزدر ء سر پدمہ بیت، تہ آعطا شاد ء شازی ء ہچیر بہم ات نہ کنت۔ ہسے باہت ء گوں ماہتا ک بلوچی ء تران کنان ء وتی یک گلگد ارے ء تہ ء عطا شاد گش ایت کہ:

”منی یک شعرے چاپ بوتگ ات، اولی بر ء مستگ ء، آئی ء نام ات ”بیا کجائے منی سچکانیں ہیال ء اوتاگ چم کدی بنت تی ارمانی نیں دید ء محرم“ آئی ء تہ ء تلمیحات جام درک ء، مست ء، شے مرید ء است انت۔ بلے بازیں علاقہاں کسی جام درک نہ زانت، باز ء مست توکل نہ زانت۔ کسے ءر جمعلی نہ زانت۔ باز ء ملافاضل نہ زانت۔ تو اے ڈول ء اے تمام پہ من یک مشکے است ات۔“ (52)

ہمے گلگد ارے ء دگہ جستی ء پسر ء کہ ہمے چیدگ ء تلمیحانی باہت ء انت، عطا شاد چوش گش ایت کہ:

”منی ہما ”پالو“ نظمی ء تہ ء ایوک ء انسان ء ہاتھناتی پیش داشنگ بلے نوں کسے کہ گرانی ء کہیر ء چند ء سہبل ء گوں سدو ء کسر ء حوالہ ء نہ زانت تو پہ آئی ء یک ابہامے۔ مثلاً ”ہبر نہ گیشیں زبان ء دانائی“ نوں کسے اگاں بزانت ہبر نہ گیشیں چہ وھدے ء انت، چک ء ہبر نہ گین انت، آپورہ ہبر کت نہ کنت من نوکیں نسل ء وائتا گشتنگ، نوں یک مردے بزانت نوکیں نسل آانچو ہتہا ء بے بس انت کہ آورتا انت کہ آئی ء ہبر نہ گین انت اے حوالہ ء ہچ ڈنی گپ نیست، اے دروہ مئے سوسا سٹی ٹیگ انت، مرچیگیں دور ء مرچیگیں بیات ٹیگ انت۔ مرچی ء عہد ء تو بگندے

، مرچنگیں نوجوان ء بگدے، چہ ورنہاں منی مراد ایش انت مرچگیں جہد ء دبم بروک کہ هست انت ہما انت
اگاں اے حوالہ ء ایشی ء بگدے کڑا تو گشے کہ ایشی ء تہ ء ابہام نیست، بلے اگاں ایشی ء تو آہساب ء زبرے کہ
ایشی ”ہبر نہ گیشیں زبان ء دانائی“ چہ انت، زبان چوں دانائیت، بلے اگاں ”ہبر نہ گیشیں زبان ء دانائی“ اے
بنیاد ء کہ من گشت زیرگ بہ بیت، آئی ء تہ ء چھ درآمدی، چھ دوری ء گستانی محسوس نہ بیت۔ تو اے ڈول ء من پمیشا
ابہام ء قبول نہ کن آل۔“ (53)

تلمیح ء راجی بامرد ء شیر زالانی حساب ء سید ء رند عطاشاد ہما شائر انت کہ آئی ء درستاں چہ گیشن اے
رنگ وتی شازری ء تہ ء مان گیشنگ انت۔ چوناہا تلمیح عطاشاد ء پیسر آئی ء ہم عصر ہاں شائر اں ہم کار مرزنگک بلے
عطاشاد ء تلمیحانی تہ ء بلاغت گیشتر انت ء از می ہوالہ ء مہکم تر انت۔ ماوہدے عطاشاد ء تلمیح آئی ء دور ء ایدگہ شازری
تلمیحانی کار مرزنگک ء رہنہداں دیم پہ دیم کن ایں تہ یک مزنیں تپاوتے گندگ ء کسیت۔ چو کہ شازری ء خاص کر
دستونک نویسی گونڈگری ء ازم انت۔ دستونک ء تہ ء وضاحت کنگ ء بدل ء رمز ء اشارہاں گوں کارگرگ بیت۔ تلمیح
سازی یا بلاغت اسل ء کمیں لبزانی تہ ء مزنیں گپ ء گنگ ء ازم انت۔ عطاشاد ء وتی شازری ء اے ازم باز جوانی ء
کارگیشنگ و ہدیکہ

اے دگہ شائر اں وضاحت ء ازان بھکی ء سر ء زور دانگ۔ نوں کسے کہ اے تلمیحات ء چیدگ یا گالبندانی پزدر ء
بابت ء بلد نہ انت تہ ء عطاشاد ء شیرزی سچ ء سہا ء ہد ء ہنداں سر بوت نہ کنت۔ عطاشاد ء لپہ ”زہیرانی زارہ“ ء اے بند
انی تہ ء تلمیحات کار مرزنگک بوتگ انت کہ ہریک تلمیحے یک پشدری کہے دارایت۔

بیابکجائے! منی سچکائیں خیال ء اوتاگ

چم کدی بنت تئی ارمانی میں دید ء محرم

شہ مریدے من نہ اوں مکہ ء در بند ء کپوت

جام درک من نہ اوں ”درین“ من ء حال نہ دنت

مست و شید اوں چو مست ء۔ بلے تئی مہذب و تنک

حانی و سوسی و سنگین ء وڑ ء یات نہ انت (54)

ھے وڑ ء لپہ ”اپالو“ ء بندانی تہ ء کار مرز بو گیں اے تلمیح ہم گونگیں زماگ ء سرگوست ء ویلانی

نیمگ ء اشارہ انت کہ عطاشاد ء چو دریا ء کونزگی ء تہ ء بند کنگ انت۔

سبزیں کہیر

باغیں بہشتانی زہیر
 --- زدءِ جلیں گرائی، ارواہ سوچو کیوں لو ار
 لعلیں صدوءِ ترانگہ، جنت زہہریں چلگے انت
 ماچو یلیں کیا
 بزاں سبزیں کہیر
 نامءِ سلیمان زادہاں،
 پہ واہگہء ”تحت و روان“، و واجہاں
 پہ شاہ پر بیان، ءِ زراں
 پہ زر طلائیں مہرءِ شوبازگہء
 چوت سچیں آبریشمی نالءِ براں
 چو کوه قاف، ءِ گوندوء
 چو بوئے بوئے آدمی،
 اچوت حزراں (55)

اے لپےءِ سر پد بوہگہءِ ہاتراوانوک ءِ لوٹ ایت کہ آئیناءِ صدوءِ مہری کسہ، مہتر سلیمان ءِ داستان، شاہءِ
 پریان ءِ کوهءِ کاف ءِ کسہءِ نجوانی ءِ پوہءِ سر پد بہ بیت۔ یا اے لپےءِ تہءِ ہمنچو تلخ ءِ چہر کہ کار مرز بوتگہ انت ایشانی پشدرء
 سر بوہگہءِ آلی انت۔ اگاں ناں بازمانائی پیدا ک بوت کنت۔ لچہانی ہوری ءِ عطا شاد ءِ دستونک ہم تلخ ءِ اشارتاں سر
 رتج انت۔ اگاں ہورت چارگ بہ بیت تہ عطا شاد ءِ گیشتر شیمزانی تہ ءِ وانوک ءِ تلخ گندگ ءِ کانت۔ مرچینگیں رندء
 لاشارءِ سرہال ءِ پربستگلیں دستونک ءِ اے بند ”رندء لاشار“ ءِ سی سالی جنگ ءِ پشدری کسہ ءِ نیمگ ءِ اشارہءِ اشی ءِ
 وانگ ءِ گول ءِ وانوک ءِ ہیال تچک ءِ عہدی شازری ءِ اے بندانی نیمگ ءِ روت کہ:

وش آت آنت عہدی دور بلوچانی
 سبزا آت آنت تل ءِ سنخ آت آنت تازی
 گرد آت آنت مولاءِ دپ ءِ شہجو
 چاکرتی ہاریں گورم ءِ چرت آنت

ہمے دستونک ۽ تہ ۽ عطاشاد ۽ رحم علی مری ۽ شینر ”ایرانی تمن ویران انت سیت ماں شکلیں جنگان
انت“ ۽ سرشوان ۽ بلوچ ۽ وت ماں وتی کشت ۽ کوش ۽ پشدر ۽ اے گال پر بستگ انت ۽ ہما عہد ۽ رانوک کک۔

سیت پہ جنگ شکل انت ”وت ماں وت“ ۽ بدل نہ انت

رستم ۽ سیالی ۽ مروگرز ۽ مکن گزروتی

مولاء شہجو ۽ بگند، گیر آر ”تلن و تازیان“

چاکر ۽ ہارین گورم ۽ نلتہ کاہ چر وتی (56)

”مولاء شہجو“، ”تلن ۽ تازی“، ”چاکر ۽ ہارین گورم“ ۽ ”کاہ چر“ انہیں چہر ۽ تلخ انت کہ وانوکاں

عطاشاد ۽ سرپد بوہگ ۽ ایشانی تل ۽ توکاں سر بوہگ ۽ ایشانی پشدری کہ زانگ لوٹ ایت۔ دگہ یک دستونکی ۽ بند
انت کہ:

منان کہ انگہ پن آنگ انت نلی ۽ ٹپ

توئے کہ سوب تی انگہ شکلیں جنگ انت (57)

نوں وانوک مد زانت کہ نلی ۽ پشدری واکہ چے انت ۽ اود ۽ بلوچ ۽ کجام ھیمی نیں سر ببادانگ ۽ چونیں

ٹپ ۽ وارنگ تہ پرانی ۽ اے شینر بازمانائی یا ابہام ۽ سوب جوڑ بوت کنت۔ اگاں ناں تہ ابہام ۽ چند پشت نہ کپیت۔

عطاشاد وتی شازری ۽ تہ ۽ میر چاکر رند ۽ یک زوراک ۽ تمر دیں سردارے لیک ایت ۽ شے مرید ۽ یک بزگر ۽ بے وسی ۽

رنگ ۽ دیم ۽ کار ایت۔ ”چاکری دور“ عطاشاد ۽ گور ۽ زوراک ۽ زور گیری ۽ چیدگ انت ۽ ”شہ مریدی دور“

ایر دست ۽ لگتھالیں راجانی و تواجہی ۽ دور ۽ نشان انت۔ ہمے ہاتر ۽ آگش ایت کہ:

گشنت کہ دور آہتہ شہ مریدی، نہ انت نوں عہد چاکرانی درامدانی

بلے منی آجوتی ”دمانی“ بلے تی واجہی مدام ۽ دل ۽ نہ من ات

دلوں نہ نیت کہ عہد کارے کشیت بالاچ ۽ وارثاناں من چوں بزاناں

پدا برنت میت ۽ پہ بیرک، پدا اگرنت بیرک ۽ تلام ۽ دل ۽ نہ من ات (58)

یا

حانی آں من داغانی شاہ مرید کہ مہر ۽ یک کپوتے در بندی

من پہ راج ۽ آشوپ ۽ دل جتائی ۽ در دو و ہد ۽ چاکرے لوٹیت (59)

عطا شادء نام کشا انگلیں دستونک کہ آئیء ”بولان“ء سرہالء نو لیں اتگ کسی ء پتو ء مہری داستان ء
 سر شون ء آئیء گشتگیں اے بند بلوچ سر ڈگار ء آئیء مہرا کی تب ء جہگیریں شیرے۔ ماں اے بند ء عطا شاد ء رومان ء
 زمین دوستی ء وجود ایں سرہال ہوا رگیتنگ کہ چرے تلخ ء استعار ہاں کونھیں عہدی ء کہہ نوک بوتگ۔
 وفا یک، مہر یک، ارمانی نیں دل یک ء منزل یک
 پہ تو بھنبور بات آباد و پچن محرمیں بولان (60)

ھے پیم ء عطا شاد ء شہداد ء مہناز ء مہری داستان ء ہک تنگ ء پہنات وتی دستونک ء لچپانی تہ ء ہوا
 گیتنگ آنت۔ آوت ء شہداد لیک ایت ء مہناز ء وتی دوستدار۔ عطا شاد چو شہداد ء آچشیں انگراں روک ایت ء مہناز
 یک پیم ء چرائی ء بے کمار ء بے ساء۔ ھے ندرگ عطا شاد ء وتی دوستونکانی تہ ء جد اجد ادیم ء آنورتگ آنت۔
 شہداد بہ بیت کہ من عطا شاد
 مہناز ء مکار جز گانت (61)

یا

من ء شہدادی چگرد ء چوسچک ہم برازی
 تو کہ مہراں وتی پچن مکن ء مہنازی (62)

اگاں کسی ء شہداد ء مہناز ء مہری کہ نہ ونگ ء آنت زانت کہ شہداد ء مہناز چوں سست ء سید بوت آنت ء
 مہناز ء پہ شہداد ء سوچک ء یکام چگردی اشکر روک کنگ ء آئیء رانماند اشنگ گڑا پہ چشیں وانوک ء عطا شاد ء آئیء
 میان ء رساتک ء جیرہ ودی بوت کنت۔ عطا شاد ء لچ ء دستونکانی تہ ء دگہ چشیں بازیں تلخ دست کپیت کہ ایشانی
 پشدر راجد پتری ویل ء واکبہ آئی شوندری ء کن آنت۔ ھے تلیمیاں باز جاہ ء عطا شاد ء شازی ء تہ ء ابہام ودی کنگ ء
 اگاں یک وانوکے چرے تلیمیاں چوہ نہ انت تہ پرانی ء عطا شاد ء سر پد بوہگ ء رساتک ء جیرہ الم بیت۔
 آسر:

شازی ء تہ ء بازمانائی شازی ء زبانی ء جمالیات ء گیسن کنت۔ اگاں شازی ء تہ ء بازمانائی مد بیت تہ آشیرازی نجوانی ء
 شریاں بادت ء یک ملائی واز ء سیاسی گشتا نکلے بوت کنت بلے شازی یے لیگ نہ بیت۔ ھے ہاتر عطا شاد زند ء
 ہک جز ء لیکہاں ہمگر نچ بوہگ ء باوجود آئیء درا نگازگ ء تب روایتی نہ انت۔ اسل ء آشازی ء شازی لیک ایت ء
 در شان کنت۔ تہناستک ء لیکہانی سر ء زور نہ دنت۔ اگاں وانوک عطا شاد ء شازی ء تہ ء بازمانائی یا ابہام مارایت تہ
 اے عطا شاد ء نوک ء جد ایں لہز سازی، چہر ء شینائی کار مرز، تلخ، گالبدن، گالریج، تل ء جد ایں چید گانی ماں وتی

شیرانی تہ و مان گیجگ و نوب انت۔ عطا شاد و لبزیات ہمنچو شایگان و مزان انت کہ بلوچستان و کلیں گالوار آئی و تہ و ہوار انت۔ باز ند و ہسے گالوارانی ہوری ہم و انوک و ابہام و آماج کنت۔ عطا شاد و لوز نوکی و ہمرانی و کلاسک انت ہم، بلے نوکیں بز انت و مانا ہاں کارگرگ بونگ انت پمیشکا و انوک و زانت و سنج و ہما دیم گوز انت۔ عطا شاد و بھنگی در برگ و بلوچی کلاسک شازی و عہدی جنگی و مہری داستانی و انگ و زانگ المی انت۔ دومی اے کہ عطا شاد و شیرازی تخیل (Imagination) ہما کساس و جہلانک و بنگ ماں بنگ انت کہ و انوک و ت و ہود و شت و سرکت نہ کنت۔ ہسے ہاتر اعطا شاد و انوک مدام ہسے گلہ و کن انت کہ عطا شاد و شازی و مانا نیست یا آئی و شازی و کس سرپد نہ بیت۔ بلے اسل و زدی چہ عطا شاد و نہ انت بلکیں آئی و انوک و انت کہ آئی و ذہنی سطح ہمنچو نزور انت کہ آ رسانک و جیر ہاں مان گیجگ ایت۔

شوندات:

- 1- جمال، پروفیسر انور، ادبی اصطلاحات، نیشنل بک فائونڈیشن اسلام آباد، فروری 2015ء، تاکدمیم 31
- 2- اکرام، ڈاکٹر خواجہ، اردو کی شعری اصناف، سیونٹھ سکاٹی پبلی کیشنز لاہور، جولائی 2014ء، تاکدمیم 124
- 3- اختر، ڈاکٹر سلیم، تنقیدی اصطلاحات، سنگ میل پبلی کیشنز لاہور، 2011ء، تاکدمیم 20
- 4- شیکسپیر، ولیم، انگریزی لپہ کاریء نوکتریں دروشم (نہشتہ کار: حفیظ بزدار)، ماہتاک بلوچی کونین، نومبر 1986ء، تاکدمیم 14
- 5- ہمیش
- 6- داد، اے آر، لبرانکی گالینڈ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2012ء، تاکدمیم 25
- 7- بزدار، واحد، قدیم بلوچی شاعری کا تنقیدی جائزہ، قومی ادارہ برائے مطالعہ پاکستان اسلام آباد، 1998ء، تاکدمیم 51
- 8- مرید، شے، میراث (پولکار: فقیر شاد)، بلوچی اکیڈمی تربت، جون 2008ء، تاکدمیم 317
- 9- مرید، شے، میراث (پولکار: فقیر شاد)، بلوچی اکیڈمی تربت، جون 2008ء، تاکدمیم 292
- 10- حانی، میراث (پولکار: فقیر شاد)، بلوچی اکیڈمی تربت، جون 2008ء، تاکدمیم 345
- 11- مہناز، کہنیں شاعری (اکبر غنشاہ)، دلجم پبلی کیشنز پھجور، مئی 1998ء، تاکدمیم 99-100
- 12- مہناز، بلوچی کلاسک شاعری (غفور شاد)، بلوچستان اکیڈمی تربت، اگست 2014ء، تاکدمیم 147
- 13- کیا، سدو، میراث (پولکار: فقیر شاد)، بلوچی اکیڈمی تربت، جون 2008ء، تاکدمیم 412
- 14- ہمیش، تاکدمیم 417
- 15- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوچی لبرانکی دیوان کراچی، 1981ء، تاکدمیم 29
- 16- بلوچ، عبدالصبور، کہنیں بلوچی شاعری: بگنچ ء دیروی، ہائیر ایجوکیشن کمیشن اسلام آباد، 2006ء، تاکدمیم 45
- 17- درک، جام، درجین (پولکار: بشیر احمد)، 2006ء، بلوچی اکیڈمی کونین، تاکدمیم 44-45
- 18- ہمیش، تاکدمیم 40
- 19- توکلی، مست، سٹوبیلی مست (مٹھاخان مری)، بلوچی اکیڈمی کونین، مئی 1991ء، تاکدمیم 146
- 20- توکلی، مست، مستیں توکلی (شاہ محمد مری)، سنگت اکیڈمی آف سائنسز کونین، 2014ء، تاکدمیم 352

21۔ فاضل، ملا، ڈرپٹو کیں سھیل (پولکار: فقیر شاد)، بلال بک اسٹیشنز تربت، 2013ء، تاکدمیم 389-391

22۔ ہمیش، تاکدمیم 174

23۔ فاضل، ملا، شھلچ کار (سیدھاشمی)، سیدھاشمی اکیڈمی گوادر، مارچ 2013ء، تاکدمیم 48

24۔ فاضل، ملا، شپ چراگ (پولکار: بشیر احمد)، بلوچی اکیڈمی کونہ، مئی 1968ء، تاکدمیم 108

25۔ بزدار، واحد، جدید بلوچی شاعری کا آغاز و ارتقاء، بلوچی اکیڈمی کونہ، 2005ء، تاکدمیم 45

26۔ فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوچی لہزاکی دیوان، 1981ء، تاکدمیم 46

27۔ سیگل، محمد بیگ، ماہتاک بلوچی کونہ، اکتوبر 1997ء، تاکدمیم 11

28۔ شاد، عطا، روج گ ر، بلوچی اکیڈمی کونہ، 1997ء، تاکدمیم 29

29۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کونہ، مارچ 1990ء، تاکدمیم 29

30۔ آزات، صدیق، تناپیں نران، سید لہزاکی مجلس امارات، 2002ء، تاکدمیم 304

31۔ شاد، عطا، روج گر، بلوچی اکیڈمی کونہ، 1997ء، تاکدمیم 31

32۔ سیگل، محمد بیگ، ماہتاک بلوچی کونہ، اکتوبر 1997ء، تاکدمیم 11

33۔ پہوال، غنی، آدینک، تاک 8 (ردء بند: راشد حسرت، بصیر قادر، عارف عزیز) 2016ء، تاکدمیم 36

34۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کونہ، 2015ء، تاکدمیم 227

35۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کونہ، جون 1993ء، تاکدمیم 39

36۔ شاد، عطا، روج گر، بلوچی اکیڈمی کونہ، 1997ء، تاکدمیم 116

37۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کونہ، 2015ء، تاکدمیم 120

38۔ ہمیش، تاکدمیم 146

39۔ شاد، عطا، ماہتاک لہزا تک حب، اکتوبر 1996ء، تاکدمیم 41

40۔ شاد، عطا، دلء بلین (اے آرداد)، سچکان پہلی کیٹنر گوادر، 2012ء، تاکدمیم 154

41۔ شاد، عطا، شپ سحر اندیم، بلوچی اکیڈمی کونہ، 1997ء، تاکدمیم 20

42۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کونہ، فروری 1987ء، تاکدمیم 63

43۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کونہ، 2015ء، تاکدمیم 90-91

- 44۔ بزدار، واحد، شاہیم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم
- 45۔ شاد، عطا، روچ گر، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 35
- 46۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کوئٹہ، دسمبر 1991ء، تاکدمیم 1
- 47۔ شاد، عطا، شب سحراندمیم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 37
- 48۔ شاد، عطا، روچ گر، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 43
- 49۔ شاد، عطا، شب سحراندمیم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 64
- 50۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کوئٹہ، اپریل 1990ء، تاکدمیم 1
- 51۔ شاد، عطا، روچ گر، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 74
- 52۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کوئٹہ، مارچ 1990ء، تاکدمیم 18
- 53۔ شاد، عطا، دلء بلین (اسے آرداد)، سچکان پہلی کیشنز گوادر، 2012ء، تاکدمیم 119-20
- 54۔ شاد، عطا، شب سحراندمیم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 22
- 55۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015ء، تاکدمیم 212
- 56۔ شاد، عطا، روچ گر، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 41
- 57۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015ء، تاکدمیم 343
- 58۔ شاد، عطا، شب سحراندمیم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1997ء، تاکدمیم 53
- 59۔ ہمیش، تاکدمیم 42
- 60۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015ء، تاکدمیم 31
- 61۔ شاد، عطا، ماہتاک بلوچی کوئٹہ، مارچ 1996ء، تاکدمیم 1
- 62۔ شاد، عطا، گلزمین (کلیات)، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015ء، تاکدمیم 135